

Bárka

XIV. évfolyam 2006/4. szám

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Tartalom

- 3 Demény Péter: Tenger; Sivatag *(versek)*
5 Géczy János: A házamat...; lokodat *(versek)*
6 Polgár Anikó: Walkür-tanfolyam; Ricardo Reis halálának éje *(versek)*
8 Vörös István: Börleszk bábokra *(részlet)*
19 Weiner Sennyey Tibor: Versek a kisházból *(versek)*
21 Boda Magdolna: norvégminta; (new age); new age 1.;
(minden-semmi) *(versek)*
23 Magyar Barna: Járművem az agy; Csinszka és Ady; Esztergált csönd;
Déliab *(versek)*
25 Molnár Vilmos: A falvédőn *(elbeszélés)*
30 Kőszegi Barta Kálmán: Szabad haikuk *(versek)*
31 Szegedi Kovács György: Miután; Málna *(versek)*
32 Tornai József: Látod látod örökké élek; Ó táncok tánca;
Szent-részegen *(versek)*
34 Hász Róbert: Partitúra-átiratok *(elbeszélés)*

Műhely

- 47 Bertha Zoltán: A mindig hazatérő
Támási Áron szobra előtt, halálának 40. évfordulóján
53 Zalán Tibor: Tisztelt könyvet ünneplő Közönség

55 Bozsik Péter: A pálinka apológiája
avagy a bevezető
65 Sarusi Mihály: Innya kő
Balatoni pincészeren

81 Wehner Tibor: KES
Portrévázlat Kecskeméti Sándor keramikus-szobrászról

- 87 Novotny Tihamér: A Székember trónja üres:
Gubis Mihály (1948–2006) képzőművész, halott
- 92 Gyarmati Gabriella: „Miért ne Munkácsyt gyűjtsön
az ember, ha egyszer megteheti”
Beszélgetés Pákh Imre műgyűjtővel

- 97 Elek Tibor: „...a teremtett valóság hitelességét tartom fontosnak”
Beszélgetés Háy Jánossal

Figyelő

- 105 Darvasi Ferenc: A nyomasztó tükörkép
Háy János: Házasságon innen és túl
- 109 Tarján Tamás: Önarckép – újságregényújtságban
Temesi Ferenc: Kölcson Idő 1–2.
- 114 Bedecs László: Szevasz, halál!
Zalán Tibor: szállás rossz ágyon; dűnnyögés, félhangokra
- 119 Csepregi János Zsolt: A bárány színe
Szegedi Kovács György: Pompeji mozaikok
- 121 Ekler Andrea: Meghívó egy tanácskozáshoz
Monostori Imre: Németh László esszéírásának alaprétegei;
Bertha Zoltán: „Világképteremtő enciklopédizmus”
Tanulmányok Németh Lászlóról

E számunkat Kecskeméti Sándor kő- és kerámia kispasztikáival,
valamint köztéri munkával illusztráltuk

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.bmk.iif.hu/barka

Demény Péter

Tenger

„A tenger, mondtad haldokolva,
s azóta ez az egy szavad
jelenti számomra a tengert,
s azt is talán, hogy te ki vagy.”
(Pilinszky János: *A tenger*)

Kiülök a napsütötte, homokos fövenyre,
nézem a hömpölygő hullámokat,
a kristálykék eget,
hallgatom a víz locsogását.

Mit locsogsz, mondom magamban,
miért vezeted félre az embert,
miért teszel úgy, mintha minden rendben lenne,
mintha képeslapokra kellene kerülnöd,
mintha csak úgy tükröződne benned az ég,
nem hullana apró darabokra,
mintha nem több ezer mérföldes mélységet rejtenél,
mintha nem polipok, kalmárok, ráják, pörölyfejűek
és más tengeri borzalmak leselkednének nyugodt felszíned alatt?!

Az éjjel nem vihar tépte vized?!
Nem akkora hullámokat vágtaal a part szikláihoz,
hogy belésápadt ez a felületes élet?!
Nem ostromoltad a holdat,
cibáltad a csillagokat,
hánytad-vetted a hajókat,
Ahabra küldted Moby Dicket?!

Locsoghatsz már, amíg a kedved tartja,
engem ugyan nem versz át soha többé,
még egyszer nem akarok neked hinni,
hömpölyöghetsz, amíg bele nem fáradsz,
ismerem már csöndes dúvadjaid,
bár ne tudnám, mily tébolyultak olykor,
bár ne tudnám, mily furcsán csöndesek!

Ülök a parton, hallgatom lelkem hullámaid,
szidom őket, mint szódás a lovát –
közben tarajos, gyönyörű gögjükre gondolok,
szivárványos hiúságukra, szenvedélyük zúgására,
vad magányuk zuhanó tornyaira,
s azon imádkozom,
el ne csituljanak mindörökre.

Sivatag

Fogy az idő a talpunk alól
megtalálhatsz még tán valahol
megtalálhatsz de meg nem szökhettünk
több már a voltunk mint a szép leszünk

Lamentálni vagy dühöngeni kár
ez itt az élet sivataga már
enyém tiéd minden emberé
elindultunk az üresség felé

Szemünkbe homokot szór a szél
csak engem fújna hogyha elmennél
bár így is egyedül vagyok
szívembe rakódik a homok

Menj el de mégsem maradj csak velem
ha velem küzdesz mégse nélkülem
reménykedhetsz hogy ketten büntetés
de egyedül az igazán nehéz

Géczi János

A házamat...

A házamat dombnyival a múlt felemelte
a hárserdőn túl tette le, hol nem jár csizmában a szél
s nem nő páfrányaival az idő tovább.
Az avarban mohaburkú hatalmas kövek
némelyre egy-egy levél ráül s
az elkószált percek némelye. Néma
napsütés. Fáradt, hát nincs színe.
Ahonnan rókaként almából a vörhenyes bú jó elő
a nincstelen bokor a hír terhét hordozza, oly csupasz
már sejtí a jövőt:
az összes angyal kilép és elsiet. A házból
a hársból, a kőből, a fényből, a vadból, a vadonból
s a bokorból kilép mind az angyal és a maga
urához számot adni elsiet. De hová menjek én
domine?

Ilokodat

A fa lehullott leveléről olvastam neved:
tested és lelked szét kell most választanom
vagy negyven nap alatt
hogyan bevégezzem
a sorsot. Beteljesedünk
e tettben, akárcsak eddig éveken át.
Hangok öntőformájába ontom a betűket
formát adjon befejezésül életünknek.
Miként a tó a hajnal párájával
a lelked fölött nem rendelkezem.
S a test is a tied. Öletem volt. Vidd.
Nem kérdelem kihez s nem
hogyan hová: a víz hús paradicsomába
vagy a tűz izzó poklába kerülsz-e
itt is, ott is kívánom a szövegből kiolvadt
ezüst cseppek
borítsák el homlokodat.

Polgár Anikó

Walkür-tanfolyam

Tanuld meg
a szálkákat kiköpni óvatosan
s a szalvétába csavarni.
Villáddal ismételten
piszkáld át az egész harcteret,
sisakodba fogd föl
s idd ki a vért.

Ne akarj nő lenni:
iratkozz be a walkür-tanfolyamra,
fizess be csekken előre
vagy vedd meg a Ring-bérletet,
s figyelj!

Kerüld a Niebelungokat,
a föld alatt
sose ülj metróra!
Lovon járj,
röpülj a hippogriffen,
olvass romanzót,
közép- vagy újkorit,
ne kérdezz semmit soha.

Siegfried nem vár rád,
ne hidd.
A Nyugatinál tolongsz
az árusok között,
férjed ölni vagy vadászni ment,
a Hagenek kárörvendve
rád vigyorognak.
Siegfriednek adtad mindened:
nincs nálad pénz, turistajegy,
Budapest-kártya,
s gyűrűdet, mi megmaradt,
nem vagy hajlandó a Dunába dobni.

Ricardo Reis halálának éje

B. Évának

Ricardo szívsebész:
álmában önmagát operálja.
Késsel, precízen
szétvágja a bőrt,
az ereket, mint póklábakat
óvatosan, egyenként eltördeli.

A belső szerveket
forró kézzel,
zsíros ujjbegyekkel
tapogatja.

Aztán felébred:
a pedáns Ricardo
borotvátlanul,
kócosan az ágyban.

Elégedett:
beleszeret egy
gerundivumba,
s az esős, lisszaboni
karneválon
lélekszakadva rohan
egy foszforeszkáló,
halálmezes
csontváz után.

Vörös István

Börleszk bábokra

részlet

A pofon

Anyám, te gyűlölsz? – bámult a becsapott ajtóra Gregor, a püspöksüveg alatt viszketni kezdett a feje búbja. Úristen, csak nem fogok megkopaszodni, futott át rajta a gondolat. Huszonkilenc éves volt.

Hisztérika, ne törődj vele – lépett hozzá Anna, és szemérmetlenül a nyaka köré fonta a karját. – Tudod, hogy csak én szeretlek igazán.

Nem tudok semmit. És nem értek semmit. Mit hülyéskedtek velem?

Nem gyóntatnál meg? Sok a bűnöm, te is tudhatod, és a templomba valahogy nem akaródzik elmenni.

Akkor vonulj kolostorba!

Nem hiszek Istenben. – felelte a lány, és olyan kihívóan nézett Gregorra, hogy a belsejében ágaskodni kezdett valami. Úgy érezte, mintha ezer bogár futkosna a gerince tájékán: – Ennek ellenére gyónni akarsz? – nyögte.

Épp ezért.

Ez végül is logikusan hangzik.

A lány megsértődött ezen az akadémikuskodáson: – Én nő vagyok, köpök a logikára.

Gregort megijesztette ez a hang, és hirtelen beletalált a hatalmaskodó pap szerepébe: – Szóval te sem az Istennek, sem a császárnak nem akarsz megadni, ami nekik jár. – A lány kacér tagadással rázta a fejét, Gregor tehát újabb lendülettel folytatta. Szinte belefájdult a feje, olyan mélyen meg kellett kotornia az üledéket, hogy gondolatokat tudjon a felszínre hozni: – Amíg férfiuralom van, addig neked igenis logikusnak kell maradnod.

Szívesen megadnám Istennek, ami neki jár, – nyelvelt a lány, aki mindent csak kis játszmáján belül tudott értelmezni – ha te lennél az.

Nem vagyok pap, de ez akkor is káromlás.

Férfiuralom? Ki mondta neked, hogy még férfiuralom van? Én szerda esténként a kimenőmön eljárók egy klubba, ahol a nők forradalmát szervezzük.

A nők forradalmát? – nevette el magát Gregor. – Mivel fogjátok vívni?

Félbehagyott öleléssel, elsózott étellel, rosszul mosott ruhával. Sörbe öntött lúgkövel, a knédlibe kevert üvegszilánkokkal, zakóba rejtett viperával.

És akkor Gregorban megszólalt a pap: – Lányom, lehet, hogy mégis meg kéne gyónnod.

A cselédlányt azonban elragadta a játék lendülete: – Megijedtél? Félted a piszkos kis életedet?

Nem, én téged féltelek. – vette fel a gáláns álarcot Gregor, de bele is sétált a lány csapdájába.

Akkor vegyél feleségül!

Tudod, hogy pap vagyok.

Ugorj ki!

Lehetetlen – szörnyedt el Gregor, szinte érezte, ahogy a feje a lehetséges határához csapódik, mint egy barlangfalhoz. Valaki más életét nem változtathatja meg. Milyen egyszerű feladata volt addig, amíg csak a saját életén kellett volna valamit változtatni.

Ne mondj soha olyat, hogy lehetetlen, mert fölpiszkálad a sorsot.

Nem mondtad, hogy fegyvernek használjátok a filozófiát is.

Amiről nem lehet beszélni...

Ne kezd már te is, én csak egyszerű pap vagyok – sziszegte Gregor, és a fejére húzta a papi stólát.

A cselédlány azonban, akit úgy látszik ugyanúgy áthatott a logika szelleme, mint az előbb úrnőjét a hité, kérlelhetetlen arccal befejezte a mondatot, amit majd néhány év múlva fog csak papírra vetni egy honfitársuk: – ...arról hallgatni kell.

A hit szelleme? A logika szelleme? Az egyik talán Isten lenne? A másik ellenisten? Afféle antikrisztus, aki nem feltétlen a rosszban, hanem a nemlétben tobzódik? De hát a logika szelleme ezúttal talán még misztikusabban viselkedett, mint a hité. Hiszen az egyik a múltat, a másik viszont a jövőt hozta fel.

Gregor bele is bonyolódott ebbe az egészbe: – Vagyis egyáltalán nem vagyok pap. Mindenbe belezavarsz. Utazóügynök vagyok. Vigéc. Sajnálatosan sovány, fakó bőrű, sárga szemű, zsíros hajú, pattanásos arcú. Jellegzetes tüdőbeteg, neuraszténiás.

A lány imamalomként hajtotta: – Ugorj ki, ugorj ki!

Gregort azonban még a mondókájából sem lehetett kizökkenteni, nemhogy az élete megváltoztatására bírni: – Hajnali ötkor kelek. A hátam olyankor még páncélszerűen kemény. Mint egy öreg, akit felfekvések éktelenítenek. A fia elhanyagolja, az üzlet dolgaiból kiszorította, a hátsó, egész nap sötét alkóvban fekszik. Az előszobában csótányok nyüzsögnek. Az udvaron a házmester a macskákkal diskurál. Jaj, azok a hajnali beszélgetések a macskákkal!

Állj meg! Te nem hanyagolod el a szüleidet! Inkább a rabszolgájuk vagy. Hallgass rám, szökjünk meg együtt. Menjünk át Amerikába! Elutazunk valahová a vadnyugatra, faházat építünk, föltörjük a földet, rozst vetsz bele.

De hát nekünk semmi közünk egymáshoz – értetlenkedett Gregor.

Ne mondd ezt! Katonák jönnek majd. Indiánokat üldöznek.

Ez a szó szíven ütötte Gregort: – Ha indiánok lehetnénk!

Mindig pattanásig feszülten.

Vágtató lovon, beledőlve a levegőbe – vágattak képzeletben, egymás szavába belevágva.

Már sarkantyú sem kellene – sóhajtotta lány meglehetősen kétértelműen.

A gyeplőt is elengednék – nyögte Gregor, nem értve meg a lány előbbi mondatának második jelentését.

Ugorj ki, ugorj ki! – fordított egyet a lány a beszédén. Gregor azonban tovább álmodozott: – A tájat sima sörényű pusztának látnánk.

Már ló nyaka, ló feje nélkül – folytatta a fantáziálást a lány is. De szinte özszerándult attól, mert a fiú hirtelen ellene fordította a szavait: – Ugorj ki, ugorj ki! – mondta ezúttal ő és kacagott, úgylátszik mozgolódni kezdett benne a szabadabb élet eszméje, mint bábban a kész bogár.

Most a lány zavarodott össze: – Honnan?

Ebből a holdkóros képzelődésből.

Nekem mondd, hogy holdkóros? – kérdezte sértett cselédi göggel. Hol volt már az előbbi pillanatok filozófia ihletése. – Pap vagy te egyáltalán?

Nem.

Kár, pedig én azt szerettem volna, ha kiugrasz miattam – hirtelen gonosz mosoly szaladt az arcára. – Fölbotorkálsz a templomtoronyba.

Tériszonyom van.

Te pincebogár!

Ettől a szótól Gregor visszahuppant a realitások talajára: – Én utazó ügynök vagyok. Fésűt, hajcsatot árulok. Van a kofferomban fűző, lábszag elleni por, arcpirosító. Egy laposüvegben teát hordok, csak hogy azt higgyék, rum. Nem dohányszom. Nem eszem húst. Félek a nőktől.

És én?

Nos igen, a cselédlány pár hete összezavarta Gregor önismeretét. Nem mondhatjuk, hogy ennek ő örült. Igyekezett eltüntetni ezt a foltot makulátlan énképéről. – Ha elalszom, a lelkem kiszáll a testemből. Lebotorkál a Moldva-partra. Van ott a zúgó mellett egy fűz. Abba telepszik bele. Az egyik ága tövénél tavaly egy mókus odút vájt. De aztán a télen éhen veszett benne. Ráfekszem a puha csontokra, a kifakult, színevesztett bundára, ami minden mozdulatomra úgy mállik, mint a vatta. Piros vatta alattam, és alszom. Nem tudom, mi történik odahaza.

Ugorj ki, ugorj ki! – mondta a lány egy anyáskodó örömlány, vagy a lélekben vájkálni tudó orvosdoktor intuíciójával.

Nem ugrom, a fa alatt macskakő van, a másik irányban meg ott a folyó.

Elmondom mi történik odahaza.

Nincs odahaza – motyogta Gregor, de már maga sem tudta, mért ragaszkodik ilyen görcsösen a saját szerencsétlenségéhez. – Ahol vagyok, ott vagyok otthon. A vasúti fülkék éjfél utáni hányásszagában, a csótányos, olcsó szállodai szobában. Ha árokparton nyom el az álom, ott.

Szóval nem, emlékszel? Na, akkor figyelj. – Gregornak elakadt a lélegzete, úgy hallgatta. Nem járt a levegő a tüdejében, a vére egyre kékebb maradt, az arca egyre vörösebb lett, a szája egyre zöldebb. – Úgy szoktál csinálni, mint aki elalszik, de felülsz az ágyadban.

Honnan tudod? – szakadt ki végre belőle a halvány tiltakozás.

Én nem éjszakázom egy bűzös mókusodúban. Itthon leskelődöm. Szóval felülsz, behunyod a szemed, mintha aludnál, de ébren vagy, leselel a szempillád alól.

Gregor csak a nevenséges hazugságba tudott menekülni: – Tévedsz. Én mindig alszom. Nappal is.

A lányt viszont nem hagyta cserben a logika: – Az ugyanaz. Kikászálódsz az ágyból, gondosan papucsot veszel. Iskolásan, ahogy magyarázták, előre nyújtod a kezed, alvajáró vagy, azt akarod jelezni, és egyenest átsétálsz az én szobámba.

Olyan vagy, mint egy hatalmas gyík. Szuszogsz, folyik a nyálad. Ilyen sokáig kell dolgoznod? kérdezed, amikor meglátod, hogy még kötényben vagyok, amit elkezdesz lerángatni rólam, én meg azt felelem: Ti nagy rabszolgatartók vagytok ám! Te közben magad alá gyűrsz. Minden tagomon érzem a nyálad, a nyálkás bőrröd és a karmos lábaid érintését. Álom nélkül alszom reggelig.

Van egy fiatal orvos ismerősöm Bécsben, az ilyesfajta álmokkal foglalkozik. Ne vigyelek el egyszer hozzá?

Nem kezeltetni akarom magam.

Hanem?

Elvetetni.

Késő. Az olyan eljegyzés, amiből még házasság is lesz, csecsemőkorban kötöttek. A többi felbomlik, vadházasságba, szeretetlenségbe, viszályba, halálba torkollik előbb-utóbb.

Akkor Amerikába kell szöknünk. Gazdálkodni fogunk a hegyek között, amikor téged leterít egy indián nyíl. Élettelenül nyúlsz el a földön, az eke friss bázárdájában. A rögök jótékonyan összeborulnak fölötted, nem találok meg a te temed, bogarak látogatnak a föld alatt, beszélgetsz velük. Vitatkoztok. Egy fűzfa hajt ki belőled, én mókussá alakulok, és odvat kaparok a kérged alá.

Fordítva. Te vagy a fa, én vagyok a mókus.

A lány megsértődött Gregor körülményeskedésén, de örült is, mert a játékkal, képzelődéssel végre a saját területére vonta. – Mi minden nem akarsz még lenni? Sok lesz ez. Ugorj ki! Minek kellett most még papnak is beöltöznöd?

Jelmezbál lesz nálunk – hátrált ki gyorsan a képzelődésből Gregor.

Le is tudod venni azt a jelmezt? – megint a gonoszság szaladt a lány arcára. – Mész fölfelé a templomtoronyban. Novemberi esős vasárnap. Máskor mindig szép számmal voltak a miséden, de ma minden másképp alakult. Nem jött egy ember se. Úrfelmutatáskor kezdedben megrepedt az ostya.

Nem is vagyok katolikus.

Lehet, hogy azért repedt meg. Kint vigasztalanul esik az eső. Szürkül már délben, farkasok kóborolnak az utcán, egy ló megérzi a szagukat, kiszabadítja magát az istállóból, rémulten, táguló orrrlyukakkal egyenest a farkasoknak rohan...

Miről beszélsz most egyáltalán? – vágott Gregor a cselédlány szavába, de az nem hagyta zavartatni magát, elszánt dühvel rohant előre a képzeletének folyosóján. Őt is meglepte, hogy milyen messze lehet ott eljutni:

...de fölágaskodik, rázúdul az egyik farkasra, annak megroppan a gerince, a többiek nyüzszítve menekülnek a városból, a ló tüzet fújva utánuk, az ablaktáblákat mindenütt bereteszelik, te mész fölfelé a toronyban, távolodik a farkasüvöltés, meghallod a kiáltásomat: ugorj ki, ugorj ki, fölkapaszkodsz a harangkötélre, hirtázol, kilendülsz rajta az utca fölé, megijedsz, megcsúszik a kezed, végre megérted miről van szó, elengeded a kötelet és szabad vagy.

Áldozni nem akarsz? – Próbált a játékban két lépéssel visszább kerülni Gregor, hogy no jó, akkor legyen ő pap, de többről nem lehet szó.

Nem. Csak gyónni – alkalmazkodott hozzá a cselédlány.

Így nem tudok rád kiszabni semmilyen penitenciát – vonogatta a vállát Gregor, mire Anna jókora pofont kevert le neki.

A foszforeszkáló démon

Ekkor lépett be Gregor apja. – Mi folyik itt? Te tényleg kikeresztelkedtél, fi-am?

Gregor nem értette, mi történt a szüleivel. Mitől változtak ennyire meg? Talán valami sűrű köd ereszkedett le rájuk, mely elhomályosítja az értelmüket: – Apa, hiszen te is katolikus vagy!

Én igen, de te nem.

Elég szégyen, hogy nekünk nem adtak semmiféle istent.

Egyszóval tényleg vallási örületbe estél?

Ugyan. Én nem hiszek semmiben, csak az eladásban, vételben. De még a pénzzel is bizalmatlan vagyok. A pénz egy kis foszforeszkáló démon, egyetlen éjszaka alatt kiszökik a papírkötegből, ahová bezárták.

Az idős Samsának nem sok érzéke volt a metaforákhoz. – Miféle démonról beszélsz? A te fejedbe költözött démon, nem igaz?

Ments meg ettől a nőtől – suttopta Gregor mintegy magyarázatként mindenre. Az apja azonban nem ragadta meg a segélykérően felé nyújtott kezét: – Én a magam erejéből jutottam odáig, ahol vagyok – ismételte sokadszor az egyik kedvenc mondatát, melyet mint csodaszert szokott bevetni, ha a gyerekeivel kapcsolatban bármilyen probléma fölvetődött.

A cselédlányt azonban nem lehetett meghatni: – Én is – replikázott.

Mind a ketten, rajtam élősködtök – háborgott a fiú, akinek már elege volt ebből a napból, ebből a másik saját magából, akivé átváltozott, és akinek váratlanul olyan nagy fontosságot tulajdonít mindenki. Amit eddig is sejtett, íme bizonyossággá vált: nem jó, ha érdeklődnek az ember iránt.

Azt hiszed, azért, mert pár éve te tartasz el minket, ilyeneket mondhatasz? – hördült föl az apja.

Gregor megpróbált visszahátrálni valódi önmagába, mint remeterák a csigaházba: – Bocsánat, ha élesen fogalmaztam, de a tényekhez ragaszkodjunk.

Ezt gondolta a cselédlány is, igyekezett ragaszkodni a tényekhez és elfelejteni a szándékokat, az ő titkos szándékát, hogy a gyereket ide fogja szülni, ebbe a ki tudja miért, számára vonzónak tűnő családba: – Én viszont megdolgozom a béremért. Még kicsit túl is teljesítek.

Tudok a dologról – morogta az apa. – Majd megpróbálunk férjet keríteni a számodra. – Kitalált mindent és kitalált mindent. Mért kétszer? A pillantása a lány még nem gömbölyödő, de már alakot váltó hasára esett, és tudta, hogy a hasfal mögött valaki van. A megérzése után a fantáziája is elragadta, azt hitte, hogy a gyerek őtöle van. Csakugyan folytatott viszonyt korábbi cselédlányokkal, de legalább tíz évvel ezelőtt, ám az idő úgy tört ketté a tudatában, mint a babapiskóta reggelizéskor bőrkeményedéses ujjai között. Fölrémlett a cselédszobák szaga, szűkös mennyországa, ahol valaha igazi szerelmi örömben is része volt.

Tizenegy éves falusi gyerekként egy húsz körüli szolgálólány vette el a szüzességét. Bál volt a faluban, és a szülei meg a nagyobb testvérei elmentek, de még a cselédlány is, akinek pedig adtak egy nagy tál lencsét, hogy előbb kiválogassa, utánuk szökött.

A gyerek alighogy lefeküdt, azonnal elaludt, még annyi ideje se maradt, hogy azt mondja magában: Most elalszom. A lány benézett a szobába, látta, hogy alszik. Kitérta a konyhaablakot, és két galamb repült be, akik egy pillanat alatt kicsipegették a rossz szemeket a lencséből, aztán valami fény támadt a konyhában, amire a kis Samsa is felriadt, de a cselédlány ezt már nem vette észre, mert képzeletének teremtménye annyira elvonta a figyelmét. Egy tündér lebegett előtte királyi ruhát tartva a karján, a lány azonban elnevette magát. Ebben nem lehetek. Csak egy falusi bál ez, kinéznének onnan. Egy új kötényt adj. A tündér kicsit sértődötten odaadta. Az üvegcipő se kell? Föltörné a lábam, mondta a lány, és mezítláb indult el a szomszédos utca felé, ahonnan behallatszott a cigány bőgőjének brummogása, és a táncolók meztelen talpának dobogása.

A kis Samsa egyedül maradt. Azok közül a szobák közül, melyeknek képét álmatlan éjein a legtöbbször idézgette, ez a falusi úgy élt a fejében, mint egy ehető piskótadarab. Még ki se sírta magát, hogy egyedül hagyták, mikor a lány már vissza is érkezett. Piros volt az arca a tánctól, bordó a haragtól és vörös a sírástól. A háziak hazaküldték, amikor épp azzal a béreslegénnyel táncolt, akire eddig mindig hiába tekintgetett. A hátán akkor váratlan boldogságának izzadtsága csorgott, meglepetve érzékelte, ahogy párnás combjai összesúrlódnak, hogy a combhajlata megsíkosodott, és a szeméből lecsordult egy sós kéjcsépp. Hazafelé viszont ettől a sok nedvességtől fázni és vacogni kezdett, a fiú már ügyet sem vetett rá, a szőke, nagymellű Mařenkát vitte táncba, aki kilenc hónap múlva gyereket is szült titkon az erdőn, és vízbe is fojtotta, hogy a székelye ki ne tudódjon. Aztán pár hét múlva, mikor csendőrök jöttek volna érte, a padláson fölkötötte magát. A kötélen azonban leszakadt, és ő egy kaszába zuhant bele a szénaledobón át, úgy halt meg. Ezt persze még nem tudhatta akkor a cselédlány, izzadtan és vacogva lépett be a házba. Azt sem tudhatta, hogy a tragédia után mégis szerelmessé váló béreslegény dühében és bánatában haramiának fog állni, és ilyen minőségében majd évek múlva elébe toppan a sötét erdőben, kendővel bekötött arccal. És anélkül, hogy megismerné, elveszi a pénzét, aztán elvágja a torkát.

A lány nem sejtette, hogy Mařenka majd helyette hal meg, mint ahogy azt sem, hogy mégis az a legény lesz a végzete. Nem tudhatta, de talán érezte egy kicsit. Persze, ha akkor nem kell hazamennie olyan korán, és ott maradhat még a táncolók közt, ő nem adta volna oda magát a nagy erejű legénynek rögtön a bokrok alatt, őt csak hosszú udvarlás után kaphatta volna meg, összeházasodnak, és a környéken nem történik annyi kellemetlen változás.

Nem tudhatta a jövőt ilyen pontosan, de sejtette, mert sírva a gyerekszobába ment, és az alvást színlelő kisfiú fülébe motyogta: Csak te vagy nekem, kicsi bogaram, és csókolgatni kezdte az arcát, miközben a szoknyával legyezte magát. Trópusi viharra emlékeztető szag csapta meg a kis Samsát, kezét óvatlanul bebújtatta abba a nagy virágba, ahonnan a darázsingerlő szag ömlött. A szoknya redői után durva szőrhöz érkezett, de a szőr, mint egy elvarázsolt kapu, megnyílt előtte, és forró tengerbe, vagy egy éhes szájba merült el előbb egy, aztán két ujja. Te kis szentjánosbogár, lihegte a lány, te kis szarvasbogár, sutyorogta, és fölhajtotta az ő hálóingét, ahonnan magát a kis Samsát is meglepve hatalmas, ke-

mény gomba meredt elő. A cselédlány megragadta ezt a gombát, és olyan mozdulatokkal kezdett játszani vele, amilyeneket a fiú habveréskor látott. Visítani tudott volna az élvezettől. Akkor a lány valami riasztóbbat csinált. Nyitott szájjal közeledett e felé a gomba felé, nyilvánvalóan le akarta harapni. Samsa ijedtében, alighogy megérezte a fogak élet azon a gombafejen, pisilni kezdett, ő legálábbis azt hitte. A lány azonban nyögve itta a gomba nedvét. Majd teli szájjal megszólalt. Te már igaz férfi vagy, és a fiú kezét a lába között kezdte föl-alá rángatni, míg egy nagy sikollyal le nem fordult az ágyról, és ki nem rohant az udvarra, hogy kihányja, amit Samsa az előbb belefrecskendezett. Aztán visszajött, megsimogatta a fiú ijedt arcát, szerencsére szűz maradtam. Te meg ne vágj már olyan ijedt pofát. Inkább aludnod kéne. Ha nem beszélsz erről senkinek, néha máskor is bejövök hozzád. És a cselédlányok mindig bejöttek hozzád, ő pedig egy idő múlva fölkerült Prágába, és ott egy más vallású lányt vett feleségül. Az első cselédlány sorsáról sohasem értesült.

Mégis mindegyikre gyanakodott, hogy talán terhesek lesznek tőle. Most azonban másról volt szó. Ez a lány talán minden elődje nevében be akarta hajtani a fizetséget mindezért. Most ő akart élőködni Samsáékon, ahogy eddig a gazdái élőködték az elődein és rajta. Ráérezett valamire, és már nem érte be félmegoldásokkal: – Nekem nem kell férj! Nekem ő kell! – ordította Gregorra mutatva.

Az apa ezt sem bánta, csak a kényelmetlenségektől és a szegénytől szeretett volna szabadulni: – Szökjetek el Amerikába! Mindenkinék az lenne a legjobb – suttozta.

De akkor mi lesz veletek? – aggályoskodott Gregor, volt is valami igaza.

Az apja azonban máris játszani kezdett. Nagy színész volt az öreg: – Legfeljebb kilakoltatnak minket. Talán visszamegyünk falura. Vagy az adósok börtönébe kerülünk. Én esetleg beállok katonának. Vagy az édesanyád örömlánynak.

Gregor végre megértette, hogy az apja tréfál: – Nem késő már kicsit ilyesmire gondolni?

Késő? Szóval szerinted öregek vagyunk. Nem vagyunk már alkalmasak semmire? Akkor menj ki a konyhába, hozz be egy kést, és mészárolj le mind a kettenket. De a biztonság kedvéért végezz a húgoddal is.

Tényleg, hol van Markéta? – kérdezte zavartan Gregor.

Még nem jött haza – felelte a lány. – A cukrászdába ment.

Az apán ószövetségi düh ömlött el: – Sütemény kell nektek? Álarcosbál? Átváltozás? Inkognitó? Tudjátok, amikor én annyi idős voltam, mint ti, fát rakodtam, tejfölt árultam a piacon, vashatosért söpörtem a zsinagógát, fuvaroztam, köveket cipeltem a hátamon, bolhát gyűjtöttem egy cirkusznak, törött csontot gyógyítottam, halottat borotváltam.

Az egész falu életét meséli, apám.

Szerinted hazug vagyok?

Nem tudom – felelte Gregor, és ezzel mindent elmondott, amit a világról tudott.

Bábjáték

Ilyenkor még korán sötétedik. Hat óra felé már vaskos éjszaka terpeszkedett az udvarban, és a hó is szállingózni kezdett. A három báb akcióba lendült. A bábos kíváncsian figyelte őket. Mind a négyen a körfolyosón álltak, láthatatlan arcukat a szoba üvegének nyomták, ahol a Samsa család élete most készült szokatlan fordulatot venni. Még lassítottak a kanyar előtt, és kíváncsian bámultak az ismeretlenbe. Tehát pontosan az ablak felé, mely előtt mintha függönyt húztak volna el, nem sok fény jött be rajta, és mögötte meg mintha köd gomolyogna, alig lehetett kilátni rajta. De nem vették észre a négy leskelődőt. A spárgákon lógó angyal Gregort figyelte: – Nem tudod eldönteni, mi legyél? – Ezt úgy mondta, mintha Gregor meghallhatná, amit ő az üvegen kívül, a nem látszó szájával, nem hallhatóan mond. De Gregornak szólt, akit ellenszenvesnek talált, és szeretett volna eltüntetni a föld felszínéről, vagy szerette volna legalább ostoba formájából, a világ legostobább formájából, az átlagemberéből kikökökíteni, szétformálni. Le akarta bontani azt a világot, amit a közepszerűség, a kicsinység, a földhözragadtság, az átlagosság épített.

Álarcosbálra készülnek, én is részt akarok venni – motyogta a bábos, de olyan eleganciával, mintha engedélyt kérne teremtményeitől, hogy elmehessen.

Am az engedélyt nem kapta meg. Legnagyobb termetű tanítványa volt az örök lázadó. Aki lázadása közben rájött, az ő ellenvetései konzerválják a mestert, adnak neki erőt, hogy továbbra is mozgásban lehessen többé-kevésbé. Rögtön szája elé kapta kezét, amint a fejéhez vágta: – Te mindenütt ott lennél?

Szeretnék.

Ott voltak mind a négyen, csak egy üvegtábla választotta el őket a valóságtól. Róla különben is azt tartják, hogy mindenütt ott van. Ezt a gondolatot csak akkor engedte meg az embereknek, ha épp nem volt ott. És többnyire nem volt ott. Egy kerti házikóban szeretett üldögélni, ahonnan kis tóra volt kilátás. A tavon kacsák úsztak. Úgy érezte, ez az öröklét. Aztán a kacsák elrepültek. Ő pedig elaludt.

Az egyetlen, aki ebbe a kerti lakba el szokta kísélni, harmadik bábja volt, az öreg úgy érezte, hogy ez a műve sikerült a legjobban. Bár most mérges volt rá, mert nem szól semmit a védelmére. Az üvegtábla megrezzent az arcuk előtt. Elkezdődött az álarcosbál.

Az aranyművesek utcája

A folyosón Markéta, Gregor húga tipegett végig, selyempapírba csomagolt tálcával a tenyerén. A négy leskelődő ámulva ugrott félre. A lány gyönyörű volt, és anélkül, hogy illatszert használt volna, valami természetes aroma lengte körül. Az angyalok arca belevörösödött. Nekik ugyanis túlfinomult a szaglásuk, szinte mindent megértenek, amit a szagok fejeznek ki, ezért tudnak az állatokkal is beszélgetni. Az illat elandalította őket, mind a hárman szerelmesek lettek, és még

az öreg szíve helyén levő nagy kristálygömb is, mely a mindenséget ábrázolja, hevesebben kezdett dobogni.

Markéta közben eltűnt a folyosóról, és a szobába érve elrikkantotta magát: – Meghoztam a süteményeket. – A tálcat az asztalra tette, kibontotta a papírt. Hat krémes, öt franciakrémes, négy képviselőfánk, három Zacher-torta, két dobostorta és egy puncstorta volt rajta. – Elég lesz? Kik jönnek egyáltalán?

Meg akartam hívni a kollégáimat, de nem jön sem a főnök, sem a cégvezető, sem a pénztárosnő... – hebegett Gregor.

Akinek udvarolsz?

Tudod, hogy még nem gondolhatok házasodásra.

A cselédlány azonban nem tűrhette, hogy a két testvér így édelegjen előtte, jeleznie kellett újonnan kivívott helyét a családban, ezért sürgősen közbekotyogott: – Pedig lehet, hogy lassan itt lenne az ideje.

Gregor igyekezett meg se hallani a tolavó célzást: – Azt mondták, valakit küldenek maguk helyett.

Igazi álarcosbál – dörmögte az apa, de a viccét senki nem értette meg, ezért ő is csak köhécselt a föltett nevetés helyett.

Markéta megragadta a cselédlány csukóját: – Mire célozatsz te? Mért sürgős Gregornak megházasodni? – sziszegte féltékenyen.

Ez az utolsó mentsvára – mondta zavartan a lány, még nem tudta, mitévő legyen. – Kártyát vetettem neki tegnap.

Nincs elég dolgod? Anya, Anna munkát kér.

Anya csak kikiabált a konyhából: – Kímélni kell, terhes.

Akkor bocsássuk el – ujjongott föl Markéta.

Nem lenne helyes – dörmögte az öreg Samsa.

Gregort elfogta a középszerű idegeskedés: – Most kell ilyesmiről vitatkozni? Mindjárt itt lesznek a vendégek.

Az előbb azt mondtad, nem jön senki – bosszantotta Gregort szokása szerint az apja. Markéta azonnal a védelmére is kelt: – Mást küldenek maguk helyett.

Kit? – lelkesült föl a szobába belépő Samsáné.

Gregor, talán csak tréfából, talán valami megérezéstől hajtva sorolni kezdte: – A pénztárosnő a macskáját. A főnök egy papagájt. A cégvezető úr a kutyáját küldi el. Egy hivatásos kutyasétáltató fogja hozni.

Állatok? Undorodom az állatoktól – sopánkodott az anya.

Samsa úr rosszat sejtett, ezért óvatos gesztussal igyekezett a felsége mellé föl-sorakozni: – Az állatoknak nincs lelkük.

Azt meg se kérdezik, kitől van az a gyerek? – próbálta meg a cselédlány az áll-problémáktól a valódi élet felé terelni őket.

Markéta szinte szájon vágta letorkolásával: – Persze, hogy nem.

Lehet, hogy nagymama leszek? – nyávogta Samsáné. Hiszen ez nagyszerű – amit mondott, mindenkit meglepő fordulat volt. És Markétát leszámítva mindenki örült neki. Gregor nem tudta, hogy ami közte és Anna között történt elég ok-e a terhességhez. De szívesen legitimált volna vele valamiféle testi viszonyt, ha kell, házasság árán is. De eddig úgy érezte, a szülei elállják ezt az utat, és sosem

túrnék, hogy egy cselédet vegyen el. Különösen az apja, aki meg tudta oldani az ilyesmit házasság nélkül is. Anyja, gondolta korábban, biztos borzadna egy zabigyerektől. Közben Samsa örült, hogy művét a fia magára vállalja. Legalább a közelében lesz öregkora kincse, ez a kései gyerek, aki férfiéreje töretlenségét bizonyítja. – Igaz a hír, fiam? – állt elé mosolyogva, mint aki gratulálni akar. Nagy baleknak gondolta a fiát. A cselédlány elképedve fölkiáltott: – De jó, hogy így fogják föl!

Gregor kicsit megkésve válaszolt az apjának: – Én pap vagyok.

Markéta igyekezett ennél a témánál maradni: – Csakugyan, mi ez a maskara rajtad? – De sajnos az anyja felelt a cselédnek, ráadásul olyan szépelgő gügyögéssel, hogy Markéta legszívesebben belevágta volna a tortákat az anyja képébe: – Hát hogyan másként foghatnánk föl? – Az apa, aki már arra gondolt, hogy talán szeretőnek is megtarthatná fia menyasszonyát, szintén negédes hangra váltott, úgy-hogy képzeletben az ő képébe is repült egy tortaszelet: – Olyan boldog vagyok, hogy végre benőtt a fiam feje lágya.

Markéta rosszat sejtett: – Mitől féltetek ti mindannyian? – kérdezte elborzadva.

És mikorra várható a nagy esemény? – gügyögte a reménybeli nagypapa.

Előszedjük Markéta gyerekkori ruhácskáit – gügyögte a reménybeli nagymama.

Honnan veszed, hogy lány lesz? – akadt fönn a reménybeli nagypapa.

A cselédlány már biztos volt benne, hogy nyert ügye van, és ellentámadásba ment át: – Markéta esetleg átköltözhetne az én szobámba, mi meg az övébe kerülünk a babával.

Markéta elhülve hallgatta ezt, és meghökkent bátyjára förmedt: – Te nem mondasz semmit? Nem védsz meg? Azt ígértük egymásnak, egész életünkben szüzek maradunk, hogy senki ne állhasson közénk.

És most jött, amire még Anna se számított: – Ne irigykedj, lányom – mosolygott feddően Samsáné a lányára. – Te csúnya vagy, téged úgyse vesz el senki. Majd te hű maradsz.

Ez már a cselédlánynak is sok volt. Nem akarta, hogy jövendő sógornője egy életre megutálja: – Nem is csúnya a Markétka. – Az elszabaduló szülőket azonban már nem lehetett megállítani: – De, ronda, mint egy kutya nagyságú ganajtúró bogár. És mindehhez még hegedül is. Mikor a hegedűt a kezébe veszi, nem tudom, hogy sírjak-e vagy nevessek. A zsebemben mindig tartok pár szem borsot. Olyankor gyorsan elharapok egyet, csendesen csordogálnak a könnyeim, ő meg azzal a fűrészelő mozgásával máris játszani kezd, metronóm se kell, mert a szomszédok azonnal átkopognak. Mi mindenkit idegesítünk.

Én rajongok magukért – sugárzott a cselédlány.

Samsánában azonban nem akart lecsillapulni a szörnyeteg: – Mert te buta vagy. Annyi eszed sincs, mint egy savanyított virslinek, mikor a tányérra teszik, és nem kezd el azonnal sikongva menekülni.

A lány kicsit zavarba jött: – Meg akarnak engem enni?

A fiam már megevett – vigyorgott Samsa úr.

Csodálatos dolog, ha egy új élet veszi kezdetét – igyekezett megállítani a vitát a felesége. Gregornak ez már sok volt: – Nem tőlem van a gyerek – szögezte le, bár ebben nem is volt olyan biztos.

Hát kitől, csak nem azt akarod mondani, hogy tőlem? – ijedezett máris az apja. Szerencsére a felesége ezt lehetetlennek tartotta, és anyáskodva átölelte Gregort: – Na, ne szerénykedj! – Elé lépett a húga is, de benne forrt a düh. Jogosan, hiszen többen és többszörösen is elárulták: – Te féreg – sziszegte. Gregor a szüleitől látott módszerrel vágott vissza: – Érdekes, én se szeretem a hegedűjátékosodat. Túl-ságosan sok benne a díszítés. És dudorászol közben, azt hiszed, nem halljuk. A szád sarkában kicsit kidugod a nyelvéd.

Ráadásul térképnyelve van – csapott a homlokára az apa.

Egész utcák tárulnak fel, ha a nyelvére nézek – sorakozott mellé a felesége. És a fiuk is lépést tudott tartani velük:

Prága térképe.

Úgy ismerem a várost, mint a lányom nyelvét.

Markéta nyelvén nemcsak utcák vannak, de az utcákon apró házak is láthatók.

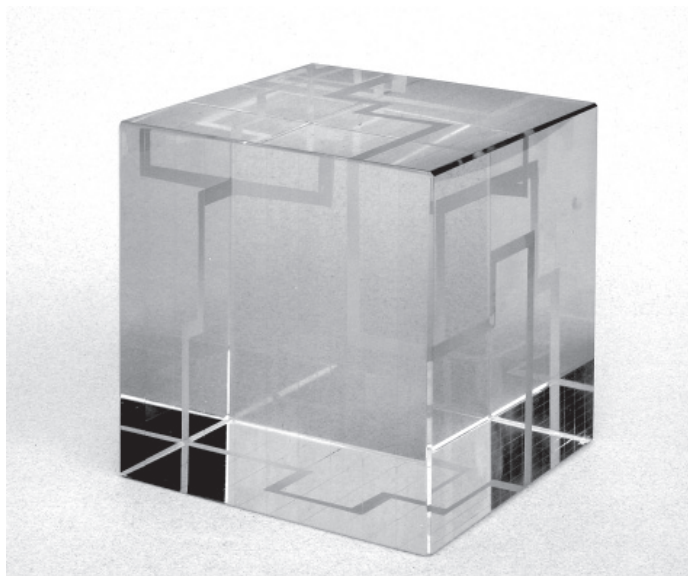
Az egész Arany utcácska.

És az aranyművesek.

Parányi emberek sétálnak a nyelvén, állandóan nyitott esernyővel, hogy a nyá-la rájuk ne fröcsögjön.

A cselédlány sírással küzdve, közbevágott: – Milyen közönségesek tudnak lenni, maguk Samsák. Lehet, hogy mégsem maradok maguknál a kicsikémmel.

Nem, nem, itt kell maradnod – tiltakozott az anya Markéta legnagyobb bánatára. – Nekem is lesz tejem, majd én szoptatom helyetted.

Weiner Sennyey Tibor

Versek a kisházból

XVIII.

Kint reggelizünk a kertben

Ma KINT REGGELIZÜNK A KERTBEN és zenét hallgatunk
Barna kenyeret magokkal és kétféle sajtot
Eszünk az én teámban ginseng Lydia
Teájában tej van a rügyek még nem pattannak
De a napsütés már simogat Lydia
Szavaiban tej van az enyéimben ginseng
Esszük egymást a fényt – két hóvirág nyiladozik
Barna földet törve fehér ragyogással
Ma kint reggeliznek a kertben és zenét hallgatnak

vasárnap, 2006. március 5.

Barátimhoz

Barátaim mért ijedtek meg a testtől
Csak adjátok meg neki azt ami jár
S nem híztok el – betegség rajtatok nem fog
Ha tisztaságra éhes fénylő lelketeknek
S igazságra korgó ragyogó szellemeteknek
Enni adni nem lesztek gyáván restek

XIX.

A napsütés ma

A NAPSÜTÉS MA tökéletesen áthatol
Egész nap meditálok élek levelet írok
A kezem fehér de már pirul a toll körül
A papír a verssel szennyeződve tisztul
Mostanában sokat gondolok a halálra
De nem mint napnyugta hanem napfelkelte
Az üdv a léten áthatol mint zárt szelence
Titkos tartalmának titok jellege
Az üdv a nem-léten áthatol mint a nap
De nem mint nyugvás hanem felkelés

Mostanában sokat gondolok az életre
A vers olvasóval szennyeződve tisztul
A tető fehér de már pirul a kémény körül
Egész nap meditálsz élsz levelet írsz
A napsütés ma tökéletesen áthatol

szerda, 2006. március 8.

XX.

Takarj be teljesen

TAKARJ BE TELJESEN telíts el most
A reggel mint penész a házfalon
Folyton átszivárog az éjszaka romjain
És ébredésünk immár elkerülhetetlen
Még a madarak légifolyosója
Is a kisház és a kiskert fölött lehet
Hiszen hajnalban halljuk tömeges énekük
Míg ember testünk e földi létben préselődik
Hajnalainkban hang csak néha csendül
És a kisház és kiskert alatt lent
Férgek és halottak labirintusa
Születésünk a halálba sodor csendesen
A fény mégis átszivárog az élet romjain
Ó Lydiám Herceged mint fehérség a falat
Takard be teljesen telítsd el most

szombat, 2006. március 11.

Boda Magdolna

norvégminta

utálom a norvégmintás
géppel kötött férfi pulóvereket
túl kommersz
Én sem vagyok jobb
talán kommersz is tetőtől talpig

és ennek a szer-
elemnek is vége lett
kimerült ahogy a többiek.
Túl kommersz volt
talán épp a norvégminta miatt.

(new age)

talán abba hagyom
a szócséplést és wellness
klubot nyitok uniós hölgyeknek
és fogyókúrás recepteket ötlök ki
és horoszkópokat írok
pénzszagú tenyerekből
jósolok magamnak szebb jövőt
és teljes kiőrlésű magvakból
készült kenyeret eszem
nullkalóriás joghurttal
és lesz egy szobabiciklim
és egy táblám
amelyen ellenzem
a nercbundát és az állatkísérletet
és majd internetezem
weboldalakat böngészek
és megtalállok
benneteket sorban
linkek mögé bújva
ípiapacs new age
nem én vagyok a hunyó

new age 1.

Nem hiszel a
tűzokádó sárkányokban
se tündérmesékben
sem boszorkányokban
és kiröhögsz mindenkit

ugyan édesem az idő rohan
már mi sem emlékszünk
margósélre rajzolt
átlótt szívekre
életünk viszkózus

mint a méz
szirmokat szaggatunk
vagy akáclevelet
hogyan szeret vagy
nem szeret

(minden-semmi)

Big Ben teásdoboz a polcon
gőzölgő tea emléke
nekiütöm a kanalat
fémüres a csengése
dél van talán
bennem
és lehet karácsony
befőttésüvegben dió
fehér csipkével befedve
fatálban kagylók és
fényképtartók üresen

Magyari Barna

Járművem az agy

messze vannak egymástól e székek
egy világ választ el ahogy nézlek
pedál helyett fantáziám nyomom
a csont-hús-vér-sejt csomópontokon

járművem az agy tágas és szürke
száguldok a vers-volánnál ülve
nálam a technika pusztán holmi
mindent rajtad próbálok befogni

ha magamból rád ábrándot öntök
kenőcsöm könnyen issza a köldök
csókálló szótag rúzsozza szádat
vallomásaimtól csupa báj vagy

tények kék ingét nyövi az élet
téged pár mosoly szívemre éget
a szerelem mindent felsöpör benn
mámorra tisztul ember a bőrben

Csinszka és Ady

mintha asszony-férfitavasz járna itt
szerelmünk lebbenti a vers ágait
boldogság bokraim gyorsan rügyeznek
elbűvöl orgonakékje szemednek

autómban csak ketten vagyunk boldogok
érezem hús-máglyánk hogy izzik hogy lobog
szívünkéből gerjed az édeni erő
mely lényünk szenvedéllyel veszi elő

bennem az óhaj ölelésre fordul
s ajkadra nyakadra perzselő csók hull
ahogy a gyönyört próbálom beadni
foszforeszkál bennünk Csinszka és Ady

Esztergált csönd

a gyönyör és a hiány között
egy éles határvonal amely túl sűrűn
borotválja a végtelent
halántékom halljában
nagy türelmi játék
sejtekkal sakkozik a semmi
bár csak ritkán hord kendőt a képzelet
agyam trópusi selyme a sor
néha gyűröm máskor gyúrom magam
pár kanál álomporból
s néhány könnycseppből
készül a mindig képlékeny lisztgyurma – a jövő
huszonhárom óra negyvenhét perc
túlórázik a költészet
versműhelyemben a szerelem szerszámgépei
Erika formájára esztergálják a csöndet

Délibáb

a magány párbeszéde ez
szobámban sejt és anyag szól
varázsodtól távol ruhák
helyett vetkőzöm magamból

férfiúi fantáziám
s asszonyi bámaid között
a csönd most megköti mindazt
amiket eddig nem kötött

mégis színtelen mi adott
ha nem vagy velem nincs virág
szerveim húsmelegében
a csókod is csak délibáb

fotódtól megrészegülve
keresem helyem az éjben
te vagy a szerelmi gyönyör
akiért hamuvá égtem

Molnár Vilmos

A falvédőn

Nagyanyám kavart még egyet a lábosban rotyogó matérián, majd elhadarta szokásos mondókáját, amely nélkül, tudott dolog volt, nem lehetett befejezettek nyilvánítani a főzés műveletét. Olyanszerűen hangzott, mint egy ráolvasás, ami által – és csakis ezáltal – az étel elnyeri végső állagát, kívánt zamatát. Megtelik éltető fluidumokkal.

*Ahogy főtt, úgy főtt,
az idő rátöt,
együnk.*

Úgy adta ezt hozzá, mint valami saját gyártmányú ételízesítőt, mint a még hiányzó utolsó csipet privát fűszert. Ha kihagyja, ízetlen lett volna az étel. A fluidumok is elmaradtak volna.

Nagyanyám házában becsülete volt az efféle mondókáknak. Falvédőre hímezve több is lógott belőlük a konyhában. Textusok a textílián. Bár némelyikük hímezése elég csáléra sikeredett, ők azért fennsőbbbségesen trónoltak a falakon. Primér irodalmi élményt nyújtottak a már hétéves pályakezdő fiatalembernek. Hímzett irodalom. Biztos útmutatással szolgáltak az élet sűrűjében eltévedőnek, tuti tippeket adtak a boldogság becserkészéséhez és elejtéséhez. Hímzett filozófia. Nagylelkűen eltakarták a kétes eredetű foltokat a falon. Hímzett meszeléspótlék.

A falvédők ábrái és feliratai vagy piros fonallal voltak kivarrva, vagy zölddel. Esetleg pirossal kombinált zölddel. Más szín nem fordult elő, mintha a világot csak zöldben vagy pirosban lenne ajánlatos szemlélni. Lehet, csak így ajánlatos szemlélni.

A konyhában tébláboló hétéves pályakezdő fiatalember egy ilyen falvédő feliratán elmerengve vélte megtalálni a nyitját, hogyan lehet egyről kettőre, sőt szentháromságra jutni, ha gondolkodásunk konzekvens. Pedig még nem is ismerte e csúnya szót. A merengésre késztető falvédőn a házi áldás állt:

Hol hit, ott szeretet, hol szeretet, ott béke, hol béke, ott áldás, hol áldás, ott Isten, hol Isten, ott szükség nincsen.

Volt benne minden: megingathatatlanul szilárd logikai váz, jókora adag transzcendencia, lelki és fizikai szükségletekkel való törődés. Örökérvényű megoldás az ember problémáira. Kívánhat-e többet valaki az imbolygó betűktől, kusza soroktól?

Időközben a vacsora feltálatatott, nagyapám és a pályakezdő asztalhoz szólítottak. Más esetben lehetett mondani „mindjárt”-ot, hivatkozni a megkezdett fog-

lalatosság befejezésére, kérni haladékot. Ha étkezésről volt szó, akkor nem. Mint mikor püspök érkezik egy kolostorba: a legutolsó kelekótya barátoknak is tüstént hagyni kell a lelki tökéletesedést vagy egyéb matatást, s kipucoválva előállni.

Nagyanyám, szokása szerint, az első falat után megkérdezte:

– Na milyen?

Nagyapám, szokása szerint, sietség nélkül megrágta és lenyelte a falatot, majd röviden biccentett:

– Olyan, amilyennek lennie kell.

Ez volt a helyes válasz. Csak semmi túlzó tetszésnyilvánítás. Még kételyt ébresztene a vélemény őszinteségét illetően. A szuperlatívusz különben is veszéyes jószág. Dagályosságra csábít, alkalomról alkalomra illik egyre újabbal, merészebbel rukkolni elő, s hová lyukadnánk ki akkor végül? Főleg pedig azért volt helyes válasz, mert nagyanyám úgyszólván ezt várta. Úgy szeretett kérdezni, hogy biztos legyen benne, mi lesz a felelet.

A vacsora elköltetett. Éhes személyek magukhoz vették az állagot, a zamatot, a fluidumokat – mindenestől az egész matériát. Rendben, csendben, ahogy kell. Az étel tiszteletreméltó vendégként volt jelen az asztalnál. Nincs helye illetlenkedésnek, amikor a vendéget eszik. Az asztal fölé kiakasztott falvédő fenyegető felirata már annyira megszokottá vált, hogy senki sem gondolt rá:

*Ha válogatsz az ételbe,
repül a tál a fejedbe.*

Válogatásnak még a gondolata sem merülhetett fel nagyanyám asztalánál. A falvédő a vászonra hímzett hatalmas tál gombóc miatt kerülhetett az asztal fölé, nem pedig mint étkezések idejére javallott meditációs téma. Bár az ilyen rendhagyó ragozású mondat alkalmasabb megmozgatni a gondolatokat, mint egy kifogástalan, szokványos nyelvtani építmény. Nagyanyám falvédői nem voltak szokványosak. Ábrákat tekintve legkevésbé. A pályakezdő kedvence az volt, amelyiken szerepelt az őszállat. A felirata is a bohémebbek közé tartozott:

*De szép lenne a nagy erdő,
ha lány volna a kerülő.*

Csakugyan, tényleg. A pályakezdő sokszor elgondolkodott ezen a jámbor vagy kevésbé jámbor óhajon, ahogy nagyobb lett, egyre jobban érteni vélte. Szóban forgó falvédőn egy erdőben andalgó lánykának kellett volna megjelennie, mellette őzike. A rajzmintával lehetett baj, vagy az azt kivarró kéz remegett szüntelen. Hogy a lányból banya lett, hagyján, az őzike volt az, amelyik tényleg meghökkenően különösré, felzaklatóan furcsára sikeredett. Hasas volt, mint egy disznó, a pofája meg elfolyt egy irányba, vagyis megnyúlt, szóval elmeccseredett. A farka is vastag volt, s alig akart véget érni. Dinoszauruszhoz hasonlított, valami rémesebb fajtához. Ő volt a pályakezdő kedvence.

Évek múltán a pályakezdő hallott egy-két olyan szöveget, amelyet falvédőn szívesen viszontlátott volna. Csakis a már megszokott remegő kéz által kivarrott ábrák kíséretében. Egy csintalanabb természetű nagybácsinak különösképp erőssége volt efféle szövegek idézgetése, egész gyűjteménnyel rendelkezett belőlük. Ha „erdőkerülő kislány” témában ennyire izgalmas ábra jöhetett létre, milyen gondolatébresztő képet eredményezhetett volna a gyűjtemény azon darabja nyomán, hogy:

*Inkább csókos marakodás,
mintsem bókos szarakodás.*

A pályakezdőnek nem adatott meg, hogy falvédőre hímezve olvassa e sorokat. Gusztálva a hozzátartozó ábrát is, természetesen. Beteljesületlen remények, megvalósulatlan álmok. De a fantázia elindul.

Vacsora és lefekvés között mindig van valamennyi holt idő. Amikor már véget értek a napi tennivalók, de a takarót még nem illik ráhúzni a földre. A test már letehető valahova, de még nem eltehető holnapra. Valamivel ezt az időt is el kell ütni.

Nagyapám meg a hétéves pályakezdő fiatalember, csak úgy, férfiak között, leültek kártyázni egy sort. Verni a blattot, megmatatni az ördög bibliáját. Nagyanyám rosszálló pillantásai mellett. Szüksége ez időnként a férfiembernek, mit lehessen tenni? Kell a kis hétköznapi izgalom. A felpannolt idegek harca. Az örült tét csábítása. Erre a célra még ősszel félretétetett számos jóféle besztekeri szilva magja. Kapitális magokról van szó, bárkit tűzbe hoznának. Árgus tekintetek mellett elosztattak a szilvamagok. Feszült figyelem közepette kiosztattak a kártyalapok. Lássuk, miből élünk!

Tévé a házban nincs, több tucat agylágyító tévécsatorna úgy még kevésbé. Hal-kan szól a rádió, alapzajnak jó. Nagyanyám rosszállóan motyog valamit maga elé, ez is rendben. A nem kifejezett tiltás – beleegyezés.

Amúgy alkalmas dolog a motyogás. Pusztán hangszín, hangerősség, és pittyogó hangok gyorsasága által sok minden elmondható úgy, hogy a másik fél mégse tudjon beléakaszkodni semmibe. Ha úgy adódna, visszavonni sem kell semmit.

Külön szokott motyogni nagyanyám, külön nagyapám. Türelmesen megvárták, míg befejezi a másik. Illendőbb is, jobban is adja ki magát. Motyogni úgy lehet jól, ha egyszerre csak egy motyog. Nagyanyám hosszabban, sorozatokat motyogott, neki mindig több mondanivalója akadt. Szerette minden oldalról pontra tenni a dolgokat. Nagyapám csak olykor-olykor mottyantott párat, úgylehet, visszafogta magát vagy tömörített. Végül eljutott oda, hogy többnyire már csak nagy, lelógó bajusza mozgott, de a pályakezdő hiába pislogott rá biztatóan, hang nem jött ki alóla. Kérdés: a szája mozgott-e? Netán csak a bajsza? A pályakezdő, különböző alkalmakat kihasználva, sokszor, sok szögből próbált belesni szóbanforgó bajusz alá – mindvégig sikertelenül. Ásításkor is gondosan eléje tetetett a kéz.

Közben a kártyacsata nem szünetelt. Ádáz viadalt vívtak a felek. Csak amúgy

kavargott a piros, a tök, a zöld, a makk. Néha sokat ígérően csoportosultak. Néha nyugtalanítóan elrendeződtek. Mohó kezek kaptak utánuk. Értő szemek gusztálták becsüket. Piros és zöld: mintha a falvédőről másztak volna le. Tök és makk: gyanúsak. Ilyen szín nincs is, falvédőt még nem varrtak ki velük. Ász, király, felső, alsó – ilyent sem látni fali textíliákon. Érthető, ha nagyanyám nem nézte jó szemmel, ami szeme előtt folyt. Ami szeme előtt dült.

Pedig megreformált módja zajlott a zsugának. Olyan átmenetféle a huszonegyes, a hatvanhatos, a ferbli meg a máriás között. Megspékelve rendhagyó szabályokkal, egyéni újításokkal. Családi közös találmány, még azokból az időkből, amikor a hétéves pályakezdő még négyéves pályakezdő volt. Odafigyeléssel kifejlesztett termék, gonddal kiérlelt holmi. Exkluzív dolog. Nem valami Monte Carlóban szokásos mismás. Hamisítatlan háztáji gyártmány. Ártatlan passzió mindazonáltal. De ha úgy adódott: dült.

Kint a hideg őszi eső pásztákban csapkodta az ablakot, odabent a sparhert viszont megnyugtatóan duruzsolt. Nagyanyám néha visszaduruzsolt neki. A tűznek is jólesik, ha időnként megbiztatják. Nehéz volt eldönteni nagyanyámról, mikor csak duruzsol, mikor meg zsörtölődik. Közbe-közbe meg kellett dorgálnia a szút is a fában, a pókot a falon, az egeret a lyukban. Nem bírtak volna magukkal különben. Könnyen elszemtelenedik a gyülevész népség. De a lelketlenség, az ősi, arctalan ellenség is jól távol tartható a helytől, bűgő, bizalmas, halk hangokkal.

Nem volt baj, hogy hideg eső esik, nem számított, hogy jön az éj. Ha megveszekedettek a viszonyok odakint, kellemes akkor a helyzet odabent. Minél inkább – annál inkább. Barátságos a kopott fászláda, a nagy zöld hokedli, az ósdi kredenc, jóindulatúan dorombol a sparhert, nyájasan néz le az ósállat a falvédőről. A konyha mindig is egy megbízható hely. A többi helyiség azért még egyenként megfontolásra szorul. A pályakezdő ezt tudta jól.

Nagyapám keményen nézte a lapjait, s rága a bajuszát. A pályakezdőnek csillogtak a szemei, s öntudatlanul kidugta a nyelvét. Valakinek jó lapjárása volt, valaki nemsokára tarolni készült. Valaki azt hitte, neki áll a világ. Feszült pillanat volt, mégis meghitt, talán túlságosan az. Mintha varrotű-öltésnyi időre mindnyájan egy falvédőre hímezve léteztek volna, amelynek a felirata mára végleg elveszett.

A pályakezdő részéről a feszültség hatalmas ásitásba torkollott. Elfojtotta volna, de már elkésett vele. Jól tudta, mi jön, s jött is. Nagyanyám résen állt már rég. Csak ennyi kellett, csak erre várt:

– Hallom, hívod az ágyvetőket! Jó lesz eltenni magunkat holnapra. Egykettőre elrakni azt a haszontalanságot!

Azzal dérrrel-durral elrobogott ágyat vetni. Már odaát járt a szobában, de nem mulasztotta el visszaszólni nagyapámnak:

– Magának is több esze lehetne vénségére, nem hagyja aludni azt a szegény gyermeket!

Mondhatnám: nagyanyám szeretetreméltó, békés lény volt. Inkább mégis úgy mondanám: nagyanyám szeretetreméltó, békétlen lény volt.

A pályakezdőben futó ötletként még felmerült a könyörgés, a megkérelés

gondolata, de nyomban el is vetette. Tudta: itt nincs, nem lehet, és tényleg nem is volt apelláta.

De az est még tartogatott valamit. A bajuszmozgatáson és motyogáson túl nagyapám ezúttal beszédet is kívánt intézni. Csak ő tudta, kihez. Az örök hallgatókból is előbújik néha a nagy szónok. Nagyanyám már becsukta maga mögött a szobaajtót, s a kártyalapok is össze voltak szedve szépen pakliba, amikor szólásra vetemedett:

– Fingott Fábián, vége a bálnak – mondta nagyapám.

Halkan mondta, mintegy magának, meggyőző volt. Lehetett rágódni rajta, akár egy ki tudja honnét előkerült, régi, kopott falvédő feliratán.

Kecskeméti Sándor: Energia (Gundremmingen)

Köszegi Barta Kálmán

Szabad haikuk

*Nacuisi Ban'ja japán költő verseinek
átköltése Vihar Judit nyomán*

aludj anyám tente-tente
könnye hull poklában
sirat Dante

*

dörög zuhog villám cikáz
vígán dühöng nászát
üli az Alvilág

*

zöld fűvű lankán
lélek-szikla
elesett katona-sír

*

pirospaprika-tömeg
áttetsző zselé
-ben Mária-kép

*

frissen meszelt eresz alatt
régi-új fecske-csapat
csicsereg

*

tájfunná nő a szél
széles szikla-mosoly
jó reggelt! hon: Yppon

Szegedi Kovács György

Miután

*„Akkor azt mondjuk: szeretlek.
Azt mondjuk: nagyon szeretlek.”
(Pilinszky: Mielőtt)*

A végítéletet magad előtt látod,
mégis tudsz mindent a jövőről.
Mezítelenség, felmagasztalás,
a részletek már kit érdekelnek,
amikor a sokaságban
nem keressük a másikat.

A mindenséget is fölszabadító sírásunk,
a Nagyonszeretek önti el a lelkünk,
s én tülekednék az asztal közelébe,
de még csak el sem érhetlek.

Talán ha küldenél,
abból a pirosból
egy pohárral
ide le,
nekem is.

Málna

Tüdőm helyén romlott málnák
pattognak szét, mintha azokból
újabbak születnének, s szaporodnának
bennem indítékaim bűzhegyei.

Szétalszom életem arany-időit,
miközben a lét színes madarai
tovaröppennek lekopott házam fölött.

Tornai József

Látod látod örökké élek

Örökké élek

de egyik reggel kavics megy a patámba
a másikon ég a karom a zsibbadástól

a harmadikon le kell feküdnöm a fűre
olyan gyorsan ver a szívem

a harmadikon...
tehát mindennap koponyalüktetés
rossz előérzet
húzom valami kintől a bal mellső lábam

lassan fogom föl az istenek gondolatát
szédülések a hegypartok szélén

ó megmagyarázhatatlan félelmek
ó elfelejtett legszebb szavaim

ó hiába lobogó kancasörények

és halottak és halottak és halottak

látod látod
örökké élek

Ó táncok tánca

Fáj a szívem
jön a nagy hófelhő

szívem odakötözve a hófelhőbe
állatszív vagy emberszív
kentaurok

holnapra fehér lesz
az erdő a mocsár és a szívemet
úgy hívják Fehér Hegy

nem értik számban a hír viharzását

ó idő-menyasszony
ó idő-vőlegény

ó táncok tánca a hópelyheken

Szent-részegen

Szeretek támo­lyog­ni
a bortól

állat növény ember is vagyok

fö­lébredni és elgondol­ni
mi voltam míg az ajtófélfába
fogóztam

ez kentaur-ravaszság

így nézem a körülöttem
tájé­kzó léte­gész-bölcsőt

nem bölcsesség csak szerénység
tudjuk mindnyájan ezt

tántorogj de gondolkodj álmodban
fogadd meg a tanácsot
és igyál egyenest annyi bort vagy tüzet
pontosan

amennyit az istenek irigyelnek tőled
ők nem ihatnak

ez a bélyeged
nem mindig dicsőség
a teljes örültséget így mégis csak
te ostromlod

Hász Róbert

Partitúra-átiratok

Gárdonyi Géza: Festő falun

Borért indultomban, ahogy kilépek az utcára, hát nem belém szalad a Kutrucz gyerek, majd fölbukik bennem.

– Hó-hó, hékás, hova ilyen iramban?! – ragadom nyakon, ő meg néz rám csillogó tekintettel, s zihálva feleli:

– A faluszélre, tanító úr, ott egy idegen, képet csinál!

Festő az, gondolom én, el is engedem a gyerkőcöt, hadd fusson. Nyár van, augusztus közepe, ilyenkor megszaporodnak a környéken a művészlelkek, rajzolják a tájat. El is feledkezem a borról, indulok a falu vége felé, hadd lám magam is a festő urat!

Meg is pillantom hamarost, a libalegelőn áll, szétvetett lábakkal, előtte a háromlábú állványa, rajta vászon, lendületesen járhatja ecsetét. Könözöl Pista, a bakter, botjával legyeskedik körülötte, hogy a gágáló libákat távol tartsa. Magas, vékony legény a festő, hosszú haja a válláig ér, kétszín városi cipőben, külhoni pantallóban. Azért magyar fiú, kiderül, amikor bemutatkozik.

– Arany Gáspár vagyok – mondja jó kedvvel. – Fuldából jöttem haza, szüleimhez kis időre, aztán gondoltam, ha már itt vagyok, festek kicsit a környéken.

– Fessen csak – mondom neki –, közben is beszélhetünk.

Látom, miként alakul a vásznon a híd a patak fölött, meg a nyírfaliget a parton. Nézegetem, s nagyon tetszik.

– Csak tájakat fest? – kérdezem kis idő után.

– Dehogy! Tájat mindenhol találok, különbet is, inkább emberfőket rajzolnék, sehol annyi csodaszép, napszitta emberfő nincs a világon, mint errefelé, ezen a végtelen alföldön! No, de látszik, hogy az itteniek nemigen szoktak hozzá a modellséghez, mert ha kérem őket, üljenek már egy fertálynyit, míg pemzlimre veszem őket, csak elmenekülnek! Kinevetnek, s elmennek.

– Mert nem ért a nyelvükön, fiatal barátom. Úgy kell hozzájuk szólni, hogy megértsék. Aztán kit festene le szívesen? Kinézett valakit? Egy szépleányt tán?

A festő legyintett.

– Nem leányt, dehogyis, szépleányokkal teli a világ, sok is belőlük! Hanem látam én itt a faluban, mikor keresztül mentem rajta, egy csodaszép öregembert. Hófehér haja volt, piros arca, fekete szeme, egy egész élet az arcára vésvé, csupa szín egy ember, de micsoda színek: cinóber, karmin, kremzerveisz, gebrannte terra sienna! Na, őt ha lefesteném, Homérnak, csak a feje kellene, csinálnék belőle félvakot, serleget adnék kezébe, ahogy zengné a hősök énekét...! Ott kint aztán Fuldában megvesznének az irigységtől a deáktársaim, hogy hol is találtam én ily eredeti mintára!

Fölbredt bennem a szívélyesség, hogy hát miért ne segítsek idegenben tanuló honfitársamnak, ha ezzel is nemesbíti fajtánk hírnevét odakinn...

– Az öreg Keve lehetett az, Keve bácsi. Amolyan faragott léckerítés mögött látta kegyelmed?

– Úgy bizony! Egy eperfa alatt ült, s pipázott a jóember!

– Ő az. Hát majd én beszélek vele.

– Megtenné, tanító uram?

– Megpróbálom, majd lássuk...

Szedte is már össze holmiját, rakta el a vásznat aládájába.

– Hát a híd? – kérdeztem. – A tájjal mi lesz?...

– Nem szokik az meg. Az emberfő a fontosabb.

Elballagtunk a falu felé. Könczöl Pista, a bakter a nyomunkban. Imponált neki a festő társasága. S a kaland is ígéretesnek mutatkozott. – Hát ezt megnézem magamnak – somolygott bajusza alatt, mikor elindultunk.

Keve bácsi még mindig az eperfa alatt ült. Hosszú szárú pipájából kéken bodorgott a füst.

– A fia juhász – mondom halkán a festőnek. – Csak tél előtt jön haza. Addig a határban van a nyájjal. Menyével meg az unokájával él.

Belépünk az udvarra, s az öreg föláll, hogy üdvözljön.

– Fel ne álljon, Keve bácsi, mert mindjárt visszafordulunk!

Hallva ezt, menten leül az öreg.

– Akaratos ember a tanító úr! – feleli. S látom, közben kíváncsian vizslatja a festőt. Előadom neki, mi célból jöttünk. Hallgatja, türelmesen, s már azt hiszem, rá tudom venni, amikor ez a művészlélek bután megszólal:

– Csak a feje kell, bácsi, s a fél szeme, Homér lesz kendből!

– Hóhér?! – hördül föl az öreg. – Fél szemmel hozzá, se kéz, se láb? Hogy is néznék ki? Na engem ugyan úgy nem füst le kegyelmed...

Intek a festőnek, hallgasson inkább.

– Nem úgy értette azt a művész úr! Úgy néz majd ki, Keve bácsi, mintha az ablakon keresztül bámulna az utcára, mert akkor, ugye, nem látszik kendnek sem a lába, sem a keze. Csak ülnie kell azon a hokedlin a fa alatt, s pipázni nyugton kicsit...

De csak vonakodott.

– Öreg vagyok én már, csúf, miért nem az unokámat föszt a művész úr, szép, egészséges gyerkőc, maholnap apja nyomába lép...

– Van, ahova az öregek valók. Hát mit szólna kend, ha a templomban az oltár fölött Szent Pétert gyermektegg sihedernek rajzolták volna?!

Erre ő sem tudott mit felelni, csak szortyogott egyet a pipájába.

Mint egy végszóra, a ház ajtajában megjelent Piroska, a menyé, meg a kicsi Ferkó, az unokája. A gyermek, alig hétéves, félve tekintett ki anyja szoknyája mögül. Kapva kaptam a helyzetet.

– Nézze, Piroska, itt ez a külhokban tanuló művész úr, eljött a falunkba, hogy emberfőket fessen, de a maga apósa sehogyan sem akar kötélnek állni. Pedig idegen országokban is látnák a képét...

– No, apámuram, de elgyávult – mondta neki évődve.

Még a Könczöl Pista, a bakter is beszólt, aki mindeddig a kerítésen könyökölt.

– Ne féljen, Keve bácsi, szépen füst az úr, láttam kinn a mezőn, hogy lekapta a kishidat!

– Akkor üljél te neki, Pista, te se vagy sokkal csúfabb nálam!

– De ő magát akarja, merhogy azt mondta, ilyen fejű, mint kend, odakinn nincs is!

Piroska közelebb jött.

– S fizetünk kell-e ezért?

A festő felnevetett.

– Dehogyan kell, angyalom, hanem ide süss! – és a ládájából előhúzott egy nagyobbacska, keretbe zárt fotográfiát. Úri hölgyek voltak rajta, napernyőt tartottak kezükben, s mosolyogtak kedvesen. Mögöttük városi házak, lombos fák. – Ha lefesthetem apósodat, ezt a fotográfiát én neked adom, kiakaszthatod a konyha falára, hogy mindig szemed előtt legyen, milyen csodaszép ruhákat viselnek a nők a messzi országokban!

Ritkán járt akkoriban fotográfia falun. Csodálták is nagyon az udvaron. S mert a csődület önmagát szaporítja, innen is, onnan is besurrantak az emberek Keve bácsi udvarába.

– Milyen kicsi cipőik vannak! – ámuldozott Barosné, aki éppen akkor tévedt oda.

– És kesztyűt hordanak, nyáron!

– Meg esernyőt! Csipkészet...

– Na, apámuram, ne keresse magát! Amúgy is a fa alatt ül kend naphosszat, mit árthat magának? – nevetett Piroska, nagyon tetszett neki a fotográfia, le sem tagadhatta.

– Úgy is van! – mondták többen. – Ha már ilyen különös feje van kendnek!

– Tán még az újságba is belekerülhet – biztatta a csizmadia, aki ott könyökölt a kerítésen a bakter mellett.

Az öreg megvakarta a fejét.

– Hát jól van – engedett végre. – Egy fél pipányit, de többet nem.

Azért látszott rajta, hogy jólesik neki a hirtelen jött fontosság. A festő csak erre várt. Szétkapta sebesen szerszámait, szétnyitotta állványát, vásznat húzott a keretbe, s neki is látott a munkának, rögvést. A csődület meg ott állt mögötte, s leste, mint tucatnyi bábaasszony a szülést.

– Alakul a feje formája – pusmogták.

– Nézd, az orra...

– Hát az bizony olyan...

– A füle, ni...

– Ne mozgassa kend a bajuszát – szólt rá a bakter. – Most azt keni.

– Kiköpött Keve bácsi...

– Hasonlít, biz'a, hanem a homloka...

– Az a sajátja, én mondom...

Piroska is az állvány mögé lépett, s nézte, nézte, ámulva.

– Na, most már kettő van magából, apámuram – mondta neki.

Erre már az öreg is fölállt a székről, odalépett, kíváncsi volt.

- No, mi a... hát ilyen vónék?
– Ilyen biz'a, Keve bácsi! Szakasztott!
– Ezek még csak a fő vonalak – magyarázta szakértelemmel a festő –, most az a fontos, hogy a lényegét elkapjam, s a finom színeket, az árnyakat már egyedül is meg tudom húzni.
Azt veszem észre, hogy Piroska mellettem áll, s mondja halkán, csak nekem:
– Tanító úr, nem tudja a tanító úr, hogy a főstő úr olyan arcot is meg tud rajzolni, amit nem lát a szemivel?
Nézek rá értetlenül. Aztán folytatja. S szemébe könny szökik, látom.
– Az én Vicuskám, tudja a tanító úr, aki tavalyelőtt halt meg, félek, elfelejtem az arcát... Nem kérdezné meg a művész urat, nem tudná őt nekem lefesteni?
Emlékeztem, persze, a kis Vicuskára, két éve sincs, hogy elvitte a torokgyík, aranyos, kis szősi leányka volt, tízéves forma.
– Hiszen nem ismerte őt a művész úr, honnan tudná, hogyan nézett ki...
– felelem.
– Csak. Hátha. Megkérdezné a tanító úr...
Szegény Piroska. Olyan ártatlanul kérte. Megvártam, míg az öreg Kevét befejezi a festő, aztán előadtam a kérést.
– Tudom, hogy értelmetlen, amit kérek – fejeztem be –, de ezek egyszerű emberek, nem érthetik...
Meglépetésemre a festő nem talált benne semmi rendkívülit.
– Hasonlított a megboldogult kisleányka az anyjára?
– Nagyon.
– Ugyanilyen szőke volt?
– Éppen.
Elővett egy jókora jegyzetfüzetet, fogta a szénceruzáját, és hol a Piroskára pillantva, hol a papírra, rövid, határozott mozdulatokkal rajzolni kezdett. Aztán, kis idő múlva, mialatt mindenki körülötte néma csendben várta az eredményt, megmutatta a rajzott Piroskának.
– Ilyen volt?
Piroska hangosan elsírta magát.
– Istenem! Hiszen ez pontosan ő!
A festő kitépte a lapot, és odaadta a Piroskának.
A többiek, az udvaron állók, ámultak, csodálkoztak, hiszen mindannyian emlékeztek a kicsi, aranyos Vicuskára. Nagy becsülete lett egyszeriben a festőnek. Csodaembernek nézték.
A csizmadia meg, talán hogy a kihívást fokozza, megkérdezte:
– Aztán fordítva tudja-e?
– Fordítva? – nézett rá értetlenül a festő.
– Anyja alapján megfestette a kicsi Vicuskát, szegénykét, tényleg, olyannak, amilyen volt. De a gyereket megrajzolná-e, hogy milyen lesz, ha felnőtt? Itt a Piroska fiacskája, rajzolja le a festő úr, hogy úgy nézzen ki, mint ahogy húszéves korában kinéz majd!
Na, ezen mindenki derült. Jó mulatságnak tartották.

– Ezek magát itt próbára akarják tenni – mondtam a festőnek.
 – És ki tudja megmondani, hogy fog kinézni ez a gyerkőc húsz éve múlva?
 – kérdezte a festő nevetve.

– Majd eltesszük a képet, és bevárjuk, míg megnő a gyerek! – felelte jókedvűen Keve bácsi. – Addig meg sem halok!

– Ne ijesztgesse kend a menyét! – feleltek neki.

De a csizmadia nem hagyta magát.

– Ismerjük az apját, kint van a nyájjal. Nem kell ide húsz év, mindjárt megválaszoljuk. Ha olyan lesz, mint az apja, jól spekulált a festő úr.

– Ne maceráljátok a festő urat – dörmögte Könczöl Pista, a bakter.

– Hagyják is... – kérte őket Piroska. – Ne évődjenek a piktor úrral...

– No, ezek magát jól megfogták! – állapítottam meg. – Kellott magának Homér! Az apját nem ismeri a fiúnak, miből is tudná, hogyan néz majd ki a fiú húsz év múlva...

De festőt is megérintette a hívság. Még hogy ő ne tudná úgy megrajzolni...

– No, állj csak meg egy pillanatra, öcsém! – szólt a gyerkőcre, akit éppen befelé terelgetett az anyja.

– Van a piktor úrnak úgymis más dolga – szabadkozott Piroska, de már a többiek tűzbe jöttek:

– Hagyjad, mán, Piros!

– Hát! Tudja-e vajon?

– Nem kerül semmibe, engedd a gyereket...

Nem volt mit tennie, győzött a túlerő.

A festő új lapot nyitott, s rajzolni kezdett. A nép elcsendesedett. Aki tehette, közelebb óvatoskodott. Egymás vállai fölött lesték, mit alakít a szénceruza a fehér papíron. És ahogy múltak a percek, egyre csodálkozóbbá váltak a tekintetek.

– Ördöge neki...

– Látod ezt...

– Hinnye, ki gondolta vón...

Néztem ám én is a papíron megjelenő arcot, s valami bajt kezdtem sejtteni.

– Ez nem a ... – kezdte volna a Barosné, de kezét rögtön szája elé kapta, mire a csizmadia kibökte helyette: – Né, a Könczöl Pista, kiköpött az!

Lett is fölhördülés, mikor a többek észbe kaptak. Mert az arc a papíron, a szénceruza rajzolatja bizony nem a juhász ábrázatját mutatta, mint azt várni lehetett volna, hanem a bakterét. Piroska közben már el is tűnt a házban. De a bakter is, a Könczöl Pista, aki mindeddig a léceken könyökölt, most a kerítés mentén szaporázta az alvég felé.

– Te, Pista, te, pernahajder! – kiáltotta az öreg Keve. – Kurafi, te, átokfajzatja!...

Meg is ragadta a kislejzét, s amennyire vén lábai engedték, utánaeredt az utcán. Az emberek meg az ő nyomába. Ki tudja, még gyilkosság is lehet belőle estebédre.

– Jöjjön – súgtam oda a festőnek, aki még tán föl sem fogta, mit idézett elő jövőt látó ecsetjével. – Talán jobb lenne, ha mi most távozásba fognánk...

Hajnóczy Péter: 2000

A kisfiú megállt az óvónő széke előtt. Kezét ki sem vette a zsebéből, flegmán szólt:

– Tűzön ülsz. Hét perc múlva kilövünk, ha nem szállsz ki.

Az óvónő nem pillantott föl a kötéséből. A töltött káposztára gondolt, amit estére akart elkészíteni, másnapra.

– Jó. Tűzön ülök – felelte automatikusan.

Egy kiló darált hús, hagyma, rizs... és ha vennék bort? Fehéret, Szürkebarátot, neki is ízlene. Hátha újból...

– Ha nem szállsz ki a rakétából, kilövünk. Hét perc.

– Hét perc – dünnyögte –, miért nem mész játszani inkább a többiekhez?

Marhát vegyek, vagy sertést?... Olaj még van otthon...

A kiskölkök kihúzta egyik kezét a zsebéből, és kicsi mutatójával megfenyegette.

– Nem viccelek, még hét... akarom mondani: hat perc. Pontosan a tűzön ülsz, ha nem vetted volna észre!

Nagyon unta már a gyereket. Ezt is, meg a többit is. Mindegyiket. Még két órát ki kell bírnia az ebédidőig. Utána altatás, onnantól már könnyebb. Van, akiért már ebéd után jönnek a szülők. Mint ezért a vakarcsért is.

A töltött káposzta mindig hatott. Semmit sem szeretett jobban, mint a töltött káposztát. Majd tölt neki bort is, azokba a talpas, karcsú poharakba. Amiket szilveszterkor szoktak elővenni, régen, amikor még gondoltak ilyesmire szilveszterkor. Szürkebarátot... vagy inkább Hárslevelűt?

A gyerek megcibálta a kardigánját.

– Hat perc. Lehet, csak öt. Ha nem szállsz ki...

Egy pillanatra megállt a kötéssel. Csak úgy elmerengett maga előtt. Mi lenne ha... a kegyetlen gondolat kéjes borzongással töltötte el. Mint amikor az ember leül egy horrorfilm elé, és már izgul, pedig tudja, csak játék az egész... ha most lekeverne egy pofont ennek a gyereknek, sőt kettőt, egyet jobbról, egyet balról, hogy békén hagyja már, aztán a többi lármás kölkkel együtt bezárná a nappalijába, és eldobná a kulcsot...

– Süket vagy, óvónéni...? Mondom: a rakéta! Öt perc. Éppen a széked alatt.

Kardigánjának egyik oldala teljesen kinyúlt. A gyerek meg csak húzza.

Kik is a szülei? Az orvosék? Az a festett szőke az anyja, az a kurva kinézetű, a vörös, mindig nyitott szájával, persze, mit is várhat az ember...

– Miért nem játszol a többiekkel?

Kedvesen kérdezi. Átpillant a szemüvegkereten. Mekkora csattanna az a pofon... Hirtelen a saját gyerekeire gondol. Vannak neki egyáltalán gyerekei? Majd eszébe jut a bor, a másnapi vacsora. Kajánul elmosolyodik. (Nincsenek is gyerekeim!) Felnevet.

– Mit nevensz? Ne nevensz! Még négy perc. A rakéta...

– Húzz el a picsába – szalad ki a száján. De nem bánja.

A gyerek arca lefagy. Nem akar hinni a fülének.

– Mit mondtál? – kérdezi elkerekedett szemekkel.

– Hát hogy húzzál a picsába! – még mindig nevet. Meglódul a fantáziája. Tűz ütne ki. Nagy tűz, pattognának a lángok, az a sok gyerek meg bezárva a nappaliban. Ő kiszaladna. Várna kicsit. Csak addig, amíg biztos lesz a dolgában. Aztán sikoltozni kezd. Tűz van...! Tűz van! Szirénázás. Rendőrség. Nyomozók, kérdések, sokkos szülők keringenek, gyerekeiket szólongatják... ő meg felel a rendőrnemzet kérdéseire, fázik és reszket, megviselt, sajnálni való... Valaki kabátot terít a vállára, a nyomozónak szép, kék szeme van, mint két tó jéghideg tükre. Látszólag zaklatottan, dadogva, keresi a szavakat, közben belül kacag, élvezi az orvosék elgyötört tekintetét, a festett hajú kurva jajongását... Hogy mi történt?, kérdezi, mintegy maga magától, az a kis kölkök bezárta a szobaajtót, nem tudni, honnan szerezhetette a gyufát, talán otthonról lopta, nem mintha a szülők felelősségét firtatnám, csak hát... sokatmondóan a nyomozóra pillant, értelmiségi szülők, érti, felügyelő úr... meggyulladt a függöny, a polc, a műanyag játékok, mire berohantam, már késő volt... a nyomozó (határozott, markáns arcvonások, az ilyen férfi mindig tudja, mit akar) megszorítja a kezét, szegény asszony, a maga családját értesítsük? nekem nincs családom, feleli elcsukló hangon, és megadóan belenéz azokba a kék szemekbe... ha gondja van, hívjon föl, mondja neki a nyomozó, névjegykártyát ad át neki, és ő nem restelli, aznap este már telefonál, hangja remeg, rosszul van, fél, üres a lakás, a füst szagát még ott érzi az orrában, egyedül van, nem is tudom, felügyelő úr... a nyomozó persze siet, maradjon ott, ahol van, asszonyom!, kocsiba vágja magát, csikorogva fékez a ház előtt, ő beengedi. A lakásban töltött káposzta illata terjeng, mindenki tudja, hogy ő főzi a legfinomabb töltött káposztát a környéken, éppen összeütöttem valamit, rebegi a férfinak, van egy kis bor is, Szürkebarát (vagy Hárslevelű?), ha úgy érzi... majd hirtelen elgyengül, mint abban a sorozatban az a brazil nő, éppen hogy megtámaszkodik a folyosó falán, a nyomozó odaugrik, erős keze van, átfogja a derekát...

– Nem beszélhetsz ilyen csúnyán! – cibálja a gyerek a kardigánját. A kardigán sarka szinte már a földig leér. – Megmondalak a szüleimnek!

Lepillant a gyerekekre. Az a két pofon...

– Én nem mondtam semmit – feleli ártatlanul.

– Csúnyán beszéltél. Hallottam.

– Ugyan. Mindig képzelődsz.

– Nem igaz...

– Kitalálsz dolgokat. Tudod, mint ezt a rakétát is. Amin ülök éppen. Megmondjam apukádnak, hogy folyton hazudozol?

– Én nem hazudok...

– Dehogynem. Mindig. A múltkor, emlékszel, amikor föllármáztad az egész óvodát, mert azt álmodtad, hogy egy marslakó sétált keresztül a szobán, amíg a többiek aludtak, és megitta az összes kakaót...

– Nem álmodtam! Igenis megitta!

– ... és az az oroszlan, amelyik állítólag a szekrényből nézett ki rád? Klárrika összepisilte magát, úgy ráijesztettél...

– Én láttam!

– Hát ide figyelj, kisbarátom: ha nem hagysz nekem békét, megmondalak a szüleidnek. Meglátod, haza sem fognak vinni. Soha többet. Itt maradsz örökre az óvodában. Velem.

– De a rakéta...

– Nem hallottad, mit mondtam?

A gyerek elpityeredett. Sarkon fordult, elkullogott. De nem ment messzire. Néhány lépéssel arrébb leült a szőnyegre, és tüntetően nem vett róla tudomást. Legalább csöndben van, gondolta az óvónő. Megkönnyebbült sóhajjal tért vissza a kötéshez. Igyekezett magában felidézni a nyomozó kék tekintetét, magabiztos karjait, melyekkel felemelte őt, és elindult vele a folyosón a hálósza nyitott sötétsége felé...

Annai ideje sem volt, hogy az első rázkódáson meglepődjön. A másodiknál megragadta a szék karfáját, kiejtve kezéből a kötetet. A pamutgombolyag elgurult a szőnyegen. Mintha azt kiáltotta volna, földrengés!, de a hangos dübörgés elnyomta a hangját, és mielőtt még fölállt volna, a szék ismét megmozdult alatta, majd, mintha csak nehezen tudná legyőzni a gravitáció erejét, emelkedni kezdett vele. Az óvónő rémületében sikoltani sem tudott. Csak tátogott, hol maga fölé pillantott, a mennyezetre, amely fenyegetően közeledett feléje, hol maga alá, ahol a kisfiút látta, aki búcsúzva integetett neki, és egyre távolodott tőle. A mennyezet szétrobbant, miközben ő emelkedett, fokozatosan gyorsulva, a padláson riadt galambok csapdostak körülötte, majd szétnyílt a tető, és az óvónő füstölgő lángcsóvát hagyva maga után száguldani kezdett a nyári égbolton. Egyre kisebb és kisebb lett, mikor végleg eltűnt, csak egy fehér, oszladozó füstcsík jelezte nyomát.

Lázár Ervin: Bab Berci jót tesz

Amint éppen áthalad a Sűrűsötét erdőn keresztül, hallja ám Bab Berci, hogy valaki iszonytatóan hangosan, iszonytatóan keservesen, és *iszonytatóan* dühösen ordítózik a fák között. Mintha égzengés lenne az, mennydörgés, villámlás hangja, gondolja magában, sistergő átkozódás, haragos dübörgés. Kíváncsiságának nem tud ellenállni, ezért elindul a hang irányába. Megy, megy, majd megáll. Egy tisztás szélén megpillantja a hang forrását. Egy öklömnyi kis töpörtyű embert, Niagara-zuhatagnyi szakállal. A kis semmi emberke éppen azon kinlódott mennydörgő szitkozódások közepette, hogy a tölgyfa ágai közé gabalyodott szakállát kiszabadítsa.

Nézi, nézi a kisémbert Bab Berci, s nem tudja, hova tenni. Ismerős is, meg nem is. De a picturember is fölfigyel órá.

– Mit bámulsz, te maflakatoná? – rivall rá.

Bab Bercinek rosszul esik bizony ez a durva hang. De mert szereti az embereket, még az ilyen kicsiket is, hiszen toleranciára nevelték, hogy a másságot szeretni, becsülni kell, satöbbi, hát inkább udvariasan felel a gorombaságra.

- Bab Berci vagyok, barátom.
A kisember egy pillanatra abbahagyta szakálla cibálását.
- Az a kelekótya sültbolond, aki az erdőt járja és mindenkin segíteni akar?
– kérdezi megvetően.
- Bizony az – feleli büszkén Bab Berci, mert, mi tagadás, szerény jelleme ellenére a dicsérő szavak jól estek neki. – Látom, bajban vagy, kisbarátom...
- Milyen jó a megfigyelőképesség... – epéskedett a kisöreg, majd ismét káromkodott egy sort. – Amúgy meg barátod a hótteb, nem én!
- Bab Berci intően felemelte mutatóját.
- Minden ember felebarátja a másíknak, tudd meg, egyenlőség, testvériség...
- Mit hadoválsz itt nekem?! Tudod te, ki vagyok én?
- Az igazat megvallva, nem...
- Én Tupakka vagyok, te anyákszégyene, az erdő varázslója, hát hogy lehetünk mi egyenlők, ha én tudok varázsolni, te meg nem, te együgyű fajankó?!...
- Tupakka?
- Csak azt ne mondd, hogy sose hallottál rólam!
- Csubakkáról hallottam, az igaz...
- Az a szkájvóker háziállatja, te lepényfejű! Én Tupakka vagyok, a nagy varázsló!
- Ha ilyen nagy varázsló vagy – jegyzi meg önérzetesen Bab Berci –, akkor szabadítsd ki magad!
- Tupakka, az erdő varázslója, lejjebb vett egy oktávval.
- Hát ez az: mindenfélét tudok varázsolni, kígyót békává, békát elefánttá... csak saját magamnak nem tudok semmit varázsolni, mert kívül esek saját hatósugaramon, azaz varázssugaramon, ezért segíteni sem tudok magamon... Valami evolúciós zsákutca vagyok, vagy mi, a múltkor hallottam a Discoveryn... De ha már itt vagy, és kénytelen voltam szóba állni veled, vagyis leereszkedni a te halandó színtedre, hát cserébe megengedem neked, hogy segíts rajtam...
- Hát persze, hogy segítek – felelte megértően Bab Berci –, hiszen ez a dolgom. Azonnal hozok egy ollót...
- Erre már akkora káromkodás volt a válasz, hogy még a felhők is összerezzenek a fejük felett, és ijedtükben kiengedték magukból a vizet.
- A szakállamat nem vágthatod le! – üvöltötte Tupakka a hirtelen jött záporban.
- A szakállamban lakozik a varázseróm, ha levágod a szakállamat, semmivé lesz a hatalmam! Gyere ide, és próbáld meg kézzel kibogozni az ágak közül!
- Bab Berci így is tett, és némi ráncigálás, cibálás után sikerült kiszabadítania Tupakkát a faágak fogságából.
- Máskor jobban vigyázz! – intette meg az öreget.
- Most sem a magam hibájából ragadtam ide – dohogott Tupakka –, hanem az az átkozott Rutoldó, az a gazember juttatott ide, csak kerüljön a kezem közé!...
- Kicsoda? – kérdezte Bab Berci, mert azonnal megérezte a konfliktus dramaturgiai lehetőségét, azt a pontot, ahonnan a történet igazi, lényegi fordulót

vehetne, ám a szerző itt megjegyzi, hogy Tupakka és Rutoldó története egy egészen más mese, és nem tartozik ide.

– Hogy lásd, kivel van dolgod – mondta Tupakka –, segítségedért cserébe kívánj valamit, s én teljesítem!

– Á, nem tudok én mit kívánni – legyintett Bab Berci. – Megvan nekem mindenem.

– Mindened? Nem te laksz abban a lepusztult kunyhóban az erdő szélén?

– Én bizony.

– Kérjél akkor egy 450 négyzetméteres kertes villát, fedett uszodával, szaunával, s én teljesítem!

Bab Berci legyintett.

– Ugyan, mit kezdenék én egyedül akkora házban?

– Hát akkor kérjél egy A6-ost, légkondival, kipörgésgátlóval!...

– Dejszen jogsim sincs!

Tupakka megrázta a fejét.

– Te sem fogod sokra vinni, Bab Berci! De mert én rühellem, ha másoknak tartozom, hát majd azt adom neked, amit érdemelsz, s ami neked való. Legyen így: ha már olyannyira szeretsz az embereken segíteni, holnap estig akárki emberfiával találkozol, teljesüljön annak első kívánsága, ami eszébe jut!

– Hát ez remek! – hálálkodott őszintén Bab Berci, és boldogan integetett a távolodó törpe után. – Köszönöm! Tényleg ez az, amit leginkább szeretnék! Segíteni másoknak.

El is indult jókedvűen az erdőben, s ment, ment, egész nap, míg rá nem eszedett. Közben senkivel nem találkozott.

Nem jól van ez így, töprengett Bab Berci egy idő után. Az erdőben ritkán járnak emberek, könnyen előfordulhat, hogy holnap estig senkivel sem találkozom, akkor meg hogyan teljesülne a kívánsága? Gondolt egyet Bab Berci, és elindult kifelé az erdőből, a város irányába, hiszen ott él az a rengeteg ember, a rengeteg embernek biztosan rengeteg kívánsága akad, ami őáltala mind-mind teljesülhet majd!

Reggel lett, mire Bab Berci elérkezett a városba. Ki is fáradt a sok gyaloglástól. Leült az első padra, ami útjába akadt. Szép reggel volt. A nap süttött, kék volt az ég, daloltak a madarak a park fái közt stb. stb. Embert még mindig nem látott. Korán volt. Kis idő után fölkelt, sétálni indult. Megállt egy buszállomásnál. Ide csak jönnek emberek. Aki dolgozni indul, buszra száll. Jöttek is. Egyenként, kettesével, beszélgetve, vagy szóltanul magukba burkolózva. Lassacskán egész tömeg verődött össze, mindenki az autóbuszra várt. Bab Berci elégedett volt. Mennyi embernek teljesül majd leghőbb kívánsága! Rájuk is fér, gondolta Bab Berci, mert akivel csak találkozott, mindenki arcán ott ült a rosszkedv, a mogorvaság, a szomorúság.

Bab Berci nem elégedett meg ennyivel. Még több embert akart, hogy minél több boldog ember éljen a földön! Vagy legalábbis ebben a városban. Bab Berci tovább indult. Megvárta, amíg kinyitnak a bevásárlóközpontok. Aztán belevetette magát az emberáradatba. Ott tolakodott ő is a tömeggel, várta az akciós karajt,

turkált az asszonyokkal a leázott, ömlesztett ruhák között. Utána elment a metróhoz. Leszállt a mozgólépcsőn a mélybe, százak, ezrek utaztak a metrókocsikban. Bab Berci egészen estig járta a várost, és hozta az embereknek a szerencsét. Volt moziban, vidámparkban, járt kórházakban, iskolákban. Ha Tupakka nem csapta be őt, akkor minden embernek, akivel találkozott, teljesülni fog leghőbb kívánsága! Mire besötétedett, Bab Berci bele is fáradt az egésznapos jótekonyságba. A jól elvégzett munka örömeivel a lelkében indult haza.

Nagyon későre járt, mire megérkezett az erdő szélén álló kicsiny kunyhójába. Jóízűen megvacsorázott, és boldog elégedettséggel álomra hajtotta a fejét. Sokáig aludt másnap, a rigók hiába trilláztak és tivornyáztak az ablaka előtt, ő bizony nem hallotta őket.

Már magasán járt a nap az égen, amikor fölébredt. De akkor sem önmagától, hanem valami rettentő zaj verte ki álmából. Kitápáskodott az ágyból, és ekkor jött rá, hogy valaki az ajtaján dörömböl. Odament, és álmos tekintettel kinyitotta.

Az első pillanatban nem is látott senkit maga előtt, már éppen vissza akarta csukni az ajtót, amikor valaki belerúgott a sípcsontjába. Fájdalmában föl-szisszent.

– Ide lefelé nézz, te hólyag! – kiáltott egy dörgő hang.

Tupakka állt előtte, vagy inkább alatta, mert olyan kicsi volt, hogy észre sem vette rögtön. A kis varázsló azonnal nekiszegezte a kérdést, kicsiny öklét fenyegetően emelve rá:

– Merre jártál tegnap, te ostobaüstök?

– Tegnap?... – dűnnyögött Bab Berci, mert nem értette, mit akar a törpe.

– Igen, tegnap! Miután megajándékoztalak egynapi kívánságteljesítő képességgel! Nem a városban jártál véletlenül?

– De ott.

– Szinte gondoltam, te Bab Bercik legbabbercibbje! Tudod, mit tettél?!

– Nem én... – makogta értetlenül Berci, és még mindig a fájó bokáját dörögölte talpával.

– Jersz csak velem, majd meglátod magad is!

Ezzel elmormolt valami varázsigét, nadrágszíjon ragadta Bab Bercit, és már repült is vele a magasba, a fák fölé, ott irányt váltottak, majd a város felé suhantak. Tupakka szürke szakálla csak úgy lobogott utánuk a szélben. Bab Berci még sosem repült, ezért rögtön behunyta a szemét, és ki sem nyitotta, amíg a törpe rá nem rivallt:

– Na ehhez mit szólsz?!

Berci lepislantott, és el is szörnyedt attól a látványtól, ami a szeme elé tárult. Alatta a mélyben, a város helyén, ott, ahol tegnap még annyi ember sétált az utcákon, csak füstölgő, üszkös romokat látott. Tupakka leszállt vele a földre.

Bab Berci rémülten tekingetett maga körül. Mindenfelé a pusztítás nyomait látta, halottak, leszakított végtagok, emberi maradványok hevertek mindenütt, sebesültek vonszolták magukat faltól falig. A távolból puskaropogás hallatszott, gépfegyver hangja kattogott, gránátok robbantak.

– Mi történt?... – hebegte Bab Berci.

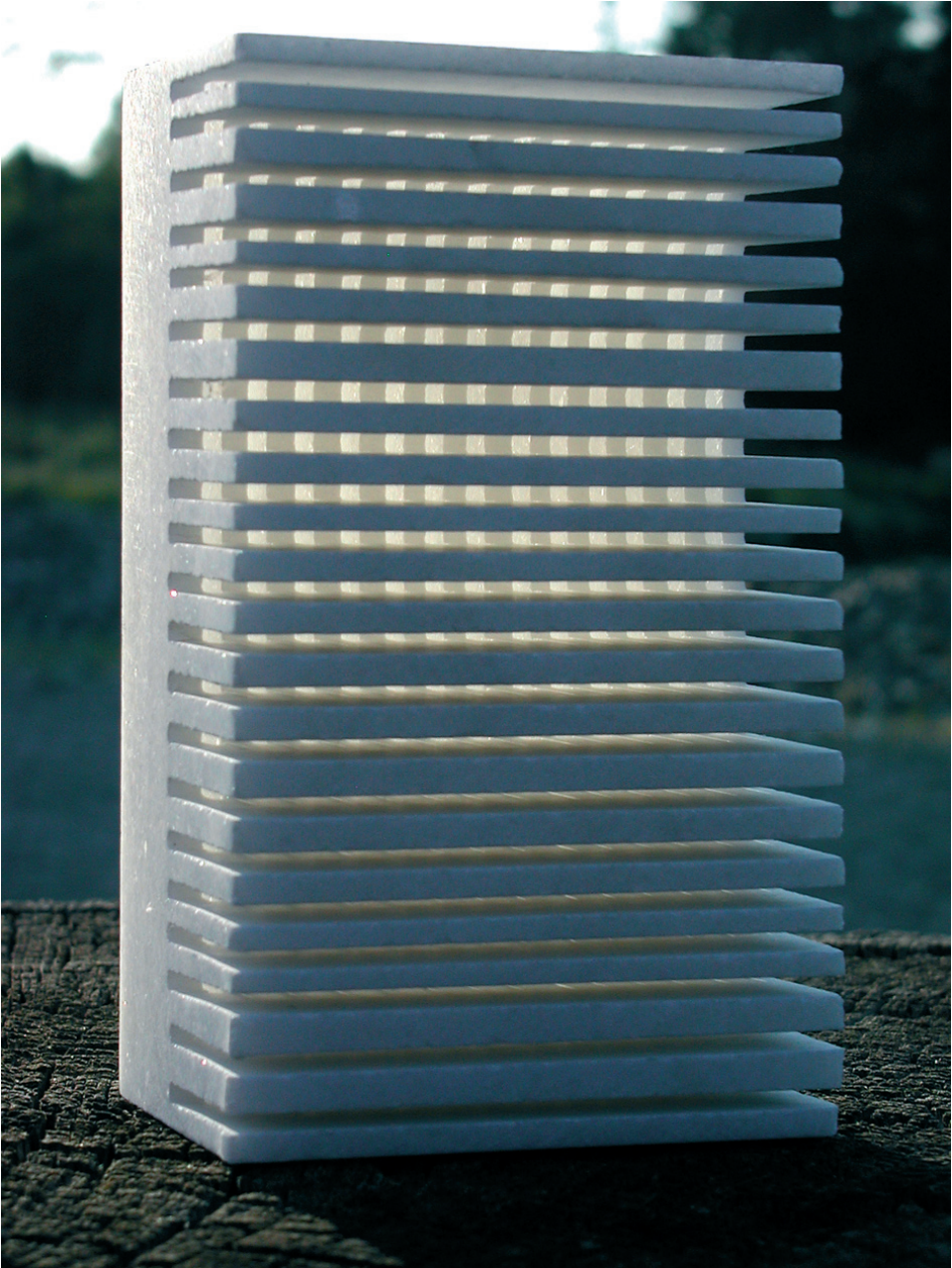
– Hogy mi?! Az, hogy te tegnap itt jártál, gödörfejű! Nem azért bíztam rád egy napra a kívánságteljesítő képességet, hogy te rögtön boldog-boldogtalannak a kedvébe járj! Nem lehet minden ostoba embernek a vágyát teljesíteni! Itt van, ez történik, ha a városlakóknak valóra váltjuk leghőbb kívánságaikat! Egyik kívánság keresztelje a másikat, mint a láncreakció a maghasadásnál, a másik a harmadikat, és így tovább szinte a végtelenségig, hiszen annyi rengeteg emberrel összehoztad magadat tegnap, hogy az megszámlálhatatlan! Egyetlen éjszaka elég volt ahhoz, hogy a szomorú emberek megállapodott rendjét felváltsa a beteljesült álmok zűrzavara! Érted, már, babeszű?

Bab Berci tehetetlenül, megsemmisülve meredt maga elé. Ereje sem maradt ahhoz, hogy válaszoljon. Csak morgott valamit maga elé, valami olyat, hogy soha többet, ő aztán soha többet nem segít senkinek...

De ekkor Tupakka hirtelen megragadta Bab Bercit, és még az utolsó pillanatban magával emelte a magasba, mert egy dübörgő, csörömpölő tank éppen feléjük fordult ki a mellékutcából, és löni kezdte a túloldalon a hentesbolt ablakában megbújó gépfegyverfészket...

Kecskeméti Sándor: Család (Augsburg)

Bertha Zoltán

Műhely

A mindig hazatérő*

Tamási Áron szobra előtt, halálának 40. évfordulóján

*Törzsében székely volt,
Fia Hunniának,
Hűséges szolgálója
Bomlott századának.*

Ez a verses négy sor: Tamási Áron maga költötte sírfelirata. Ott áll a farkaslaki kopjafába vésve, két öreg, százados cserefa között, a nagy székelymagyar író rovásírással is megörökített neve alatt; a Szervátiusz Jenő és fia, Szervátiusz Tibor szobrászművészek faragta hatalmas szikla-emlékkő, trachit-emlékmű mögött. Hirdetve a huszadik századi, modern magyar irodalom napra pontosan negyven esztendeje (1966. május 26-án, hatvannyolc évesen) elhunyt tüneményserű prózaköltőjének halhatatlanságát. Éppen úgy, mint ahogyan most ez az impozáns új mellszobor is – Gyurcsék Ferenc kiváló alkotása –, itt e történelmi emlékhelyen, a Vésztfő-Mágori Szoborparkban, a népi és nemzeti írók panteonjában.

Amikor Tamási Áront 1966. június 2-án Budapesten elbúcsúztatták, s azután koporsóját Farkasrétről Farkaslakára, erdélyországi, udvarhelyszéki szülőföldjére – az író akarata szerinti végleges nyughelyre – szállították: az minden magyarok számára a hűség, a jelképes hazatérés lélekemelő pillanatait jelentette. Akkor mindez az örökké magyar nacionalizmust szimatoló kommunista diktatúra fojtogató légkörében zajlott: a román hatalom minden megfélemlítő eszközzel akadályozta a temetést, a koporsót napokra eltérítették, a temetés időpontját eltitkolták, a résztvevőket megfenyegették. A mai alkalmat bár másféle, de ugyancsak nyomasztó és ugyancsak a magyarság örök értékeire rontó állapotok övezik: a nemzeti közöny, a nemzeti öntudatsorvadás és önérzetvesztés siralmas, pusztító körülményei. Pedig ez a mai jeles összegyülekezés is csupán elfojthatatlanul alapvető emberi és közösségi méltóságot, szabadságot kívánó kegyeleti ünnep, s ily módon egyszersmind felemelő és csak azért is lélekerősítő hazatérés szimbóluma: az Erdély és a Székelyföld szívében született író – a székely „írófejedelem” – valamiképpen most is hazatért, mégpedig a Kárpát-medencei egész magyar haza szívébe. A nagy alföldi rónaságok ölelte tájakra, az integer lelki ország középponti vidékére, ahol egykor a mondabeli Csodaszarvas is megállapodhatott. És ilyenformán azok közé a szellemóriások közé, akik valóságosan is társai voltak a magyar megújulás legtávlatosabb és legautentikusabb, legnagyobb jelentőségű és legjellegzetesebb modern, huszadik századi küzdelmeiben: a népi mozgalom irodalmi, kulturális, társadalmi, politikai törekvéseiben. Az ősigazként tisztelt emberi-erkölcsi értékrend, a közösségi megmaradás és a nemzeti újjászületés örök-aktuális ügyéért vívott harcaiban.

A Hargita alatti, Fehér-Nyikó völgyi faluban verejtékesen gazdálkodó, tizenegy-gyer-

* Elhangzott a negyven éve elhunyt Tamási Áron szobrának avatásán a Vésztfő-Mágori Történelmi Emlékhelyen, a Népi Írók Szoborparkjában, 2006. május 26-án.

mekes (de hatot kicsi korában elveszítő) földműves családból származó Tamási hamar tapasztalta a nehéz sors kihívásait és keserűségeit. A gyötrelmes paraszti munkából ugyan kiemelte egy kézszerűléses (a kétkezi tevékenységet ellehetetlenítő) baleset – ennek folytán került magasabb iskolába, a székelyudvarhelyi katolikus főgimnáziumba –, de aztán besorozták és meg kellett járnia az első világháborús frontokat, hogy utána a még zűrzavarosabb nyomorúságba érkezék haza; a trianoni országvesztés idején. Az „elveszett nemzedékhez” tartozónak érzi magát, s kolozsvári jogi akadémiai tanulmányokba is azért kezd, azért akar „törvénybíró” lenni, hogy „igazságot osszon” az igazságtalanságban, hogy igazítson valamit a megromlott világon. „Imbolygott a falu örök rendje”, ahogy erről az időszakról vallotta, s a történelmi bolydulás néhány évre őt is Amerikába sodorta, jelképezve mintegy a szegénység kivándorlási kényszerét. De ott meggyőződén, hogy „más nemzet fia sem kiválóbb”, mint a magyar, hazajött – megint csak mint a nagy (erdélyi) hazatérők Apáczaitól, Misztótfalusitól Benedek Elekig –, s úgy kapcsolódott be újra a szerveződő, az áldatlan kisebbségi sorssal birkózó erdélyi magyar irodalmi életbe, hogy hamarosan annak vezéralakjává nőtte ki magát. A Kós Károly, Nyirő József, Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Reményik Sándor, Makkai Sándor, Dsida Jenő és a többiek képviselte magaslatokra jutva írta mesés és balladás, anekdotikus és legendás, játékos és mitikus, derűs és bájos, tréfás és tragikus novelláit, regényeit, majd szimbolikus-szürreális drámapéldéit, s a transzszilvianizmust, az erdélyi gondolatot, a népi és nemzeti eszmekört összeépítő esszéit, naplóit, tanulmányait. Feledhetetlen hősök seregét teremtette a „szűzmáriás királyfitól” Jégtörő Mátyásig, Szép Domokos Annától a furfangos székely legénykéig, az „odüsszeuszi” vagy „robinsoni” leleményességű Ábelig, aki kalandosan bejárja a rengeteget, az országot és Amerikát, a legmélyebb bölcsességgel tér vissza és fejti meg győzelmesen az élet értelmét, hogy „mi célra vagyunk a világon”: „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”. Valóságot és képzeletet, földet és mennyet szivárványosan összeszikkasztató költői, „tündéri”, mágikus („mágikus realista”) elbeszélőművészet ez, ősiséget és modernséget, mély- és magaskultúrát a bartóki modell szerint átfogó, szintetizáló minőségben. De Tamásinak bőven volt is miből merítenie: a székely hitvilág és népművészet, a tárgyi, szellemi és nyelvi népkultúra a székelykapuktól a varázslatos zenén, táncon át a képes beszéd ugrató elmésségéig, a híres székely humor, a szabadságszeretet virtusa, a kozmikus látásmód – mind „tisza forrást”, páratlanul gazdag tápláló erőforrást szolgáltatott. Amikor Németh László – aki nemzedéktársai közül Tamásiról írta a legtöbbet, s őt „világirodalmi költőnek”, „székely Homérosznak” nevezte – ellátogatott hozzá Farkaslakára, meglepődve és szellemesen fedezte fel, hogy milyen szerencsés ez az író, hiszen „ehelyett a faluja dolgozott, s a népe lelkét színesre verő évszázadok”; „amit a költészet szívének hittem, élet volt, amit góbéságban agyafűrt túlzásnak: közbeszéd”. És Féja Géza – aki pedig monográfiát írt róla – szintén megállapítja, hogy Tamási „a folklór utolsó irodalmi nagykövete”. De Illyés Gyula szerint is európaián, „Garcia Lorcához mérhetően fejezte ki egy nép életérzését”; Szabó Zoltán szavaival pedig: „nép-író-mű-ember töretlen és hibátlan egysége” tette őt rendkívüli jelenséggé.

A népiség Tamási számára: világszemlélet, szilárd értéktudat, eligazító őshagyományon alapuló egyetemes világkép. „A nép úgy élt és úgy él – abban az ősi kapcsolatban a természettel és általában a világgal –, ahogy az Isten állítólag sok körültekintéssel teremtette az embert”; a nép élete tehát „gazdag és széles, Isten és a csillagok éppen úgy élnek benne, mint a valóságos lények. A népi író éppen ezért csak egyetemes arcú műveket bír alkotni” – vallotta, s hogy az eluralkodó anyagiasság, materializmus ellenében ez az egészséges és természetes világnézet képes helyreállítani a lélek épségét. Mert „egyedül a lé-

lek tesz emberré minket”, amely beteggé nyomorodik, ha megbomlik benne a szerves egyensúly a három legfőbb tényező: „az Isten, a természet és a társadalom”, „az ember, a föld, melyen az ember él, és az Isten” között. Az „anyagi javak mohó megszerzésében és az anyagi hatalom féktelen vágyában” a gátlástalan szabadverseny mellőzi az igazság, az emberség és az erkölcs szabályait, az Istent és a természetet kiűzi a lélekből, s nyomában önzés, háborúskodás, amoralitás tenyészik; a „színes és erkölcsös egyéniség helyébe a tömegember lép”. Ezzel szemben „egy faluról származott ember, aki nem vesztette el a földdel való szerves kapcsolat érzését, sohasem lehet annyira lelke aljágig romlott, mint az ellentétes embertípus”. Ezért a népiség határozott, programos társadalom- és nemzetpolitikai célkitűzés is: a nemzetfenntartó parasztság, az alullévők felemelése, a népi erők középpontba helyezése, rájuk épített társadalmi berendezkedés, szociális igazságtétel, a néphez hű középosztály, értelmiség és vezető réteg kiválasztódása, nyelvi és kulturális nemzetegység, önálló, független ország, nemes és emelkedett keresztényi értékrend. (A legfőbb három „eszményi jel alatt”, melyek összefoglalva: „a keresztény erkölcs, a nemzeti gondolat és a szociális igazság”; hogy ne csak „édes”, hanem „emberi és igazságos hazája is” legyen a magyar népnek.) Képletesen és szemléletesen: a föld a magyar föld, a gyökér a történelem, a törzs a magyar nép, az ágazat a törzs fölött örökös tanult értelmiség, s a rügy az ifjúság. Ez a magyar életfa. Az egyetememes magyar szellem, melynek sokszínűségéhez, összetettségéhez értékgazdagító táji-regionális színezettel járul hozzá egy-egy része, így a székely és az erdélyi lélek is. „Nemzeti eszme tehát a népiség?” – szól az író kérdése, s a válasz: „Igen, mert derűs és egészséges magyart akar; ilyen magyarokból igazságos társadalmat; és a társadalom fölé nemzetet, melyet minden magyar a magáénak érezhet, mint a csillagos eget.” Az ilyen nemzet pedig lelkében szétszakíthatatlan, önazonosságában széttörhetetlen; „a magyarság a lényeg, az állam és a hatalom csak eszköz”. „Vallom és hirdetem és mindig hirdetni fogom, hogy az országhatárok felett van egy lelki és szellemi egység, egy erkölcsi közösség, amely a világon szétszórtan élő magyarokat egybekapcsolja és lelki impériumban egyesíti”; „mert minden nép elvesz, amely magát elveszti” – hangzanak a magyar megmaradás, a sorsigazság és a sorsvállalás üzenetének örökérvényű hitvalló igéi.

Mindezt Tamási Áron a közélet színterein is folyamatosan és aktívan képviselte. Az erdélyi és a népi írók legjobbjainak körében, velük szoros baráti és eszmetársi kötelékekben, a magyar élet reneszánszáért küzdő reformmozgalmak élén hallatta szavát. Alapította ő is az erdélyi szellemi csoportokat tömörítő Erdélyi Helikon írói munkaközösségét, hirdette a „vallani és vállalni” jelszóval zajló vita felelősségre, életerőre buzdító téziseit, parancsait, bátorította a „cselekvő erdélyi ifjúságot” (az Erdélyi Fiatalokat és másokat), s ott elnökkölt Marosvásárhelyen, a nevezetes 1937-es Vásárhelyi Találkozón (a ’43-as szárszói konferencia hamarabbi, erdélyi párján), amely a kisebbségi magyarság összefogását sürgette, s „hitvalló” nyilatkozatokba, határozatokba foglalta, hogy ha más („a román pártok és uralkodó osztály”) „világnézeti különbség nélkül egyaránt részt vesz a mi népünk sanyargatásában, akkor nekünk is egyetemlegesen s világnézeti különbség nélkül kell védekeznünk”; s ezért a sajtó is álljon nemzeti önvédelmi, kisebbségvédelmi céljaink szolgálatába, ne szolgáljon idegen érdekeket, s „ne csak magyarul íródjék, hanem tükrözze is ennek a magyarságnak érzelmi és gondolatvilágát”. S ott tevékenykedett Tamási a Bartha Miklós Társaság, a Szegedi Fiatalok, Bajcsy-Zsilinszkyék, az Új Szellemi Front, a Márciusi Front, a Nemzeti Parasztpárt, a *Válasz*, a *Kelet Népe* és más fórumok, orgánumok vonzás- és mozgásterében vagy munkatársi körében is a magyar sorskérdések, a magyar jövő, illetve a Duna-menti népek közötti népi demokratikus együttműködés jegyében

– Móricz, Németh, Illyés, Féja, Szabó Lőrinc, Sinka és mind a többiek társaságában. Rá jellemző éles szemmel és humoros-kedélyes szeretettel így festi le őket *Vadrózsa ága* című önéletrajzi visszaemlékezésében: „Aznap este a Németh László prédikatori mondatai kísérték az ágyba, s az Illés Endre virágtermő vonalai mellett aludtam el. Az értelem és a kedély számára egyaránt jó biztatás volt ahhoz, hogy másnap uzsonna tájban elmenjek a Centrál kávéházba, ahol bozótba gyűlve szoktak uzsonnázni a kortárs írók. Elmenvén tehát a Centrálba, ott találtam Kodolányi Jánost, kinek a tehetsége szikrázott, és az esze mindenkit megborotvált. S ott találtam Féja Gézárt is, a Dózsa tisztelendő alvezérét. És ott ült a bozót közepén Illyés Gyula, a besenyő ivadék, akinek hiúzszerme mindig és mindenütt azt figyelte, hogy miképpen lehetne megtartani ezt az országot, melyet Árpád hiúzszeremekkel szerzett nekünk. Illyés mellett Szabó Lőrinc, a műveltsége köpenye alól bírálgatott mindenkit. Ott zajgott Szabó Pál, mint egy bihari úrverő hajdú, s Veres Péter, a hortobágyi gyalogszikós Jehova. Ott mozgolódott egy széken, mint egy csattogó lobogó, Erdélyi József; ott feszült mozdulatlanul Kovács Imre, a néma forradalom kovácsa; Erdei Ferenc, mint egy tűzök a futóhomokban; és Szabó Zoltán, a cifra nyomorúság írója; valamint Sárközi György, a hadrend halk vezére.”

Mivel Tamási szerint kisebbségi sorban, „idegen uralom alatt élni az ember meggyalázásának egyik neme”, s „emberi művelődés és az ősök ezeréves véráldozata árán örök magyar föld Erdély”, ezért 1940-ben lelkes örömmel fogadta Észak-Erdély visszacsatolását Magyarországhoz; „az igazságot is meg lehet szokni” – nyilatkozta a „hazatérés” napjaiban. Miközben fájlalta a „teljes ünnep” elmaradását, a Bethlen Gábor-i egységes Erdély „kettőbe vágását”. „Gond és reménység” közepette – az erdélyi sajátosságokat az összmagyarságon belül is féltve óvni és őrizni kívánva az új (és minden) körülmények között – várta aztán a háború végét, feladatul tűzve ki „az egységes és igazságos nemzeti társadalom” megteremtését – amikor „a békés nemzeti építésben is egy szív, egy lélekké válik a magyarság” –, mert magunkra utaltságunkban „egyedül rajtunk fog múlni továbbbi sorsunk”. A két fő feladat, hogy „a Magyar Szent Korona országát helyreállítsuk és minden ellenséggel szemben megvédjük”, s hogy „ebben a helyreállított magyar hazában, majd a háború után, igazságos rendet teremtsünk”. Ehelyett azonban totális vereség, idegen (szovjet) megszállás, újabb trianonista országcsönkítés, gyarmati kiszolgáltatottság, nemzetgyilkos diktatúra következett. Tamásinak ’44-ben Erdélyből menekülnie kellett, Budapesten telepedett le, s a mégis bizakodó kezdeti rövid koalíciós időben még tiszteletbeli országgyűlési tag is lett, sőt – parasztpárti javaslatra – esetleges minisztersége is szóba került. ’48–49-től azután csaknem fél évtizedre elnémították, kiszorították az irodalmi életből, s itt is – mint Romániában, ahol könyvei szintén nem jelenhettek meg (ott évtizedekig, a hatvanas évek végéig) – a „nacionalizmus” és a „miszticizmus” vádjával bélyegezték meg és taszították tényleges nyomorba, szegénységbe; szülőhazájába sem utazhatott egy bő évtizedig.

1956 reményteli pillanataiban azonban újra a közügyek élére állt. Veres Péter elnöksége mellett az Írószövetség társelnöke lett, képviselte az írókat a szervezetek sokaságát összefogó Magyar Értelmiségiek Forradalmi Tanácsában, szervezkedett az újralakuló Parasztpárt ügyeiben is, sőt ismét (és megint Illyés javaslatára) felvetődött, hogy legyen miniszter Nagy Imre kormányában. Október 26-án a rádióban felolvasta *Magyar Fohász* című írását, amely a hagyományainkat „elferdítő”, a természetünket „gúzsba kötő”, hamis és igaztalan korszak után a magunk emberi és nemzeti formái szerinti élet igényét hangoztatja, „a társadalmi demokrácia és a nemzeti függetlenség” követelményét: „Ezt a formát, kormányzás dolgában, egy nemzeti kormány tudná a nép akaratával megtölteni;

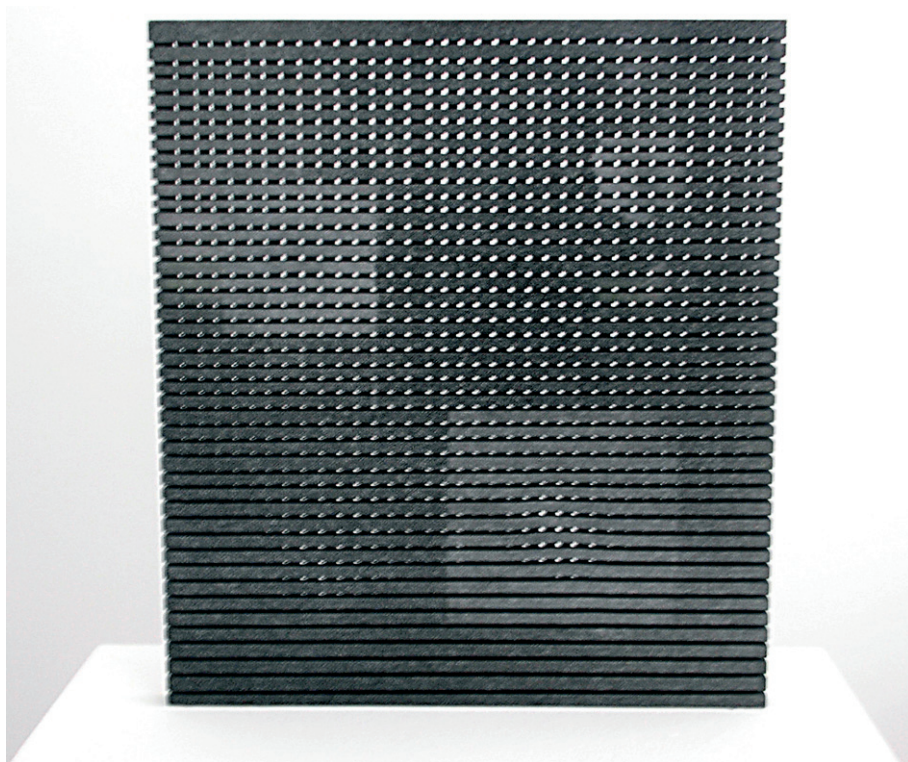
a művelődés szellemével pedig a magyar léleknek azok a mesterei, akik az elmúlt évtized alatt is a nép hűségében éltek.” „Az idők gyógyító lázában él a magyar”, s méltó életünkért „a történelemhez fohászunk” – fogalmazódik e kiáltványban, amely november 2-án, az Irodalmi Újságnak („A Magyar Írók Lapja”-nak) abban a korszakos jelentőségű forradalmi számában jelent meg, amelyben többek között Németh László eszszéje, az *Emelkedő nemzet*, Illyés Gyula poémája, az *Egy mondat a zsarnokságról* vagy Tamási Lajos költeménye, a *Piros a vér a pesti utcán*. Az ugyancsak november 2-án (Féja Géza főszerkesztő megjelölésével) napvilágot látott Új Magyarországon – „A Petőfi Párt (Nemzeti Parasztpárt) Napilapja”-ban – pedig (Németh László, Sinka István, Veres Péter, Püski Sándor, Farkas Ferenc, Kovács Béla és mások megnyilatkozásai mellett), *Tiszta beszéd* című deklarációjában, szintén leszögezi Tamási, hogy „a nemzeti forradalom történelmi igazsága” és az egységes nép, a nemzet egysége mellett kötelezte el magát.

A szabadságharc vérbe fojtása, a szovjet invázió aztán természetesen őt is mélységesen megdöbbentette. November 4-én reggel a rádióban hallotta – Háry Gyula hangján – az írók segélykiáltását: „Itt a Magyar Írók Szövetsége. A világ minden írójához, tudósához, minden írószövetségéhez, akadémiájához, tudományos egyesületéhez, a szellemi élet vezetőihez fordulunk segítségért. (...) Segítsetek Magyarországon! Segítsetek a magyar népen! Segítsetek a magyar írókon, munkásokon, parasztokon, értelmiségi dolgozókon! Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!” Naplójában kétségbeesetten és megrendítő közelségekben örökíti meg a szörnyű időköt, ahogyan az oroszok „mindent megszállnak” és eltipornak, és mindenütt iszonytató, szívszorító a látvány: férfiak, fiatalok, nyolc-tizenkét éves gyermekek holtteste az utcákon, síró özvegyek, árvák, egy halott diákot nemzeti zászlóval, virággal borítanak be, véres sapkáját körülhordozzák a városban; egy „anya gyermekét vezette, másikat az ölében. Férje meghalt a szabadságharc alatt. Észbontóan kiabált, hogy elvesztette férjét, öljék meg hát őket is. A tankok elé állt, elgázolták.” (S egy csúfondáros jelenet: „Mondják, hogy a Keleti pályaudvarnál egy táblát kötöttek a kutya nyakába. A táblán: 'Nekünk sem kell a kormány.' A rendőrök /karhatalmiak/ üldözték a táblák miatt a kutyákat.”) Közben társaival együtt egyfolytában gyűlesezik, tanácskozik, határozatokat hoz, tankoktól körülvéve is szervezi az írók, értelmiségiek, nemzeti politikusok ellenálló utóvédharcát, írói küldöttség tagjaként részt vesz az indiai nagykövettel folytatott tárgyaláson, bízva annak közvetítő szerepében, egy szintén közvetítő szerepű (mert vitathatatlan erkölcsi személyiségekből álló, morálisan mértékadó) Nemzeti Főtanács felállítását tervezgetik, próbálják letartóztatott társaik szabadon bocsátását elérni, és így tovább. December 2-án megfogalmazza a *Gond és Hitvallás* szövegét, amely hitet tesz a legázolt forradalom összes szentnek tartott eszménye mellett, s ezt az Írószövetség elnöksége és 28-án a zsúfolt taggyűlés is közakarattal, lényegében közfelkiáltással a saját hivatalos elvi proklamációjává, kollektív vallomásává emeli. Szétküldik a sajtónak is, de a bosszúszomjas megtorlások légkörében már nem kerülhet nyilvánosságra; évtizedekig csak kéziratban másolva terjed. Tamási mindvégig hű marad ennek szellemiségéhez, történelmi távlatú erkölcsi és eszmei álláspontként védi és vállalja akkor is, amikor 1957 folyamán többszöri beidézésel kihallgatják, vallatják és felelősségre vonják ez ügyben is a rendőrségen, a hírhedt Gyorskocsi utcában – és ellenállást szító, „káros nacionalista és szovjetellenes” tartalmúnak ítélik a nyilatkozatot. „Egy ezredév alatt sok zivatar verte nemzetünket, de a zivatarok borújában is két fény mindig hű maradt hozzá. Az egyik a nemzet csillaga, mely vészek idején is áttört fényével a homályon, a másik pedig virasztó költőink fáklafénye, mely a magyarság számára ma is tanítás” – kezdődik az állásfoglalás, majd azt ecseteli, hogy hogyan állunk itt „az októberi szabadságharc véres

halmán, melyet egy nép reménye ostromolt”, egy népé, amely idegen és zsarnoki kényszer alatt szenvedett, történelmi sebei kiújulván, s a nemzeti függetlensége elveszvé; s igaztalan sorsában hogyan vágyódott, áhítozott gyógyulni és nemzeté lenni. „A nemzeti függetlenség és a társadalmi rend demokratikus felépítése”: ez a magyarság egészséges vágya – szól a Petőfiék forradalmára is utaló összegzés, majd végül így a fogadalom, a közös credo: „Hűséget fogadunk a zászló előtt, mely jelezte nekünk, hogy a nép forradalmi egységéből a nemzet újjászületett. Ebben a hűségben hitvallásunk alapján gondozni és védeni fogjuk a magyarság szellemét. Erkölcs legyen a munkánk talpköve, műveinkben pedig találjon értelmet és formát a nép alkotóereje, az emberség és eszméivel a kor. Egyedül így leszünk méltók a nagy elődökhöz, és egyedül így válhatunk a későbbi nemzedékek érdemes őseivé.”

A többiekkel együtt Tamási is betartotta ígéretét. Példává és tanítássá lett. Igaza volt és van abban is, hogy aki „embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas”. Sütő András szavaival: „Tamási Áron minden idők legnagyobb magyar íróinak nem túl népes csoportjában foglalta el végleges helyét”; s „ha boldoggá avatná őt a római pápa, csodatételeinek igazolói, az olvasók, jelentkeznének számosan”. Mert az „otthonteremtés író-szószólója”, Tamási Áron – Czine Mihály szerint is – hőseivel is azt példázza, hogy miként „kell élni minden időben, még a setétségben is sugarasan, csillagosan”. Hittel a harcban és reménnyel a bajban.

Kérem, hogy méltó emlékezéssel és ünnepléssel fogadjuk ezt a szobrot nemzeti örökségünk legnemesebb értékei közé.

Zalán Tibor

Tisztelt könyvet ünneplő Közönség*,

immár 77. éve, hogy *Supka Géza* művészettörténész megtette nevezetes javaslatát arra, hogy legyen ünnepe a könyvnek is. Azóta van, és jó hogy van. A javaslat valahogy így hangzott: „Az évnek egyik napján az ország minden városában és falujában könyvnap rendeztessék, amely az írókat és a közönséget közvetlen kontaktusba hozza egymással, hogy ezen a napon egyszer egy évben a könyvírás és a könyvkiadás művészete is kimenjen az utcára. Gerincét a festői könyvvásár teszi ki, amely a városnak lehetőleg valamely csendesebb terén, amennyire lehetséges, történelmi épületek vagy természeti szépségek keretében folyik le. Mindenütt ismert személyiségek nyissák meg a rendezvényeket, s írók, színészek tartsanak előadást a könyvről.”

Jóval szerényebb volt tehát a célkitűzés, mint amekkorára mára kinőtte magát a kezdeményezés. *Supka* még csak az év egyik napjáról beszél. Viszont akkoriban még nagyobb a kiterjesztése a vállalkozásnak: az ország minden városában és falujában rendeztessék meg ez az egy könyvnap. Rövid szövegében pontosan megfogalmazza a tervezet a célokat is. Író és közönség közvetlen kontaktusba hozása egymással. Író ül a sátor vagy napernyő alatt, közönség jön, megtalálja, kontaktál vele, dedikáltat, szót vált, jelez és visszajelez. Amit egy könyvesboltban nem tehet meg mindennap. Legalább ilyen fontosnak gondolom azonban a célkitűzés második felét; annak is a második felét. Hogy ezen a napon – esetünkben több napos alkalomkor – ne csak a könyvírás, de a *könyvkiadás művészete* is demonstratív kimenjen az utcára. Mit is értünk a könyvkiadás művészetén? Mindazoknak a munkáját, akik a könyvmű létrehozásában részt vesznek. A kiadót, a szerkesztőt, a tervezőt, az illusztráció- illetve borító készítőjét, a nyomdát, a terjesztőt, sőt, a szenedélyes és munkáját hivatásnak tekintő könyvesboltost, bolti eladót, akár raktárost is... Róluk mintha megfeledeznénk az utóbbi időben, és elintéznénk azzal az egyszerű szembeállításal ez irányított felelősséget, hogy író ír, kiadót meg üzletet csinál belőle. Lehet ilyen is, de nem csak erről van szó. Vagy, nem elsősorban erről. A könyvcsinálók és könyvsors-intézők legalább olyan megszállott emberek, vagy kellene legyenek, mint a könyv írói; a könyvvel való bánás, a könyv létrehozása és eljuttatása a közönséghez legalább annyira művészeti munka és hit-kérdés kell legyen, mint a megírás, a kézirat előállítás. Így ebben a megnyitóban én a könyv mint műalkotás létrehozásában, kiadásában és eladásában részt vevőket éppen olyan súllyal köszöntöm és ünneplem, mint az írókat, a könyvtárgyat nemes tartalommal megtöltő művészeket.

A Könyvhét – ha tovább gondoljuk az ünnep keretét – mindenképp közös vállalkozása kell legyen íróknak, könyvkiadásnak és olvasónak. Az olvasónak is, hangsúlyozom, hiszen az ő jelenléte eleve bele van komponálva az eseménybe – nélküle üres bolyongás és fölösleges demonstráció lenne a könyvünneplés. Jelenlétével azt ünnepli, amit már olyan sokan eltemettek: a könyvet, a tipográfiai jeleket hordozó médiumot. Azt a médiumot, amely esztétikai jeleket hagy rólunk, arról, hogy itt vagyunk, vagy itt voltunk valaha. Így válik a könyv léte, létrehozása és használata erkölcsi tetté az esztétikai leletmentésen túl.

A könyvet *Marshall MacLuhan* temette el először egész világra kiterjesztett herderi jóslatában, melyet Gutenberg-galaxis címen adott ki a hatvanas években, és jelölte meg

* Elhangzott az Ünnepi Könyvhét békéscsabai megnyitóünnepségén 2006. június 9-én.

benne anakronisztikus lényként az írásos kultúrával táplálkozó, nyomtatott szövegeket dekódoló tipográfiai embert. A kanadai média-kutató még csak a televízió elterjedéséből vonta le a nyomtatott könyv formájú üzenetek elsorvadásának elkerülhetetlenségét. Talán ennél is borzalmasabb víziói támadnak, ha találkozik a számítógéppel, mi több, az internettel. És ezzel eljutottunk a másik temetési kísérlethez, az internet korának nagy és vészterhes jóslatához: a világháló léte és terjeszkedése fölöslegessé teszi a könyvet, sőt, a könyvi tárhelyeket, a könyvtárakat is.

Ha körültekintünk – akár a mai napon – a könyvkínálaton, még a lassú kimúlás legapróbb jeleit sem tapasztaljuk a könyvön, és gondozóján, a könyvkiadásán. Sőt. Egyre nagyobb súlya lesz ismét életünkben a kézbe fogható, zsebre rakható, megszagolható, lapozható, újra nagyon szép, és valljuk be, egyre drágább, az olvasótól megvásárlásukkor évről évre nagyobb áldozatot megkívánó könyvtárgyaknak.

Meg kell említsük a könyv és könyvkiadás ünnepén azt is, hogy nem csak a könyv és az azt megíró törekvés és munka, de a könyvet befogadó gesztus, az olvasás ünnepe is ez a hét. Ha már fölemlítettük, fel is kell figyelnünk egy világméretű problémára. Arra, hogy nem a könyv, az írott médium van válságban manapság, ahogyan azt eddig állították, hanem az olvasás, tehát a médium használata, egyben használója. Ennek oka ira nem térnék ki, mert minék, és mert úgysem tudnám körüljárni ebben a rövid beszédben. Mindenesetre reménykeltő, hogy a könyvsátrak körül ennyi ember össze tud még jönni a mai világban is, felkeltve azok érdeklődését, akik valamilyen okból távol vagy távolabb tartották magukat eddig a könyvtől; s bízni lehet abban, hogy az ő példájuk, könyvszeretetük és könyv körüli különös bolygó mozgásuk egy lehetséges, elérhető és talán követhető magatartás mintáját rajzolja ki az élményeket eddig más területeken, szinten és világban keresők és találók számára.

Az első könyvnapot olyan írók népszerűsítették jelenlétükkel, mint Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Hatvany Lajos. És nem kisebb személyiség vállalkozott a megnyitóbeszéd elmondására, mint gróf Klebelsberg Kunó magyar királyi vallás és közoktatási miniszter. Helyszín a Magyar Tudományos Akadémia díszterme. Ma sincs ez másképp, csak máshogy. Az írók egy hétre megszállják a könyvheti sátrakat, beszélgetnek, dedikálnak, színpadon szerepelnek, zenészek csalogatják a könyvekhez a sétálókat... Hogy közülük, közülünk kikről fog megemlékezni a jövő század, ha megemlékszik, aligha eldönthető ma még. De biztos vagyok abban, hogy itt járnak *közöttünk*, és jelenlétükkel már emelik az ünnep rangját. Közöttünk – ezen Magyarországot értem, vidékestől, Pestestől, városostól, falustól, beleérték minden helyet, ahol egyetlen könyvsátort is felállítanak ebből az alkalomból. Jó ünneplést kívánok Önöknek itt Békésben, Békéscsabán, és ünnepi kedvükhöz sok méltó, megvásárlásra méltó kiadványt.

Bozsik Péter

A pálinka apológiája avagy a bevezető

*„az éjszakában haramiák járnak
szívük fénylik mint a pálinkafőző rézüst”
(Zalán Tibor)*

Talpár mesternek ajánlom

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, tudják-e Önök, mit jelent az esszencia szó? Persze, én is tudom, hogy tudják. Az esszencia valaminek a lényegét, valaminek a velejét jelenti. De azt tudják-e, mi a lényege a gyümölcsnek? Ha nem, hát megsúgom, hogy nem a különféle (főleg tökből készült) gyümölcslevek, nem is a túlcukrozott sűrítvények, melyekből a kátrány ízű szörpöket készítjük, illetve készítik Önök, merthogy magam ily galádságra nem vetemedem; néhányan, azt sejttem, főleg a hölgyek köréből, a lekvárra gondolnak, de elméjük, ha azt akarják kitalálni, ami az esszenciák királya, elméjük akkor bizony rossz úton jár. Mert mindez lópisztoly: én a pálinkára gondolok. A pálinkára, amelyet gugyinak, targyinak, matalkónak, románosan cujkának, németesen snapsznak, sőt papramorgónak is hívnak. A pálinka a gyümölcs értelme és lényege. Mint szemnek a fény, anyának a gyermek. Mint festőnek az ecset, költőnek a nyelv. Csak az tudja, miről beszélek, aki a szájához emelt már egy kupica bodzapálinkát, beleszagolt, és összefutott szájában a nyál, mert a pavlovi reflexek tudomására hozták, hogy a következő pillanatban egy kevéske időre a mennyország lakója lesz. Nincs igaza a filozofusnak, amikor elítéli a pálinkát és a pálinkaivó népeket. Szerintem nincsenek is csak borivó, pálinkaivó vagy csak sörivó népek. Régiók vannak, melyeket a táj szelleme, a domborzati viszonyok, a flóra és fauna misztikus viszonyrendszere alakít olyanná, amilyenek. „És figyeld csak meg – így a filozofus – milyen az, aki pálinkától részeg. A boros folyton kering; a pálinkás ki-kitör, aztán összecsuclik, amíg fejbcsújtva leroskad. Az egyik parabolás örvénylő tánc, a másik a szögletes és szaggatott mozgás. (...) Ez a múzsai és a barbár népek közt lévő különbség.” Micsoda szofizmus, minő előítélet! Imígyen csak olyan ember szólhat, akinek fogalma sincs arról, hogy a pálinka meditatív ital, a magányosok menyeyei nektárja. A pálinkát egyedül kell inni, legfeljebb kettesben és kivételes alkalomkor hármasban. A bort és sört fogyasztók a harmadik-negyedik pohár után kornyikálni kezdenek és ugrabugrálni, pattognak, akár – már elnézést e póriás kifejezésért – szóval, pattognak, mint birkaszar a deszkán; az igazi pálinkaivók ellenben befelé fordulnak, csöndben maradnak és merengő szemekkel az élet végső értelmét kutatják. A pálinkaivás belső utazás a lélek legrejtettebb zugaiba. Egyszerre van jelen benne a víz anyaga, a bor lelke és a vér szelleme. Fogalmat eme itóka természetéről az alkothat igazán, aki késő este, vagy éhomra, ebéd előtt, fölhörpintett egy stampedli, mondjuk, barackpálinkát. Az az ember birtokosa a legmélyebb tudásnak, az tudja, mi az agynak a vér, jóginak a transz, költőnek az ihlet.

De Önök, tisztelt Hölgyeim és Uraim joggal kérdezhetik tőlem, hogyan kell az ember fiának kicsikarnia az ízletes gyümölcsből annak lényegét és végső értelmét? Hát itt van az eb elhantolva, ahogyan azt egykori tanárom mondotta volt. Mert a jó pálinka kifőzése, nem mesterség, hanem művészet. Azért hangsúlyoztam ki, hogy „jó pálinka”, mert vannak iható, közepes, sőt kimondottan rossz pálinkák is. De ezekről ne essék szó.

Önöket én, ha nem haragszanak meg érte, most kezdőknek tekintem, s kezdőket csak jó dolgokkal szabad traktálni.

Mindazt, amit az elkövetkezőkben elmondok Önöknek, egy idős bunyevác embertől tanultam, akit Kopunovics Gyurónak hívnak. Időm véges, s bár megérdemelné, hadd ne szaporítsam a szót e bölcsék derűjével megáldott parasztembernek és környezetének leírásával, aki széles e világon legtöbbet tud a pálinkáról, és annak elkészítési módozatairól; hadd ne írjam körül szikár, középmagas, kissé görnyedt hátú, gondosan nyírt, ősz hajú, mindig simára beretvált arcú alakját, közelebb a nyolcvanhoz, mint a hetvenhez; akit mindig vastagkeretes szemüvegében lehet látni, amelyet szorosan a tarkójához tapadva egy bugyigumi tart meg, amiről ha megkérdik tőle, hogy miért hordja ily módon, azt válaszolja, „olyan klepa füleim vannak, hogy nem tartja meg a pápaszemet”, aki télen szalmával bélelt klumpában jár, nyáron a maga készítette szandálban; aki a tömegáruból csak a legszükségesebbet vásárolja, cigarettáit maga sodorja és a sört csak azóta issza nagy ritkán, amióta házilag is készítik; aki bort, tejet, vaját, túrót csak háznál vesz, kenyeret csak maszek péknél; aki Dusánfalván lakik egy véges parasztházban, melyhez istálló, disznóól, baromfiól tartozik, míg a kapubejárat felőli jobb oldalon két helyiség a pálinkafőzéshez és méréshez plusz egy hatalmas fészter a traktornak és a munkagépeknek, akit, ha kinn dolgozik a mezőn, felesége, Julis néni helyettesít, mert legalább annyira ért a pálinkákhoz, mint a ház ura..., hadd ne meséljem el az összes legendát, történetet és pletykát, mely körülötte kering (már így is többet mondtam a kelletemél), nem csak Dusánfalván, hanem az egész járásban. Még valaki Önök közül egy bugris parasztnak gondolná. Kevesek őhöz a szavak és a körmönfont mondatok. Elégedjenek meg annyival, hogy ő a pálinka lepárlásának legnagyobb élő mágusa.

Inkább térjünk a tárgyra!

Mi szükségeltetik ahhoz, hogy jó pálinkát tudjunk főzni, amely méltó arra, hogy szánkhoz emeljük? Legelőször, én is így kezdem, hiszen Kopunovics mester is így mesélte nekem, gyümölcs kell hozzá. Még hozzá inkább túlrett gyümölcs, mint félig érett, netalán zöld, azaz éretlen. De rothadt se legyen! Kopunovics szívesen idézgeti egyik tanítványának a versét, aki nála gyakorolta és tanulta a pálinkafőzést, azoknak a műkedvelőknek, akik szakszerűtlenül előkészített cefrét hoznak hozzá kifőzésre: „Bűzös cefréből/ jó pálinka fő. Rothadt/ gyümölcsből soha.” És csak tiszta gyümölcsöt szabad a cefrének kiszemelt hordóba tenni. A hordó legjobb, ha fából készül, de megteszi a műanyag is, legrosszabb a fém. Olyan műanyag hordót soha ne használjunk, amelyben előtte olajat vagy olajszármazékot tároltak! A műanyag ugyanis oly mértékben szívja magába ezeknek az anyagoknak a szagát, hogy azt semmilyen módon nem lehet kisúrolni! A gyümölcsöt megmosva kell a hordóba tenni. A körtét, az almát, a birset le kell darálni, mert a húruk kemény, nehezen bontódnak le, míg a kajszi- és őszibarackot ki kell magozni, mert keserűvé teheti a majdani párlatot. A cefrét minden áldott nap kevergetni kell. Kopunovics mester úgy tartja, hogy ahányszor megkeverik, annyi kupicányival több pálinka lesz, mint lenne keverés nélkül. A cefre akkor kész, ha megáll a forrása. Ezt úgy lehet megállapítani (azonkívül, hogy már nem bugyog), hogy olajszerű réteg képződik a tetején.

Rengeteg rafinériát tudnék még mondani, de Önök is rájönnek majd a gyakorlatban, ha kipróbálják ezt az isteni cselekedetet. Mert – ezt azért hadd szúrjam közbe – a pálinkafőzés nem technológia, a pálinkafőzés maga a teremtés. Istenhez teszi hasonlatossá azt, aki kellő értelemmel és érzélemmel műveli.

Ha kész a cefre, jöhet a párlás vagy más néven a kifőzés művelete. A cefrét a rézüstbe merjük (a rézüstöt Kopunovics mester csak kazánynak hívja), lefedjük és erősen

tüzelünk alá. Kevés már az időm, ezért nem részletezem Önöknek, hogyan néz ki, mily gyönyörűséges látvány egy jól beállított rézüstrendszer, a réz-, ólom és gumicsövek fenéges rendszere, a rézüst kecses harangja... A lényeg lényege, hogy az első párlást addig végezzük, míg csövön folydogáló vódka (nem keverendő össze a vodkával, melyet Oroszországban, Lengyelországban és Finnországban oly nagyon kedvelnek: ahogy Szytyepan Pehotnij (azaz Baka István költő) írta: „Oroszországban tüllök tükrök és / Vad vodkabűz vak szívlovés / (...) Honvágy emészt szeszlángu tűz / Vad szívlovés vak vodkabűz”), szóval míg ez a vódka meggyullad. Ezt úgy ellenőrizzük, hogy egy fél kupicányit a rézüstre lötyintünk, és meggyújtjuk, ha nem ég, kezdődhet az élvezkedés utolsó fázisa. Az ily módon nyert vódkát, egy másik ún. tisztázó kazánba öntjük és módjával tüzelünk alá. Azért módjával, mert nem szabad, hogy hirtelen, erős sugárban kezdjen el folyni a végső esszencia. Akkor lesz jó pálinkánk, ha végig egyenletesen folyik, Kopunovics mester azt szokta mondani, „úgy kell folyjon, ahogy egy hároméves kisfiú pisil.” Közben a kifolyt, gyöngyöző folyadékot időnként fokmérővel mérjük. Amikor elértük a kívánt alkoholfokot, befejeződött a párlás utolsó fázisa. A friss pálinkát nem jó inni; akkor kóstoljuk és kínáljuk, ha állt legalább két hetet. Ha pedig igazán jó pálinkát akarunk, akkor tegyük eperfahordóba, és érleljük egy évig.

(Bauman vegyészprofesszor említette egyszer, hogy vákumos lepárlókészüléket kellene csinálni, hiszen akkor nem kellene száz fok celsiura fölhevíteni a cefrét, és a gyümölcs aromája fokozottabban érvényesülne. Tanácsa megfontolandó, ezermesterek rajt!)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim ennyit tudtam a rámszabott idő alatt mondani, és remélem, nem éltem vissza a türelmükkel. Oly fineszekről nem volt időm szólni, hogy mely gyümölcsből készült pálinkát kell erősebbre, melyiket gyengébbre hagyni, vagy hogyan lehet például az almapálinkából – kegyes csalással – körtetargyit csinálni. Ezt majd máskor.

Végezetül hadd dicsekedjem el valamivel. Azzal, hogy mi tett engem méltóvá arra, hogy a pálinkafőzésről tarthattam Önöknek egy kiselőadást. Az, hogy Kopunovics mester, megkért legyen az utódja: vegyem bérbe a pálinkafőző céget. Azonban nem sokáig gondolkodhattam ajánlatán, hamarosan rút idők köszöntöttek rám, és el kellett hagynom Dusanfalvát. De ez egy másik mese. Köszönöm a figyelmüket!

PÁLINKA-ENCIKLOPÉDIA (némi állókálpatrióta felhanggal és önisméltéssel)

ÁFONYA – Semmi köze az alcímhez. Eredetileg ki akartam hagyni az enciklopédiából, de nem tehetem. Ha erdélyi lennék (ott ittam először), valószínűleg őt tartanám a királynak. Így száműzött hercegnek nevezhetem csak. Különös ízű, mondhatni fanyar. Kitűnő szer fosás ellen.

ÁGYAS – Szép név. A pálinka ágyasa. Jó, tudom, ágya. A népi gyógyászatban emésztést segítő és fertőtlenítő hatása miatt használták. Színe, illata, aromája, íze fölhasznált gyümölcsökre hajaz, enyhén édeskés. A készítéséhez fölhasznált alkohol lehet törköly- vagy gyengébb minőségű gyümölcspálinka (pl. alma), esetleg finomszesz. A kimondottan rossz pálinkákat is így lehet „följavítani”. A pálinkaágyat nagyobb, szélesszájú üvegben vetjük meg. Nagyon jó erre a befőttes üveg. A pálinkaágy összetétele változó, a készítő egyéni ízlésétől és kreativitásától, valamint a helyi hagyományoktól függ. Az „ágy” mennyisége, amelyről az italt fogyasztás előtt lefejtjük a teljes térfogat egynegyed része. Az ún. nyári ágyás egyik változata a röskei öreg- vagy aggregénpálinka. Ennek ágyát

friss földieperrel, cseresznyével, meggyel kezdik, majd folyamatosan gazdagítják az éppen aktuálisan érő gyümölcsökkel. A téli ágyás aszalt gyümölcsökből és/vagy különféle fűszerekből (kömény, bors, fokhagyma, erős paprika, rozmaring stb.) hozzáadásával készül. A törkölypálinka karcos ízét különösen selymessé teszi az aszalt szilva.

Kádár Tibor kolozsvári születésű festő barátomtól tanultam egy nevenincs receptet. Egy-két liter finomszesz kell hozzá, és egy nagyobb, jól lefedhető cserépedény. Aztán sorra kell venni az összes érő gyümölcsöt (beleértve a déli gyümölcsöket is, kivéve a banánt, mert az olyan lesz, mint a préselt fűrészpor és citromból csak egy félnek a héja kell) és megmosva az edénybe kell pottyantani. Erős, 40% körüli, kitűnő ízű szeszes gyümölcssalátát nyerünk belőle. Óvatosan kell fogyasztani, mert édeskés íze csalós. Űt, mint marhát, a tagló!

ALMA – Az almapálinka az egyik legjellegtelenebb pálinka, mondhatni hermafrodita. Cefróját úgy kell készíteni, hogy az egészséges almát ledaráljuk, és napi minimum kétszeri kevergetés mellett megvárjuk, míg kiforr. Ez az a pálinka, amelyből – kegyes csalással – a legtöbb „hamisítvány” készíthető. A „hamisítvány” itt azért került idézőjelben, mert „kegyes csalással” történik, azaz csak természetes anyagokkal. Amikor az ún. védőket, azaz az egyszer lefőzött -pálinkát föltesszük az ún. tisztázó kazánba vagy párlóba, akkor kettévágott birsalma vagy körte darabokat teszünk. Ritka az az ínycenc, aki meg tudja mondani, milyen pálinkát iszik. Tudom, mert amikor Horgoson laktam, sokszor főztem almapálinkát feleségem nagyanyjának (dédi) gyümölcsöséből. És mivel nem igazán kedveltem/kedvelem, ezért folyamodtam „csaláshoz”, amelyet „kegyesnek” nevezek. A dédi is mesélte, hogy amikor még nagyobb volt a birtok, hordóban tárolták az almapálinkát. Hogyan, hogyan sem barackmag került a hordóba (lehet, hogy a gyerekek törték meg a magot, gondolván, hátha édes, és később a hordóba dobták, nem tudni), mindenesetre, tény, hogy a vásárlók mindig a kesernyesebb ízű pálinkából kértek. Amikor kifogyott a hordó, akkor derült ki: barackmag volt benne. Később, e véletlent kihasználva, maguktól is tettek magot a hordóba, így valamennyivel drágábban lehetett mérni.

ÁNIZS – Lecsúszott grófnő az ánizs, aki alig különbözik a szélhámos szűz kurvaktól. Házilag főként törkölypálinkából (ritkábban szőlőből) készítik. Ami kereskedelmi forgalomban van, azt meg gabonaszeszből. Nem tudom, hogyan. Ifjúságom itala. Görögországban ouzó, Macedóniában és Bulgáriában masztika a neve. (Az Egyszeri, emlékei szerint, egyszer élt vissza csúnyán, kapott hatalmával. Kiszökött a Bitolai kaszárnyából, berúgott, jóval az örrel megbeszélte idő után tért vissza, így annak lejárt a szolgálata, szóval, másik ór várta már Egyszeri hősünket, aki – a parancshoz híven – az őrszobára akarta kísélni. Ám hősünket katonarendőrnek próbálták kiképezni, és ez bizonyos hatalommal járt. Azt mondta, az egyébként újonc kapuőrnek, hogy rendben, ha most az ügyeletes tiszthez viteti, akkor aztán, ne találkozzanak a városban, mert ihaj lesz és főként csuhaj. És itt hősünk jelentőségteljesen a katonai rendőrség hálótérmeinek ablakaira vetette homályos pillantását. Meg lett úszva. Így megúsza a katonakabát (nektek, véreim, vetrovka!) hátsó, térképtartó-zsebébe bújtatott, újságpapírba csomagolt – hogy ne csörögjön – két liter masztika is.)

A történet többi részére nem emlékszem.

BARACK – Kétféle barackpálinkát ismerünk. Az őszi- és sárga- vagy kajszibarack-pálinkát. Az őszibarack a pálinkák királynője. Mindenképp ki kell magozni a gyümölcsöt, mert a magja keserűvé teszi és ciánt is tartalmaz. Íze, illata elmesélhetetlen. Mintha leveces őszibarackba harapna az ember fia és leánya. Selymes, mint a nedves női mellbimbó. Egy igazán jó őszibarack-pálinkát őriz az emlékezetem, amelyet szüleim barátainál ittam

Kishegyesen, tizenkilencéves koromban. Bácskában evés után nem szokás tömény italt inni, de ezt az íratlan szabályt fölrugtuk apámmal, és amúgy „szerbesen” elszopogattuk, ami az egy literből megmaradt.

A sárgabarack-pálinka: hercegnő. Szintúgy ki kell magozni e cefrébe szánt gyümölcsöt. Ettől akkor tekinthetünk el, ha biztosan tudjuk, hogy édes a barack magja. Am kazánba ekkor sem tesszük bele a magot. Már cefréje is olyan illatú, hogy az ember szinte megkívánja, hogy egy merőkanálnyit fölhörpítsen belőle. mindkét gyümölcsleából készült pálinkát gyöngébbre kell hagyni, mint általában a pálinkákat. Bácskai mértékegység szerint 18 grád, ami kb. 40–43%-os alkoholtartalomnak felel meg. Azért kell gyöngébbre hagyni, mert így fejeződik ki a legjobb az illata és az íze. Magyarországon automatikusra van beállítva a főzőkben a szeszfok, ha jól tudom, 50%-ra. Ezért sokszor a tiszta, jó minőségű pálinkák is rosszabbnak tűnnek, mert „se ízük, se bűzük”, csak az alkohol erejét éri az ember. Ha van fokmérőnk, akkor forrás- vagy desztillált vízzel beállíthatjuk a gyümölcsnek megfelelő szeszfokot. Jó sárgabarack-pálinkát Magyarországon először akkor ittam, amikor Fenyvesi Ottó költő és lapszerkesztő megunván, hogy a környéken nem lehet jó pálinkát inni, rászánta magát a pálinkafőzésre. Erősnek erős, de jobb, mint amivel addig bármikor kínáltak.

Még egy fontos dolog: nagyon kényes cefre! Ha kiforrt, nyolc napon belül ki kell főzni, mert nagyon gyorsan elveszti erejét, és egy-két hónap múlva, már csak víz párolható le belőle.

A kecskeméti barackpálinka a világ tizenhét országában védett ital.

BIRS – Királylány a birspálinka vagy ledér, elhagyott és elhagyó hercegnő. A király örökös, hűséges szeretője. Anyám kedvenc itala. Évekig képes dugdosni egy liternyit, és csak rendkívüli alkalmakkor elővenni. Kapsz egy kupicát, aztán legfejlebb majd egy év múlva megint. Megtanulod szopogatni, mint a mellbimbót (mondhattam volna fagyaltot is), de az előbbi jobban tetszik. (Csak szépen, csak halkan, hogy senki meg ne hallja, CSAK SZÉPEN, CSAK LASSAN...)

BODZA – „A” KIRÁLY! Neve csupa nagybetűvel. Minden jó pálinka gyógyszer (nagy mennyiségben óvszer, bocsánat a közhelyes, ám igaz szójátékért), de a bodza különösen. Nem csak azért, mert – mint a bevezetőben is írtam – iszonyú munka van vele, hanem ezért, mert így tapasztaltam. Ebből a pálinkából nem érdemes sokat inni. Akit ezzel kínálnak meg, az érezze magát megbecsült alkimistának és a földi paradicsomban, ha létezik ilyen. Három történet jut eszembe a bodzáról. Láttam egyszer Rózsa Sándor, néhai osztálytársamat, amint a dusánfalvi pálinkafőzőnél egy hordónyi (kb. 200–220 liter) cefréről másfél liter vodkát „bírt” kifőzni. Soha nem láttam olyan szolidaritást pálinkafőzők között, mint akkor. Igaz, a szolidaritás szakmai tanácsok tömkelegében nyilvánult meg, de látszott, komolyan gondolják. A másik Fenyvesi Ottó nevéhez fűződik. Szerényen úgy mondhatnám, hogy – bizonyos értelemben – én voltam Ottó mester szakmai tanácsadója pálinkafőző ügyekben. Megérdemelt jutalmam egy, azaz 1 deci bodzatargyi volt. Ez, azok számára, akik boltban vásárolják a pálinkát, bizonyára semmit sem jelent. Akik viszont tudják, hogy mi munka jár vele, megbecsülik. Én megbecsültem, pontosabban megbecsültem volna, ám Ottó, amikor a kezembe nyomta a „bombicát”, elfelejtette közölni, hogy csak egy alkalmi papírdugasszal van bedugaszolva. Én meg úgy gondoltam, hogy ezt majd valahol egyedül iszom meg (az igazán jó pálinka a magányosok meditatív itala), így gyorsan zsebrevágtam az üvegcsét, amely eldőlt a zsebembem, és ennek következtében egy idő után furcsa illatot árasztottam. Nem folyt ki az egész, hála istennek, ám így gyorsabban végeztem vele, mint terveztem. Legutoljára Bakos Árpád kí-

nált meg a „királlyal”. Soha nem fogom elfelejteni. Picit tovább is maradtam, mint terveztem, mert ez az a pálinka, amit nem szabad csak úgy „lelökni”. Aki ilyet cselekszik, azt soha többén ne kínáld meg vele! Egyszer szociológus barátommal mi is gyűjtöttünk bodzát, ám cefrénk tönkrement. Legalábbis ezt mondta a magyarpolányi polgármester, aki megpróbálta kifőzetni. Mai napig nem tudom, miért.

Akit ilyen pálinkával megkínálnak, az méltán tarthatja magát megtisztelve! Kivételes alkalomkor (általában esküvőkor, kontypálinkaként kínálják). Borzalmas mennyiségű munka van vele: először is be kell gyűjteni a bodzát. Elképzzelheti az olvasó, mi munka összegyűjteni 2–3 három hordónyi cefrét (4–600 liter). Úgy szokták csinálni, hogy olyan helyre mennek, ahol rengeteg bodza van (bodzás), nejlont terítenek a fák alá és bottal leverik az érett bodzát, a kocsányokat kiválogatják, mert ront a minőségen, aztán hordóba öntik. Akinek 200 liter cefréből lesz 7–8 liter pálinkája, az nagyon jól gondozta cefróját, és etalálta a szüret idejét is. Hogy milyen misztikus italnak tartják Bácskában, azt mi sem bizonyítja jobban, hogy öreganyámhoz az ötvenes években maga a patikus ment ki (ez általában fordítva szokott lenni), és tízszeres áron akarta megvenni a kertben, csatos üvegben elásott pálinkát. Nagyanyám persze letagadta, hogy neki bármilyen pálinkája is lenne, mondom, az ötvenes években történt. A bodzapálinka ui. szívgyógyszer, ha jól tudom, rozmaringban áztatva. Reggeli előtt kell inni belőle a szívbetegnek egy gyűszűnyit.

BORÓKA – Nem hiszem el, hogy összegyűjtik a fenyő termését, és abból a kevés cukortartalmú (minek is nevezzelek: gyümölcs?, termés?) ízéből pálinkát főznek. Vagy ha igen, bizonyára cukor hozzáadásával. Ha a pálinka kapcsán egy komoly, bácskai meghallja a cukor szót, kiveri a víz. Szerintem vodkához vagy törkölyhöz esetleg almához használják, ízesítőként. Erdélyben fenyővíznek is hívják. Szlovákiában boroviczka néven fut, Európa más részein gin néven. (Balázs Géza: „Mivel a valódi borókapálinka eléggé markáns ízű, ebben a „természetes” formájában nem mindenhol fogyasztják. A borókapálinkák másik típusa az, amelyekben az alapanyag nem boróka, hanem csak jellegzetes ízesítőszer. (...) Itt az erjesztett borókacefrébe gabonapárlatot is kevernek.”) Koktéllként, tonikkal, kitűnő ital, de, hajaj, „elhagyott engem a gin-tonic”. Hogy miért és miként, nem mesélem el.

BORPÁRLAT – Borsepréből vagy régi, enyhén hordóízű borból készítik többnyire, hogy ne romoljon tovább. (BG: „Égetett szeszes itallal kapcsolatos első magyarországi adat a 14. századi királyi udvarra vonatkozik. Praevotius, a páduai egyetem tanára 1256-ban megjelent munkájában (Opera Meica, Frankfurt) írja, hogy Károly Róbert felesége, Erzsébet királyné köszvényét rozmaringos aqua vitae-val gyógyította.” A magyar királyné életvizét (aqua vitae reginae Hungariae) ekkor még gyógyszerként alkalmazták. „Az első népszerű magyar kifejezés az égetett szeszes italra az égettbor 1570-ben bukan föl: „Mihal deak... Mindenkjor Montha hogy penze Ninchen hane(m) Egethet Bort ad ely es meghaggya – ti. a házbertartozását.”) Nem szeretem, alig valamiben különbözik a törkölytől. Egyszer a feleségem meglepett megecetesedett borból készült párlattal. Évekig használtam a kb. 50 százalékos borecetét salátákra, főzelékekhez. Sokáig tartott mire megtanultam, ebből néhány csöpp is elég.

CUKOR – Sokat gondolkodtam, egyáltalán bevegyem-e ezt a cujkát, a pálinkák szegényét. Gugyi, ahogyan némely nyelvterületen nevezik a rossz pálinkát. Bizonyára lenne arra valami módszer, hogyan készítsenek, ha nem is cukorból (hiszen a cukor számtalan vegyi folyamaton megy át, ezért is rongálja úgy a fogainkat), de cukorrépamelaszból jó minőségű szeszt, de – tudomásom szerint – még nem találta ki senki. Végül is a rum,

amelyet állítólag angol tengerészek neveztek el rumbillónak, ami zendülést, lázadást jelent, sem más, mint cukornád-pálinka. Mégis világhírű, ráadásul jó.

Láttam ilyen laboratóriumot egykori évfolyamtársam édesapjánál, Noszán. Hatalmas üstben forrdogált a cukormelasz, 5-6 rohadt alma, ha úszkált benne. Még a látványtól is hányingerem lett. Ezt főzte ki, aztán Magyarországról hozott aromával ízesítette. Később megdrágult a cukor. Kiderült, hogy nem is kell annyit bajlódni vele, ha tisztaszeszt hígít vízzel, és ehhez önti az aromát. „Veszik, mint a cukrot”, mondta.

Aki ilyen pálinkát iszik, az megérdemli, azt gondolom.

CSERESZNYE – Ritkán főzik, legalábbis én alig talákoztam vele. Ha nem fejtik ki, enyhén kesernyés ízű. A lenti történetben (EPER) esszenciával (is) ízesített, kommersz cseresznyepálinkáról van szó. Akkor még kevésbé válogattam („kóstolódo ifjúság”), ha most kéne innom olyat, bizonyosan elhánynám magam.

DIÓ – Nem szabad nemes pálinkából (úgy mint barack, körte, hordóban érlelt szilva, bodza, őszibarack stb.) csinálni. Legjobb az alma, törköly, szőlő, kékszilva. Hozzávalók 1 liter elkészítéséhez anyósom anyósának (dédi) receptje szerint: 12 szem zöld dió (olyanok, amelyeket még át lehet szűrni túvel) 10 dkg mazsola, 2–3 rúd fahéj (cimet), 5–6 darab szegfűszeg, fél rúd vanília, fél narancs, fél citrom, 10 szem bors, egy kávéskanálnyi koriander és ánizs 10–15 dkg cukor. A diót, a citromot és a narancsot negyedekre vágjuk, hozzátesszük a többi fűszert, ráöntjük a pálinkát és két hónapig állni hagyjuk. Két hónap után fölfőzzük a cukrot és a leszűrt sötétbarna nedűhöz adjuk. Amennyiben likórt akarunk pálinka helyett, a cukor mennyiségét 60 dkg-ra emeljük, amit egy liter vízben főzünk föl. Ajánlom mindenkinek, jobb, mint az Unicum! (Hihetetlen verseny folyik olyan emberek között, akik nem is ismerik egymást, diópálinka ügyben. Csak én, mint főkóstoló-mester ingadozok köztük. Erdélyben Burus Endre, a Pro-Print könyvkiadó vezetőjének barátja csinálja a janicumot, Bakos Árpád zenész gyártja a bakóriumot, Tolnai Ottó költő pedig a kracsikumot. Amelyiket iszom éppen, az a legfinomabb. Csak műkedvelők, gyártják tisztaszeszből, bár úgy is iható.

A másik ilyen itóka a Saly Noémi író által ismeretlennek tekintett pelinkovác, amely nem más mint ürmöspálinka (a néhai jugoszláv abszint). Minden volt jugoszláv tagköztársaság boltjában lehet venni. Emlékezetem szerint az iztriai (rovinji?) volt a legjobb, ezt követte a szabadkai (ez utóbbi új neve, mivel valamelyik ügyesebb gyártó levédte a pelinkovác nevet, gorki list, azaz keserű levél, szép név) a többire meg nem emlékszem. Egy biztos, az óbcesei volt a legrosszabb. A *Milyen pelinkovácot árulnak?* elég sűrű kérdés volt idegen terepen.

EPER – Ez a pálinka a férfiak itala. Mondjanak bármit a feministák. (Kivétel, amely próbára teszi a szabályt, mindig van. Történt egyszer, talán Szegeden, talán, nem, hogy az egyszeri fiú versenyt ivott Szabadka sörivő bajnokával, akkori nagy szerelmével. Ez esetben pálinkát. Az fizet, aki veszít. A barack- vagy a cseresznyepálinka jobb-e, ez volt a kérdés. Miután az Egyszeri, akinek, mint tudjuk nincs neve, legurult egy talponálló lépcsőjén és a gulyáskomenizmus végrehajtó szervei betuszkolták egy vijjogó autóba, fehérruhás hölgyemények és uraságok társaságában tért észhez. „Húzza le a gatyáját, mert ha nem, mi húzzuk le!” – erre a nagyon is határozott, érces hangra tért észhez az egyszeri fiú. Mit volt mit tenni, letolta a gatyáját, amire belelőttek egy jéghideg vízű kádba. „Jaj, ez hideg! – üvöltötte az Egyszeri. „Tudjuk, tudjuk!” – zengte a vegyeskórus. Egyéb kalandokban is része volt még a fiúnak, de ezt majd máskor mesélem el. Minden esetre észhez tért és sokat tapasztalt a szegedi? detoxikálóban.). No de akkor is férfias ital az eper. Tekintsük ezt hasonlatnak. Ezt a pálinkát kell legerősebbre hagyni, mert egyéb-

ként megtaknyosodik, mintha kiéhezett férfeember maszturbálna az üvegbe. Íze semmivel sem összetéveszthető. A pálinkák kiátkozott, bogaras, alkimista bárója. Csak ingyenecnek ajánlanám. Apai nagybátyám készített sokáig kitűnő epert, míg ki nem száradt (vagy felesége ki nem vágatta) az udvarukban álló két eperfát. Egyszer túladagoltam magam, lehet, ezért nem tartozik a kedvenceim közé.

KÖRTE – Rangja: herceg, némi hermafrodita beütéssel. Ugyanúgy készül, mint az almapálinka, mivel levecesebb gyümölcs és nagyobb a cukorfoka, több pálinkát ad. Magyarországon, míg nem volt levédve a pálinka, a Vilmoskörte tartották a legjobbnak. Én nem szerettem (azért a múlt idő, mert amióta ez megtörtént, nem ittam pálinkát kocsmában, valahogy nem bízom, még így se, a kocsmai, azaz bóti pálinkákban, ebben apámra ütöttem, aki viszont a szerbiai metilalkohol-mérgezés óta bizalmatlan), szóval nem szerettem, már csak azért sem, mert valami ilyesmi volt ráírva: készült: finomszesz, valódi körtepálinka, körtearoma és karamell fölhasználásával. Ha ilyet vinnék a szülőfalumba valakinek ajándékba, tán agyon is ütnének.

Manapság az ún. kommersz pálinkákra azt szokták ráírni, hogy gyümölcsvíz, borpárlat vagy pálinka ízesítésű szeszes ital, és mellette még ott áll az ízesítés milyensége: körte, alma, szilva, barack stb.

De a kedvencem a vodkaízesítésű szeszes ital.

KUKORICA – Apám szerint a pálinkák legalja, és igazat kell adnom neki. Tréfából neveztem el bácskai whiskynek. Ellentétben a gyümölcsből készült tömények cefréjével, a kukoricacefréhez tesznek élesztőt és cukrot is, hogy könnyebben beinduljon az erjedés. Csíráztatott árpát vagy búzát adagolnak hozzá. A kukoricadarát leforrázzák, hasonlóan készül tehát, mint a disznóknak adandó moslék. A szaga és íze is olyan. (Aki gyerekkorában kóstolt, forró vízzel áztatott kukoricadarát, az tudja, miről beszélek.) Csantavéren megvetik, sokáig nem is nagyon készítették. Mivel azonban háborús időkben a pálinka valuta, rákényszerültek. (1991-ben különben rendkívül jó volt a kukoricatermés, a malomok meg nem vették át.) Sokan azt állítják, hogy tartalmaz metilalkoholt, azért hazamosabb fogyasztása vakságot okozhat. Tudomásom szerint Csantavéren senki sem vaskult meg tőle. Szaga, akár a mosléké, ezért ennek vodkájába is tesznek valamilyen gyümölcsöt (általában szilvát). A fáradt cefre (az a matéria, ami a lefőzés után megmarad) kitűnő disznóeledel. Állítólag a leggöthösebb malac is új erőre kap tőle.

Talán nem véletlen, hogy az amerikaiak (bourbon whisky) hosszasan érlelik, hogy iható legyen. Egyébként meg az a határozott vélemény alakult ki bennem, hogy a pálinkákat olyan fából készült hordókban kellene tárolni, amilyen gyümölcsből készültek. A gabonapálinkáknak meg akác- vagy tölgyfahordó lehetne a tárolási helye. Kukoricapálinkát először Fridvalszki János természettudós főzött 1771-ben. (Forrás: Balázs Géza: A magyar pálinka, Aula Kiadó Kft., 1998.)

NARANCS – Nagyon harsány ital. Egy lezüllött, özvegy, kicsapongó, hiszterikus bárónőhöz tudnám hasonlítani, aki ráadásul ízléstelenül festi magát és ugyanígy öltözködik.

RINGLÓ – Száműzött királylány vagy királyné. Nagy szakértők mondják, hogy sem barack-, sem körte-, sem semmilyen pálinkáért el nem cserélnék. Apai nagyanyámnak volt kitűnő ringlója. Ha nem termelt elég nácikakörte, azzal vegyítették a cefrét. A félig-meddig hermafrodita herceg és a száműzött királylány nászából kitűnő esszencia lón.

SÁRGADINNYE – Ilyen pálinkát egyszer ittam a Győző nevéhez fűződő csantavéri kifőzdében, nem rossz. Igazán akkor lehetne releváns véleményem, ha Győző tartja magát bartell üzletünkhöz, és a könyvemért (Csantavéri Orlandó) cserébe ideadja az ígért

dinnyemataalkót. Ez idáig még nem adta ide. (Győző, hol a dinnyepálinkám?) Ez a szócikk – tehát – kidolgozás alatt.

SZILVA – Köznemes, valószínűleg a legelterjedtebb pálinka. Közép-Kelet-Európában mindenképp. Nagyon jellegzetes zamató és ízű, sokan bűdösnek is mondják. Az biztos: teherautó-sofőrök nem merték/merik inni, mert messziről „bűzlik”. Szilvóriumnak is nevezik. „Az első, biztosan gyümölcspálinkára utaló adatot 1658-ból ismerjük (EMSZT: 2/578.). 1684-ben Thököly Imre számadásai között is egyértelműen a szilvapálinkára való utalás szerepel: „néha szilvából is jó égett bort vagy pálinkát főznek, amikor ideje vagy az gyümölcsnek”.

Hamár amúgy is az etimológiai szótárt (is) lapozgattam, hadd térjek ki a pálinka szavunk eredetére is: ez az a szesz, amire nem lehet ráunni. Aki szereti a pálinkát, akárhogy be is rúgott tőle, akármennyire is gyötörte a macskakaj, egy idő után újra tudja inni. Más, akár nemesebb italról, ez nem mondható el. Nekem az eper a mumusom. (Az egyszери fiú, lehetett akkoriban vagy tizenhét éves, egyik barátjánál frissen főzött szilvóriumot ivott. Mivel nem volt féldecis pohár, talpas borospohárból. Megittak egygyel, majd kettővel, egyre jobban bírták a szeszt, dicsérték a pálinkát, az apát – mellesleg az öreg Matuskát –, aki gondozta a cefrét, majd az istent, milyen jó, hogy teremtett szilvafát!, ám eljött a hazamenetel ideje. Az Egyszери, akit megint csak mellesleg és kellőképp nem ideillő módon akkoriban, egy másik faluban, ahová udvarolni járt, Bacchusnak becéztek, szóval az Egyszери még éssen volt annyira, hogy nem ült föl a biciklijére, illetve fölült volna, de kétkerekű ló nem hagyta magát, minduntalan, még az udvarban, ledobta. Így gyalog indult hazafelé. Ám összekeveredtek benne féldecik, és kormányzatok, ahogyan az énekes danolja, és nem igazán tudta, merre van a jobb és a bal. Végül a falu szélén kötött ki, és akármerre kanyarodott, minduntalan szántóföldre tévedt. Végül, mint a népmesében, bezörgetett egy faluvégi házhoz, hogy útbaigazítást kérjen. Dühös férfi rohant ki pizsamában, ám Egyszерink olyan bájosan érdeklődte meg az utat az első kocsmá felé, hogy a pizsamás úrnak nem volt módjában megtagadni a választ. A kocsmában viszont, miért, miért se, nem kapott sört. Rossz nyelvek később azt beszélték, azért nem, mert megbotlott a lépcsőben, elesett, és az ajtóból, amúgy fekvé rendelt. A szilvapálinkát, ezt tanúsíthatom!, azóta is kedveli.)

Apám sem szereti, a szilvaesszencia jellegzetes „bűzét”, ezért főtt birset kever a cefréhez. (Lehet, csak anyám miatt készíti így.) Ezen sokat vitázunk, mert szerintem nyersen kéne beledarálni, de ő az iparos. Én elkényeztetett városi lettem, nem értek hozzá, ilyeneket mond.

Ám a fater csinálja a világ legjobb szilvóriumát, aki nem hiszi, járjon utána!

TÖRKÖLY – A lepréselt szőlő maradékából készítik. Az én rangsorom szerint lezüllött egzisztencia (hogy ne mondjam esszencia, kisenemes vagy inkább hajdú), aki egy módon javulhat meg, ha pár évig eperfahordóban újranemesedik. Karcos az íze, többnyire túl erőre hagyják, marja az ember gyetráját. Alig jobb a kukoricapálinkánál. Ha a bort úgy készítik, hogy nem préselik a szőlőt, hanem úgymond önnön súlyától csurgatják le a mustot, nos, az ilyen pálinka valamivel jobb. Ez már valójában grappa, azaz nevezhető szőlőpálinkának. Ennek sem árt, ha eperfahordóban nemesedik és így lágyabbá, selymesebbé, kicsit konyakszerűbbé válik.

VEGYESGYÜMÖLCS – Főleg azokban a háztartásokban terjedt el, ahol semelyik gyümölcsből nem terem elegendő ahhoz, hogy egy hordónyi tiszta cefre összegyűljön. Igazi dzsentri. Talán még a szilvapálinkánál is elterjedtebb. Azokon a vidékeken, ahol szőlőt is termesztnek, a törkölyt nemesebbé teszi a többi gyümölcs, ahol szilvaalapú,

ott viszont jobb a gyümölcspálinka. Bácskában 20–22 grádosra hagyják (45–48%), íze, mint a gyümölcskompóté. A pálinkák koktéltja, ha úgy tetszik.

VODKA – Gabonaszesz. A sima vodka muzsik, nincs mese. Mintha tiszta alkoholt inna az ember, csak gyöngébb kiserelésben. Baka István költő, szegedi hónapjaim lelki és (részben) anyagi gondozója mondotta volt ezt. Rendelt is Talpár mestertől egy liter kovinji 98%-os tisztaszest, aztán Anna-vízzel („mert az Anna-víz egészséges”) hígitotta, és tényleg: semmi különbség! Tudom, mert én is kaptam belőle vagy fél litert. Ha jól emlékszem Hász Róberttel, *A Szalamdrák szigete*, a *Diogenész kertje* és a *Végvár* későbbi írójával fogyasztottuk el. Manapság már tisztán nem iszom vodkát. Kizárólag száz százalékos gyümölcslével fogyasztom. Vegyes, narancs vagy ananász. Kizárólag a vitamin miatt.

Baka István már nincs közöttünk. Rákrománca, ahogy Sziveri írta, véget ért. Sokszor jut eszembe koktéltívás közben. Vodka vár és halÁLkonzerv, végül... De jobb, ha most a testünk összebékül... Mibe fogjak a vodka után még?

Kecskeméti Sándor: Oszlop (Gundremmingen)

Sarusi Mihály

Innya kő Balatoni pincszeren

Bor bé, ész ki – mondá a székely, hallhattad hallomásból.

Bor befele, titok kifele – szólott volt a biharifi (Harsányból a gyulai kóroda 1980-as évekbeli kórtermében mulatván az időt).

Innya kő! – olvashattad a Somló-hegyi öreg pince mélyén az 1970-es esztendőök valamelyikében.

Da bibere – ugyanaz, deákul, a latin világból, Keszthely mellyékéről, miszerint Innya kő, ne adj Isten Ihatnám, pláne Ihatnék az idetelepedett római ember Pannóniánkban!

Somlai aszú

Aszúsodó szigeti (furmint)

Azt hallani, a *somlai (aszúsodó) furmint* volt a habsburgiak nászébora, a *tokajit* is verő legfinomabb Somló-hegyi, Somló-alji bor! Nászébora, mert hogy akkor (ha nem is attól) leszen trónörökös!

Ha mindenáron fiút akar az új pár.

S a Somló környéki paraszt- és nemesember mi másnak nem nevezte volna a *furmintját*, mint *szigetinek*?! (Nyilván mert a *furmint* semmit sem jelent, a *szigeti* meg csak-csak.) Ne is mondjuk, a *furmint* az időben, hogy a magyar még bírta az anyanyelvét s nem vartyogott, *fejér vesszejű szigeti* is lehetett. Az itteni *cirfandli* meg *cilifánt*, avagy *német szőlő*, hogy jelentsen valamit! (Kisiratoson rögtön *letokos-boroznák*.)

Mindamellet a *jufark (juh fark, juh farkú)* valóban az ősi *somlyai* szőlők s borok egyike. Nem tud erről az 1977-ben – Moszkvában? – költ minisztériumi rendelet, amely a (rég) *furmintot* és az (újabb) *olaszrizlinget* ajánlja a jó somlóiaknak, kiegészítésként pedig a *hárslevelűt* és a *traminít* – ennek alapján tiltják az 1980-as években is a *juh farkot*, tájékoztat a négy Somlyó-vidéki jegyző egyike. Ám a későbbi, 1987-ben megalkotott Hegy-törvény előírja, hogy telepítésre „... a hagyományos somlai borszőlő-fajtákat (*olaszrizling, juh fark, hárslevelű, furmint* és *traminí*) és *csemegezőlő*-fajtákat szabad felhasználni”.

Most légy okos, Döme!

– Inkább igyunk.

Miközben a kisgazdákat ijesztgetik, kerítésen belül azt tesznek – esznek s isznak, itatnak –, amit akarnak, de a *juh farkot* üvegbe töltve már el nem adhatják, jókora *juh fark*-tábla díszlik az 1990-es évek derekán is a jó Somló oldalában. Az állami gazdaság a Somlón a '70-es évek közepén *furmintot* 14,5, *olaszrizlinget* 8,6, *juh farkot* (!) 7,7, *pirostraminít* 2,8, *hárslevelűt* 1,8, *rizlingszilvánit* 1,6 hektáron termelt. A nyilván már akkor is Európára és a korszerűsége hivatkozó kollektivisták bábkormányzat rendelete tovább szűkítette a *somlai* fajtakinálatt, amely eredetileg jóval gazdagabb volt.

Hamvas Béla úgy tudja, a *somlai* az aggastyán bora. „A bölcsek bora, azoké az embereké, akik végül is megtanulták a legnagyobb tudást, a derűt.” Melynek hatása a világot megalkotó mámor... Mindenképpen orvosság.

Na jó, de akkor minek az ifjának, ifjasszonyának? Fiúcsinálóak nyakolaj gyanánt.

Amúgy a *somlai* (mint orvosság) még a 19. században is foganatos epemirigy ellen, mindenféle kövekre, vizelet tisztító szerként, sorvasztó betegségben, puffadt, petyhüdt

(l. bécsi – labanc – udvar!), sápadt, nyálkás silányságokban, gelesztás állapotban lévő be-tegeknek, rothasztó, ideg- és gyomorlázakban, csömörben sat. fetrengőknek a *somlai bor* külső- és belsőképpen; étvágykeltésre, nyugtatásra, bélműködés karbantartására, arany-ér és székrekedés ellen. Borzongásra és hűlésre (forralva is), öregkori erősítőnek, vér-képzőnek, fiat váró fiatalasszony boldogítására, savtalanak, sok sav ellen a *somlai aszú* vagy *óbor*, férfiaság erősítésére avagy keltésére, finemzés segélyére, gyermeknek emész-tés elősegítésére, rosszkedv ellen való orvosság, sebmosás. Ammen.

Somlói, tárogatóval

Juhfarkú somlai

Mi más lönné?

Némi *furmintocska*. *Hárs(levele)*.

A *furmint?* *Szigeti* borocska.

Mindösszesen a *somlai: nászéj bora!* Ettől biztosan fiad lösz...

Neköm menten a' lött.

...*igényöst a kerek erdő szélébe...*

Ettől, vagy amattól, mindönesetre.

E' jó bor! A legjobb. Világbajnok... még Bécsben is. (Nem hogy Nevijorkban, Vlagyikavkázban!)

Juhfarktalanul?

Új somlai gazdától hallom (az 1990-es években):

– Nem engedik, hogy *juhfarkot* telepítsek!

Először a '90-es évek elején Tihanyban kóstolhattam meg a bécsi királyok és császárok nászéjszakáinak (Somló-mellyéki parasztok mindennapjainak) a borát, a *somlait*, kel-lőképpen rá is csodálkoztam: igen jó! (Húzó savanya, mégis.) (Érezni való: nemes ne-dű!) Úgyannyira, hogy az ember abba nem hagyná – ha róla van szó – a borivást.

Persze, mint mindig, ez esetben is: csak ha a legjava! (Mert a többi...)

(Évjárat, termőföld, gazda, pince, hordó teszi? Valami.)

(Valami finom tud lenni...)

Erre szoktam volt mondani: inkább kínálódjék az ember esténként a rossz korcsmai kocsisborral, mint hogy otthon borkülönlegesség kínálja magát! Mert abból jó nem szár-mazna; a csapszéki műbor-gyanús *lőréből* bőven elég két-három deciliter (úgy fél me-szely!), ám az igaziból egy lityiig, jó icce borig meg sem áll a pógár...). (Azaz: hogy te-hetné le a poharat, amíg bor van a kancsóban?!)

Mert a *juhfarkú*...

Afféle, melyből semmi sem tud elég lenni.

Úgyhogy.

Ebből – ezzel – (ettől) betelni...

...Erre nem letiltja valami hivatal a telepítését a mi drága Somlónkon?!

A marhája.

Még ha valami rusnya idegen szóval lehetne megnevezni... (Taljánul, dájcsul, francúzul, hogy a jenkit – újjélandi nyelvjárásban – ne is mondjuk.)

Legalábbis ezzel rémiszti somlai kománkat az ó-somlai szőlész-borász kert-szomszédja.

Mire föl Badacsony szent hegyének környékén is emlegetik (ne is mondjam, pl. Szig-ligeten):

– Nálunk a fele *rizling*, a fele *juhfark* volt!

S hogy nem akármilyen bor kerekedik belőle. (Megtapasztalhattad: szép kis pár, egybeolvadva – gigádon lefele.)

Mert a parasztagzda már csak ilyen: keveri a szőlőket, hogy aztán kertenként-pincenként más alapanyag-összetétel, más arány, végül is mindenkiétől elütő íz, saját bor jöjjön ki!... A hordóból. (Hogy hová, sejteted.)

Kevés a *juh fark*-ültetvény, sok a *juh fark*ként eladott bor? Emiatt fogja vissza a hatóság a *juh fark*ot? Hogy ne hazudozzék itt senki borász, bor(zug)kereskedő, csapos?

Attól még nem kellene akadályozni egy történelmi szőlő- s borfajta, a *juh fark* fölélédesét.

Avagy (mégis) másról van szó?

Arról mindenképpen, hogy az úrhatnám, idegenmajmoló borász árt a legtöbbet a *magyar bornak*: ahelyett, hogy ránk jellemző fajtát állítanának a kínálat élére, amely csak ebből kihozható ízt, szagot, színt, erőt, lelket ígér a szakembernek, másolják a máshol mindig jobb máshonnan valót... Francúzt, rajnait, andalúziait – mindösszesen: jappánt –, miegyebet.

Hát ha még akkor a jó öreg előveszi tárogató muzsikáját és szélnek ereszti belőle a magyar nótát, neki a Somló-oldalon fél Dunántúlnak!... Némi peccenye, paprikás, gulyás, netán avas szalonna a kéthetes kenyérhez, vagy csak szelet zsíros kenyér... Mi az!

(„Mi az hogy?” – ezt, ezt ki ne mondd a Somlón.) (Azt se, hogy „Na és?!”) (Leüt, mint a nyulat szokta a nyúlparrikás szerzője.)

Somlai-java

Szigeti, magyarán furmint

Ne is mondd, borok valaha a Somlóru. 1805-ben mi nem: *szigeti* (melyet ma, megtévesztvén a világot, meg magunkat, *furmint*nak gúnyolunk), *bajor fehér* (avagy *fehérgóher*), *bajor fekete* (maga a *feketegóher*), *bajor kolontár* – *fehérgóher*, *fehérjárdovány* (jájni alig, csak járdoválni tudsz másfél icce után) –, *bákor* (mái nap, megtévesztésül, *piros veltelini*), *budai-zöld*, *fejér szőlő* (*lisztes fehér*), *fejér sár* (*sárféher*), *fejérszöld* (*aprajaféher*), *juh farkú*, *kadarka fekete* (na, *kék kadarka*), *kék nyelű*, *ketske tsetsü*, *leány szőlő* (*leányka*), *Gergely szőlő*, *muskota fejér* (*sárgamuskotály*), *muskota fekete* (*hamburgi muskotály*), *római szőlő*, *rakk*, *posoni* (*fehér*, *Pozsonyból*), *petemzsirom szőlő* (a műveltebbjének, ki ki nem állhatja a hazai nyelvet, *chasselas* ciotat blanc, a *saszlája*), *fekete-öreg* (*öreg-fekete*), *fekete-vátzi*, *som* (a szölleje, bora: *badacsonyi somszőlő*), *tseke-szőlő* (*csóka-szőlő*), *tüskés-seggü-fejér* (*tüskéspupú zamatos*), nemkülönben *tüskés seggü* (de) *fekete*, *tök-szőlő* (*kék ökörszem*), *török szőlő*, *világos* (a *járdovány*). Hogy ne is folytassuk.

Amúgy – akkoron – színük szerint *veres*, *kástélyos*, *setét*, *világossárga*, meg *más egyéb színű* a borocska a Somló-hegy oldalából.

Kástélyos, vagy se, innya kő, a betyárját!

– Vigyázz, Misa, vigyázz! Úgy jársz, mint körösztapád.

Mért, körösztapád hogy járt?

Újkigyóson, danában.

Öregapád Iratoson. (Átesött a kerítésön.)

Somlai, juh farktalanul?

Badacsonyi

Úri bor, paraszt bor

Saját borával kínál a badacsonyi hegyoldalon megbúvó szőlejében Papp Árpád költő, irodalomtörténész, műfordító, folyóirat- és könyvszerkesztő, egykori budapesti, pa-

lermói, máltai és athéni egyetemi, kaposvári középiskolai és vöröserényi akadémiai tanár. 'Paraszt borral', melyet a gazda a szőlőjében termő fajták összekeverésével készít – vélem, mert elárulja: házassággal született e férfiembernek való nedű.

A paraszt borral ellentétben úri bornak – magam – azt nevezem, mely kizárólag egy fajta szőlőből születik. Amiből arra gondolhatnád, hogy az úri a jobb! Miközben az általad leparasztzott bornak épp az a különlegessége, hogy ahány pince, annyiféle ital, ha ugyanazokból a fajtákból állt is össze a gazda ültetvénye! Mert a tőszám már bizonyosan eltér, el a kezelés, gondozás, valamiben biztosan más, mint a szomszédé... A paraszt bor esetében maradéktalanul igaz: ahány gazda (dűlő, szőlő, pince...), annyi bor! Annyi íz, szín, szag, kellem... Valami szagos szőlő is lehet Árpádében, érzed azonnal, ahogy a poharat megemeled; még hogy inni való, mindaközben csodálni valóan finom. Érzed, ügyesen házassította őket...

A 'majdnem Nobel-díjas' író, Herczeg Ferenc villája melletti Papp-tanyán, a hegyi szállás pincéjében kóstolgathatód: *rizlingszilváni*, melyet némi *sárgamuskotály* színez. (Ízesít, lágyít, csinosít minden kellemkedés nélkül.) Piros bora? Kóstolás előtt mondom neki: épp elég balatoni borversenyen lehettem ott, de kifogástalan itteni vereset (a püspök *mindszentkállai kékefrankosát* leszámítva) nem ittam. A *tihanyi piros* lehetne jó, de az meg túl kicsi helyen terem, úgyhogy eleve nem *tihanyi*, amit eléd tesznek. Amely *balatoni vörös* meg valóban inni való, többnyire messziről szalajtott dúsgazdag – külhoni – szőlészek találmánya, máshonnan hozott fajta, eljárás szüleménye, mely bármily kellemes, az eredetnél (messzeföldinél, franciánál, miegyébnél) hogy lenne jobb?!... Szóval hogy a Balatonnál a fehér az igazi.

Miközben a Papp Árpád-féle *kabernet* – 'kamara-bora?' – is igen kellemes... Vörösbörivőknek való. S hogy külön kezeli (szüreteli, sajtolja, erjeszti, tárolja) a vörösbornak való mellett a hölgyek-kedvence *hárslevelűt* is, s csak a *szilvánt* meg a *muskotályost* adja össze, kétségessé válik előbbi parasztborozásod: ha mind a négyet összetenné, lenne jogos e minősítés, ám hogy különválasztja s igény, ízlés szerint állítja csak párba őket, ki-mondottan ínycsászra-borászra – badacsonyi boros gazdára – (már-már képzett vincellérre) vall...

A Római úti villa alatti szőlő művelője többször műtött szívvel élő ember, borán ez a küzdelem nem érződik. Annál inkább a szeretet, mellyel szőlőhöz és borhoz nyúl. Télen netán hason csúszva, nyáron is jól megizzadva, tavasszal-ősszel is jól megnyomorgatva tarthatod csak innen a kapcsolatot a közeli külvilággal (példának okáért a bolttal, honnan föl kell cipelni a sziklakert lépcsőjén a mindennapit, a tűzifa-kereskedővel, kitől idáig kell húzgálni a kályha-meleg alapanyagát). Szabad szemmel – az öreg cseresznyefa, vagy a tornác alól – igen könnyen és messze ellátsz: jobb felől Szigliget vára meg hegyei, szemben meg a déli part Löllétől Máriáig. Egy szemvillanás és már odébb is száll a tekintet, ám hogy az egyik szőlősorból a másikba kapaszkodj, igencsak össze kell szedned magad. Erőd, amennyi még van, míg kerül a Jóistennek köszönhetően.

Papp Árpád költő, tanár, görögség- és latinság-kutató 70 évesen is rendíthetetlen szorgalommal műveli a szép kis kertet a Tó fölött. A Badacsony derekában megbúvó csendes hegyi szállásán asszonyával talál menedéket, hol meghúzhatja magát a külvilág igazságtalanságai – megannyi butasága, érzéketlensége, tökéletlensége – elől. Itt Fönn, Badacsony Havasán (Szőlőjén, Szőlőskert javán) úgy érezheti, szabad mindattól, amihez hogy lenne köze?... Az áttanulmányozott s megismert Görög Tökély magyarhoni párját megálmódó ember csak itt, e Badacsonyi Világvégen-Világtetőn lelhetne meg azt a békét, amelyet egykor valamennyiünknek remélt?

Badacsonyi Szabadság. Ha csúszva-mászva, ha megkönnyezve, vért izzadva, ha naponta próbára téve is: úgy érzi, csak így érdemes. (Hány öreghegyi, vöröshegyi, lokhegyi, várhegyi, sátorhegyi, megyehegyi, újhegyi, káptalani, felsőhegyi gazda érezhet így Almádiban?... – Almádiban, hol szállásod vagyon.)

A Túlparton – míg bele nem fagyott a nyáresti Tóba – Fodor András (Fonyód írója) érezhetett valami hasonlót? Kicsit arrébb, nyugatabbra, a Becehegyen érez ma, ha még föl bír kapaszkodni szöllejébe, Takáts Gyula, a Balaton-fölvidék matuzsálemkorú kaposvári költője? Pár száz méterrel odébb egykor (a Nagy Magyar Tengerről a Kis Magyar Tengernél ábrándozó) Herczeg Ferenc? Fönnebb, a Szegedy udvarháznál Kisfaludy Sándor, a Balaton-mellyék tán legnagyobb költője?

Papp Árpád bora: nem akármí! Vendégcsalogató, vendégmarasztaló. Mint minden valamirevaló borocska. Mielőtt bele tetszenek kóstolni, nem árt keresztet vetni. Hogy hálát adjunk az Égnek, amiért e gazdánál tanyázhatunk.

S hogy barátaiddal e szeszélyes nyárutón megpihensz nála, megtudod: az új- és az ógörög, meg a latin világ tudora két évet (az Almádihoz tartozó) Vörösberényben töltött. A volt jézustársasági kolostorban alapított Balaton Akadémia tanáraként dolgozott 1994-ben és 1995-ben Almádiban (melynek része az Árpád-kori Szárberényből lett Vörösberény...). Azt mondja, van mit folytatniuk – főlvállalniuk – az almádiaknak! Hogy végül mégis a minőség (hogy ne mondjuk: a jó bor) diadalmaskodjék a mindenféle hamisoknak (például a bort pancsolóknak) kedvező mai világban... Almáditól Badacsonyig, meg vissza.

Szürkebarát, kéknyelű...

*Sok halú Balaton,
Jó ború Badacsony!
Isten veled Csobánc,
Engem többet nem látsz*

– rita Gyulaffy uram 1569-ben, amikor a habsburgi árulók elöl Erdélyig kellett futnia.

A legújabb, Badacsonyban nemesített szőlő- és borfajta a *Delelő* (a francúzoknak, meg egyéb tájékozatlan nemzetbélieknek *Zenit*). A badacsonyiak legsikeresebb *badacsonyi* fajtája lett mára – hallod a kísérleti pincészet legmélyén 2000-valahányban.

A kéknyelű? Nehezen termékenyül. De hogy mennyire csúszik...

Ha máshun nem, benned csak megfogán.

Badacsonyi kéknyelű

Ez se kutya!

A *badacsonyi kéknyelű* után a nóta miatt kezdtem kutatni, s (az 1980/90-es években) egyre kevesebb helyen kaphattam. A Hegyen a Kisfaludy-házhoz vivő pincesor derekán került még egy – csapszékként is működő borház – 1996 nyarán is, máshol csak üvegben s műtári (tehát méregdrága) borként árusították.

– Nem kocsis bor ez! – utasítottak el (értetlenkedésükkel, tekintetükkel) annál a borozónál is, melyben a *kéknyelűt* állítólag főlvásárló nyugati hazánkfia cselédei szolgálják a vendégeket.

Pohárban, egy-két kortyot, csak úgy kedvemre, séta közben!

Ebből...

Vagy icce bor – üvegestül –, vagy mehetsz, amerre látsz.

– Összevásárolta Badacsony valamennyi *kéknyelűj*ét, már csak neki terem; a bort nem keveri, a legtisztább *kéknyelű* jön ki a pincéjéből!

És Nyugatról hazaszármazott hazánkfia mit csinál a magánkézbe vett csonka-magyarországi *kéknyelű*vel, tán a külpiacon értékesíti a honi paraszt borkeverést kizáró módon tisztán megőrzött, kizárólag *kék nyelű* fürtök szőlőszemeiből sajtolt léből erjedt fehér borát? Mert hogy idehaza alig kapni.

– Azt nem tudom!... Nem adja el, a maga kedvére termeli! – panasolja a helybéli borissza a szigligeti vendégeknek.

...Amúgy persze bor és bor között valóban ég és föld a különbség.

Az egy szem, paraszt szőlősgazda pincéjéből származó – poharazható – *kéknyelű* tavaly féledes volt, most meg félszáraz, száraz? Az időjárás tette? Napnyugati borgyárakban más a helyzet: számítógéppel vezérelt üzemeik mindig ugyanazt állítják elő.

Két évtized múlva kiderül: Szeremley uram pincészetének termékei világszínvonalúak. (Például attól, hogy erősítik a magyar földön termett magyar bor kínálatát.) Nem a művi borgyári termékek számát szaporítja, a miénket, a *badacsonyi*t mentette át a Krisztus utáni harmadik ezredbe.

Hogy mivel ne kísérletezzék a Badacsonyi Kutató Intézet évezredünk kezdetén? Munkálkodásuknak köszönhetően kerül asztalodra a szaporítlan *kéknyelű* és a kitűnő porzó *budai zöld* keresztezésével lett *rózsakő*, meg a *budai zöldből* és a *szürkebarátból* lett *tűzhányó* nevezetű szőlőből születő bor.

Hogyne lenne – valamennyi – borivónak való...

Csabai-a-Balatonnál

Csabagyöngye Badacsonyörsről

Ez az! Csabai bor Badacsonyban, Badacsonyból, badacsonyi pince mélyéről-melylékéről.

Csodálod? Odahaza hol készül ilyen finom bor? Ugyanabból a szőlőből – Csaba vagy Zala gyöngyéből...

Zalagyöngye? Kastélyi-szöllőkbéli szállásod ereszeről táplált legerősebb, legszebb, legtöbb s legszebb fürtöt adó tőkéd volt zalagyöngye. Mennyi termett rajta! Kapáltad, amennyire kellett, metszted, kacsoztad, s amennyire idődből és erődből tellett rézgáliccal, meg pöceillatú, a szomszédokat sebes ajtó-ablakzárásra serkentő csalánléval permetezted. Legfőként attól lett ilyen gyönyörű e tőke, hogy kiszáradással fenyegetett Alföldünk maradék esőjéből annyit gyűjtött neki a tornácunkat borító féltető eresze... Ha koraősszel kiültél, s ha jó helyen tátottad el a szád, éppen beletalált a legközelebbi fürt legszebb szem szölleje.

Hogy odahagytad, biztos kivágta az új gazda. Fügefádnak elsőnek esett, az volt leginkább útban. Való, (az Alföldön is) csak akkor terem, ha tél alig, fagy szinte semmi. Hogy érett füge nélkül is gyönyörű?

Neked.

Tőke... Mely – Papp Árpád mondá az Úr 2005-dik esztendejében a nyár folyamán – a Badacsony szent hegyén... tüke, ha jól hallom!

Mi nem történik tükétől a tőkéig, meg vissza. Csaba és Badacsony között.

Kinek tüke, kinek nem, kétségtelen: meglehetősen innivaló a *badacsonyi csabagyöngye*!

Melyről a gazda azt állítja, hogy az ország első bora: legkorábban szüretelték, leg hamarabb tölthették üvegebe s tehetik eléd a gyöngyöző, szőlőízű és szőlőszagú borocskát!

Az év első borát *csabagyöngyéből* készítik, melyet (2005-ben) augusztus 23-án szüreteltek. A mustból – ahogy lenni szokott – előbb murci lesz, majd az újbor asztalodra (üvegből a poharadba) kerülhet. Tizenhat napig tart a kezelés, s mint a szakember mondá, a borocska megőrzi a *csabagyöngye* szőlő üde szagát (a vincellér szerint az illatát, de ezt most hagyjuk), amikor kortyolod, mintha a szőlőt harapnád, morzsolnád a szádban, s a belészorult széndioxid miatt ha nem habzik is, gyöngyözik!

Mint a francia újborok...

Hogy mi kell a farancoknak, az ő dolguk, gondolod. A gazdaság embere viszont ki mondja: a fiatalágnak szánják, mert az újabb borivó nemzedékek kedvelik a gyümölcsös ízű, könnyű kis borocskákat...

Mi tagadás, a könnyű kis borocskának te sem vagy ellene, úgyhogy. Akár.

Legföljebb az zavar, hogyan készülhet alig két hét alatt bor. Mert ilyet hogy láthatatlán volna a balatoni pincék bármelyikében... Annak ki kell fornia (a 2005-ös nyárvég elég esős volt, úgyhogy 'gyorsító' melegnek nyoma sincs), s ha az érésre, érlelésre újbor esetén nem kell is várni, azért az a 14 nap... „Korszerű a technológia” – így már érted. Fémhordó, csak bele a nedűalapanyag *csabagyöngye* must, betáplálják a számítógépbe a megrendelő igényeit, s az egyikből savanykásabb ('száraz'), a másiktól kellemes ('félszáraz', ne adj Isten 'félédes'), a harmadiktól édeskés ('édes') bor fejthető a csöveken a gépek által. Teszi bele – igény szerint – a cukrot, a satöbbit, keveri-alakítja, melegíti-hűti, jó, hogy nem *aszúsítja-sűríti Csaba Gyöngyét*...

A másik fémhordóba *irszai* kerül. Ez a másik korai fajta Badacsonyan. Csak össze ne keverjék...

– Ugyan kérem, nem attól függ az! Attól, mit akarunk belőle kihozni.

Ők ki, mi be.

Jó, jó kis borocska a *Badacsonyi Csabagyöngye*! Különösen hogy az első idei. (Unod a sok rosszul kezelt óbort? Itt az újbor, amelyet még nem rontottak el – annyira...) Ám ha *badacsonyi*t ihatok, maradok a *kékenyelűnél* s társainál. A *badacsonyi rizlingnél*, amelyből – az Úr megadta! – *aszút* is nyalogathattál már.

A 2002-es pesti tavaszi utazási vásár csabai sátrában: a csabai vastaghoz *badacsonyi csabagyöngye*! Mintha Varga uram tudná, hogy Csaba gyöngye 22 évig bakonyi-balatoni menyecske volt! (Ki más, mint 'nádaskúti' asszonykád.)

Badacsonyörs, a Varga Kft. készíti. (Nem úgy a csabai vastagot: bárki, bárhol, ki csabai! Magad is, Almádiban.)

Mely *Csabagyöngye* – mily jól illett volna a csabai Kitérőnél épült csinos nagyáruház homlokzatára! – egyesek szerint Mathiász János által 1904 körül előállított csemegezőlő, mások, (naná, majd a gyulaiak!) a csabaiak emlékezete szerint viszont a csabai Stark Ferenc 1885-ben már földíjat nyert az általa nemesített és termesztett szőlő borával a pestbudai nemzetközi kiállításon...

Csaba, Csaba. Valóban *Csabagyöngye*... lehetne, ha értenénk.

Aki meghúzza nyár végén, ősz legelején az esztendő első újborát, a Badacsony szent hegyén, szent lankáin, szent oldalában, szent lábainál termő *Csabagyöngyét*, tudton tudja, érdemes lesz később szüretelendő szőlő levéből való itteni borhoz fordulnunk... Valamivel későbbben. (Hogy mondja a felsőörsi-mindszentkállai püskökségi vincellér? Úgy Húsvét szent napja táján. A föltámadási körmenetet követő legelső esti – délutáni? dél előtt tán korán lesz – pincszeren.)

Hogy ne mondjam Stark uram bcsabai szőlőskertjében a *Csabagyöngye* mellett *Kosuth Lajost* is termesztett. Az sem akármilyen!

– *Kossuth! Kossuth!*
 Abban (ebben) a pecsovics-világban.
 (Ha a *Csabagyöngye* ily kedves bor, mily kedves lehet a magadfajtának egy kupa *Kossuth bora?*)

*Garibaldi csárdás kis kalapja,
 Nemzetiszín szalag lobog rajta.
 Nemzetiszín szalag lobog rajta,
 Kossuth Lajos neve ragyog rajta.*

Csabagyöngye!

Csak azért is.

(Azért se.)

Hogy a *csabagyöngye* mi mindenre jó, mutatja tán: az *irsaolivér* a *pozsonyi fehérmek* és Stark uram *csabai-gyöngyének* a kereszteléséből fogant borocska. Jőféle csabai Badacsonyan, egyebütt...

Szentgyörgyhegyi

Muszkalátta magyarbor

Még hogy *szentgyörgyhegyi!* *Szovjetláttának* is mondható.

Mire észbe kapsz, már királyleánykának látod a muszkalátta hegyrusnyaságát...

Szentgyörgyhegyi olaszrizling... (Majd' ilyen a káliak *táltoshegyije*.) (A *csopaki*, ipadé-apósodé.) (Rezedaszagú – állítá a szakavatott, és mesemondó, borkóstoló.) (*Magyar-a-rizling, magyar; balatoni*.)

Hégy-rusnyája.

Pincszeren, tapolcai tisztviselő Szentgyörgy-hegyi szőlejében az Úr 1970-es éveinek az eleje táján valamikor. (A tized középső harmadának az elején.) Igen-igen megadja a módját! Majd mint később az aradiak lippai dáridóján (étel, ital koradélutántól éjfélig, fogásról fogásra köszöntővel, tussal, muzsikaszóval, tánccal, hejretyutyutyu!).

Előbb csak egy kis borkóstoló! Mondjuk már meg neki, milyen a bora! Persze hogy a legjobból szív a lopójával.

Majd a másiktól.

Van neki *szigetije* is!

Ami beletér.

Ha nagyon megszomjaztál – pirosat rég láttál –, mutatóban tájidegen *vörös* is kerülhet poharadba.

Egy falás?

Falás? Mért ne.

Falunk hozzá.

Azt a nótát ismered-e.

Csuda bor a kendé!

Nem kendezted, mert elftárs volt az illető, de az elftársazást is abbahagytatok.

Ehhez mit szólsz?

Mit lehet ahhoz. Arról.

Le vele.

Kinézel a Szent György-hegy oldalába, a szőlők közé, bámulod alant a tájat. Egy kis levegő. Borra lég.

Égi bor! *A szentgyörgyhegyi.*
 Aki még ezt sem ízlelte...
 Honnan tudná.
 Bent egyre hangosabbak a vendégek.
 Alig hogy visszatérsz, a gazda mén ki.
 Az előbb említette, ha megszorul, mert a vendég így kívánja, nőt is kerít.
 Amikor a szovjetek itt jártak...
 Hogy itt voltak, semmi nyoma, maradt elég bor nekünk is, maradt a Hegy cédájából is. Annyi, amennyi.
 Mert hogy visszajött a gazda. Majd kisvártatva.
 Észre kellett volna vennünk, miben mesterkedik, de nem. Hogy valóban meglepetés legyen. Mert az volt! Se Aggyisten, se Csókolom, betoppant, mintha mi sem történt volna: mintha épp most ment volna el, bocsánat, kicsikét elmaradt magánügyeit rendezni.
 Közügyön innen, közügyön túl.
 Ne is említsd, városi tisztviselő boros gazdánk őt szokta raportra hívni, ha fontos elftársak tanyáznak pincéjében! Megyei, országos, sőt, nemzetközi, azaz szovjet katona és egyéb – úgy mint csak a példa kedvéért endékás, meg más kágéestébéli - elftársak, ha bor, sonka s kenyér, avagy pincepörkölt dandárján (netán) ERRE is kedvük támadna.
 Ki tud, ki mint, az e napi bevétele – már ami a vendégektől származott volna – biza elmaradt.
 Még ha világszépe lett volna! Üsse kavics, két hörpintés közben csak-csak, de így. Jó borra hegyréme?
 Mert ez afféle volt.
 Hogy volt neki valamelyes kisebbségi jellege is, hagyjuk, mert – amúgy – faji jellege a dolognak egyáltalán nem lehetett (volna). Nő volt, jószerevel menyecskének is mondható, igaz, kissé elhasznált, agyon-pinceszeresztetett.
 Hogy is mondják Hajóson? („Gazduram, cserélünk?”)
 Hadd el.
 Bor, bor. Hangulat, hangulat.
 Ízlés, miegyéb. Bortól feszülő indulat.
 – Hogy a szovjet elftársak milyen kedvesek szoktak lenni...
 Csak ne vihogott volna hozzá olyan törvénytelenül a foghíjas micsodájával.
 Hogy mit kaphatott – utánunk, távoztunkat követően – a saját borától a Hegy bikájává változó gazdájától... Jobb abba bele nem gondolni.
 Mert nem vitás, majd' oly kába lett, mint mi, a vendégei.
 INNYA KŐ.
 – Innya, vagy nem innya!
 Ő igen, mi csak módjával.
 Valahogy hazaértél.
 E' jó pineszer vót!
 Jobban képzelni nem lehet.
 De az a *szentgyörgyhegyi*...

Szigligeti bor s törköly

Gazdáné bora

Bora sem akármi, szőlőtörkölye meg példátlan. Valamivel többet kell érte fizetni, mint a többi szigligeti pincében, de eddig mindig megérte. Csak kuvasza elviseljen! (Ha nagyon megtetszel neki, úgy a nyakadba ugrik, hogy a sárga földre ver le a lábadról.)

Güns Kata pincéje? Pincéi... az Iharosban. Törkölye: a krétai borpárlat ha megüti azt a szintet.

Inni? Güns Kata asszony borát ihatod (míg bírod), törkölyét csak nyalogatni szabad. Szád izesíteni vele. Való, fertőtleníteni való csöpp orvosság.

Boros-gazdasszony! A családjából, rajta kívül, alig jött haza (maradt életben) valaki. Miután a háború után elszedték mindenüket, házukat s földjüket, szőlőt, pincét, mindent, de mindent, a falu mindmostanáig sajnálta.

– Szegénytől mindent elvettek...

Akárcsak tőlük a piszkos komenisták.

A polgári származású asszonyt igazán befogadták (erre a néhány tizednyi évre) a szint-úgy kisémmizett – született földműves – községbéliek.

Mire föl beütött '90-ben a demokrácia s egymaga visszakarta (visszaszerezte) a család birtokát! Kárpótlási jeggyel és a megtakarított pénzén visszavette az egykori birtokot, sőt, megsokszorozta az elrabolt vagyont, mert a Szőlőhegy teljes oldala tartozik az emeletes, kastélynyi (kúriányi) 'présház'-hoz.

Középkorú (magányosságát nehezen viselő, ezért már nem is magányos) asszonyember létére nekiállt gazdálkodni: talpraesett és jól képzett vincellérhez illő módon szervezi, irányítja szőlő- és borgazdaságát – szőlőben, pincében a dolgot.

Munkást persze a faluban mások is máshonnan szereznek, helybéli munkanélküli sem áll be otthon más szőleijébe kapálni, pince elé hordót mosni...

– Most már nem szeretnek!

Így más, a falu ezt már irigyl; a helybéli kocsmárosok inkább rossz, csinált alföldi bort hozatnak, minthogy (ugyanannyiért) tőle vennék meg a jóféle balatoni borocskát! Mert meglehetősen az úrilányból munkásnővé tett gazdasszonyunk bora!

Nem és nem.

– A törkölyt is kóstoljuk meg.

Kecskére a káposztát, magadfajtára a Güns Kata féle szőlőtörkölyt...

Nemesgulácsi

Hun szigeti, hun budai zöld

Azt írja az újság, nemesgulácsi pincéjében – szőlejből? – Szeremley uram nevel jóféle (gyönyörű...) *budai zöldet*.

Meg nem kóstolhattad, annál inkább ugyanitt, gulácsi gazdának a Badacsony, a Szentgyörgy-hegy és Gulács hegye közti völgy közepe táján, szőlőbéli pincéjében a *szürkebarát* és az *olaszrizling*, azaz *magyarbor* legkülönbözőbb válfajait. Tamás Menyus (Hadikfalváról) visz el hozzá – Szemerédy uramhoz, ha jól vélekszem, mert a bora, nem kétséges, rendre elfeledtetni velem, hun is jártam – évről évre a szigligeti tanyánkról, ha valóban jó bort akarunk inni...

– Nem te viszel haza bennünket? – kérdé, több mint kétségét kifejezve cimboránk asszony-párja, hogy (sofárság ide, gépkocsivezetés amoda) a pince mélyén elkezdtem magam is kóstolgatni a nyolcféle bort. Szolidan! Épp hogy belenyalva. De hogy egyet is kihagyj...

Valahogy hazaérünk – nyugtatod az asszonykát, ki ettől még idegesebb lesz.

Oka épp lett volna rá – ha nem tekegyelmedről van szó!

Le, le a pincemélybe, hol nem kell hűteni a borocskát, hűl magától... Épp olyan hidegre, amilyennek lennie kell, mielőtt a kupádba ereszti a vincellér a lopójából...

Egyszer, nyolcszor? Akárhányszor. Annyiszor, ahányféle bora épp mutatkozik a pin-

cében!

Nem sajnálja, látható. Magad mért tennéd? Legföljebb ha a kocsi (vezetése) miatt kell visszafognod – valamennyire – magad. Csak a szomszédasszony gyanakvó szeme ne kísérrné a csöndes iszogatáshoz illő kézmozdulataidat!

– Tényleg te vezetsz?

Miből gondolta, hogy nem? Ennyi hogy ártana meg.

Összesen ha egy-két deci az egész...

Ő másképpen számol, mert szerinte benned lehet már meszely *gulácsi fejér*.

Hogy lehetne; ha egyszer nem szabad.

Gulácsi, de mondható *badacsonyinak*, *szentgyörgyhegyinek*. Ahogy tetszik!

Tetszeni teszik... Tetszett!

Tamás Menyusnak jó ízlése van! (Hiába, akit az ellen Székelyföldről Bukovinába, onnan Délvidékünkön át a Völgységig – majd Pestre - üldöz...) (Abba csak szorul annyi tartás, hogy a silányát messze kerülje.)

Mit ád Isten, épen, egészségesen – egyben – hazaértünk szigligeti kulipintyónkba.

(S)Zamárdi bora

Szent Kristóf-pince nedűje, düttvén

A déli tóparton is kerül jó bor? Hogy a csudába ne! Példának okáért az öregbaglyasi szőlőbirtok borászatának külhoni (mi több, svájci tulajdonos) vincellérje tette az asztalra a 3. évezred első éveinek egyik legjobb balatoni borát – persze, hogy *olaszrizling* nevezetű italát! Ha annak mondhatjuk a *nedűk nedűjét*, *nektárok nektárját* a Balatonnál...

No akkor Szent Kristóf pincéje Zamárdiban, valamivel a Szamár-kő előtt balra (jóval az endrédi Duda-hegy előtt dudálva az egész világra). Le, le, a dülő derekában balkérről esik a borosgazda tanyája. Cigány húzza, lovas szán vonja, bortömlő itatja... Hogyne, ami beletért.

Beléd.

Balatoni-borocska (más néven *olasz-a-rizling*, ha hagyja), *zöldveltelini*, *irsai-az-olivér(a)*, *királyleányka*, *kékmagyaros* (*frankban*, de nem *frakkban*), *merlot* nevű *zamárdi-piroskája*, *csárdás* kis angyalod, *savanya* (*kamara*, *kamarás bora*). Lovasok várnak, muzsikások mutatják, erre, csak ide! Be, lefele.

Hogyne, majd nem isszuk végig a borukat.

Löllei. Szamárdi. Kislaki. Amikor Szőlőkislakon a cigány helyett mi magunk húztuk el a nótánkat a kastély pincéjében!...

*Amott legel, amott legel,
Amott legel hat pár csikó magában...*

Még hogy csikó, *szamárdi*!

Hallod! A végén – örömkönnyeget hullatva – ríva fakadtunk.

Füredi

Aszú, meg amit akartok

Füreden 2005-ben aszú terem a Bocsor-dülőben! Egyenkénti válogatással szemenként szedik le az érett fürtökről a nemes penésszel borított aszott szőlőt. Napjában pár kilónyi kerül a pincébe s a tábláról jó fél mázsa, mázsa *aszúszem* leve jut hordóba. A 2005-ös évjáratú *füredi aszút* csak néhányan kóstolhatják meg, mert a teljes mennyiség vagy száz liter.

Utoljára – mondják – (ha igaz) 1968-ban készült számba vehető (valaki torkán rég lecsúsztatott) *füredi aszú*.

Jó bort mérnek Füreden és Badacsony – baharahahaha!

Ennyitől nem mész a pince falának. (Megszállónak. Rongy alaknak.)

Vince napi borünnep: mivel mással kínálnának? Hogy az idő, meg a járás, a természet, mint eljárás, évjárat, valamint értékelés. Gyüvőre még jobb szőlő – meg bor – mutatkozik! A tél teszi. Meg az ember. A Balaton.

Elsőre: *irsai olivérja*. Mire: *sárdás!* 'Atyátok bora'; *tihanyi*, készül 'Anyátoké' is! Veres. *Juhfark* – a Káli-medencéből. Valamelyik *olaszrizling* – ezúttal csopaki pincéből ... Hogy a legvégén ennél köss ki: ez a legjobb! A *csopaki magyartaljánasavanya!* Összhangja *csopaki* hangzat, *Csopakiensis Harmoniensis*, csopaki íz!

Te ne tudnád? Kinek az ipa borinni – jó bort készíteni – tanított a Nádaskút partján.

'*Olaszrizling*'... állítják a komák. Miközben az úgynevezett az európai *olaszrizling*-ültetvények 70 százaléka magyarhoni! Nem inkább *magyarizling* az itáliai is?

Baltoni atomos bor

Járgyon csak a szád, mint a seggem szüretkor!

– hallani a Balaton-felvidék szőlőhegyei táján.

Szőlőhegy, öreghegy, szőlő, pince, pincészer... Csapaktól Egregyig, Fonyódtól Kajárig, meg vissza.

Mondhatni... Berhidától, a berhidai szőlőhegytől, mert akik alább megszólalnak, onnan valók. Azazhogy: gyermekkorukban, ifjú leányként a szülők szőlőhegyi szöllejébe járva ismerkedtek a szőlőművelés, borkészítés rejtelveivel, hogy felnőtt fővel a megyeszékhelyen, Veszprémben asszonyoskodván (Csatárhegytől a Séd-völgy déli lankáin át Paloznakig) a környék kisebb-nagyon szőlőhegyein, szőlőskertjeiben ügyeskedjenek. Odakint a kertbeli pincében dolog közben, avagy hétvégén családi, baráti körben poharazgatván hajtának föl ők is egy-két pohárral a maguk – meg a szomszéd – (hol ilyen, hol olyan, időnként igen kellemetes, máskor épp hogy iható) borából.

Isten éltessen!

Egészségedre!

Nagyra nőj!

Napam (a gyöngébbek kedvéért: oldalbordám szülőanyja) húga munkás – kiscgazdálányból lett munkásasszony – dolgos mindennapjainak sűrejében mit nem tesz? Közben-ízíg hallgatja a hangszórót. A rádió mit nem állít ebben a Krisztus Urunk születése utáni 1986. esztendő Szent Iván havában? (Szent Ivánében, s nem Szent Györgyében, amikor – épp 29-én – kitört Csernobil.) Na mit nem? Hogy Csernobilban ennyi és ennyi bort s ólmot szórtak a sérült erőműre.

...Édes jó Istenem!

Átjön a szomszédasszony napam hűgával beszélgetni.

– Hát, ezek, Csernobilban... Most hallottam, bort öntenek rá, hogy eloltsák!

Tagadhatatlan, némi bora a legvadabb új öskommunizmus idejében is került hazánk eme pannon – mi több, Balaton-melleyéki – fertályán a tisztességes embernek.

– Mennyit elpocsékolnak!

Ejnye.

– Van itt egy liter, igyuk meg! Védekeznünk kell.

– Igazad van, hogy ne legyünk atomosak.

S kettesben lemosták torkukról az atomport a jóféle *balatoni borocskával*.

Több eszük volt, mint az egész akkori 'magyar' 'kormány'-nak (moszkovai szakértőstül, szibériai kocsisstul, KGST-látta lovastul).

Csopaki magyarolasz

Rizling, de magyar

Nádaskút táján. Nádaskút fölött. A tájon uralkodó *olaszrizling* helyett az egész – szinte csak – *rizlingszilváni* az öregemé. Ipamé, kié lött vóna. A java *rizlingszilváni*, egy kis *kéknyelű*, pár töke *csemege*...

...hol a *csiger* jobb, mint máshol a legjava.

Pincepapríkás... bihari módra, Csopakon. (Itt már úgy hívják, hogy pincepörkölt.)

Hordót mosni, szárítani. Kertet ásni, pincét rendezni. Metszeni. Kacsolni. Kötözni. Kapálni. Permetezni. Kapálni. Permetezni. Szüretelni. Törni-darálni, sajtolni, *must* a hordóba! *Murci, újbor – óbor* alá. Kóstolni. Fejteni. Kénezeni. Inni. Fejteni. Eladni. Inni. Szőlőtövet takarni. Hordót, kordont igazítani. Bortörést megelőzni. Kiinni. Kútásás a kertlábban a Nadas-ér elágaztatásával.

...Keresi, keresi, ez a kicsi mind megitta!

Cukrozta az öreg, hogyne cukrozta volna, ha alacsony volt a cukorfoka. 15/16-ról csak fölvitte 18/20-ra, hogy iható legyen a borocskája. Mi tagadás, iható vala! (Leánya viszont a szöme pillantásával fogott meg, nem az apja borával.) (Az csak ráadás.) (Hogy napam ránk-ránk támadjon, hagyjátok abba!!!) (Még hogy mondta; lekapta előlünk a vasárnapi asztalról az üveg – második üveg? – borocskát.)

A csopaki! Az a csopaki.

Még Csopakon, Arács előtt leled a Kerekedi-öböl fölött a Nádaskúti-dűlőt. Nadas-ér sédvize fölött, a dűlőt alatt ipam szölleje. Ékeskedett! Míg megtehetette.

Ipam – bihari (igen sovány földről való) parasztfiúként – honnan tudná, mi fán terem a *balatoni bor*, mégis olyan nyakalni való kerül ki a pincéjéből, hogy csudájára jár a békésvármegyei corvinkai mindenivéből borisszává e tájt átképzett magamfajta. Biharban is kerül – jobb helyen – (lásd Érmelléki) Szőlőhegy, de ez még nem magyarázza, mitől ilyen *balatoni rizlingszilváni* ízű a *balatoni rizlingszilváni* e csopaki dombon! Mert itt vagy beletanulsz, belenősz mindabba, ami balatoni, vagy olyan semmilyen bort keverő senki ember leszel, hogy vétek feléd (pincéd irányába) nézni.

Most arról nem beszélve, hogy – öreg környékbeli postások 2000. eleji emlékei szerint – személyesen Öreg Kállai (akkor még csak Kállai Károly, ipad) megyei postamester intézte el egy pincészeren, hogy az orosz visszaadja a Királyi Magyar Posta almádi üdülőjét! 1956 után valamikor meghívatta magát a veszprémi főpostások valamelyikének balatoni borospincéjébe a veszprémvármegyei szovjet-orosz kommandáns, és azok addig itatták a főlzabadításunkba belefáradni képtelen katonatisztet, míg meg nem ígérte ipadnak, hogy visszaadják a postának a palotányi almádi üdülőt!

Hogyne hinnéd e kétezer- valamennyiben is emlegetett almádi postás legendát, hisz jól összeismerkedtél Kállai Karcsi bácsi borával... (Hogy az sem legyen kizárt, más veszprémi postás balatoni pincéjében itatta addig Karcsi bátyád a szovjet elftársat, mígnem meg nem ígérte – Leninre esküdve – a visszaszolgáltatást.) Aki ebbe a borba belekóstol... Csapot nem, papot alig, kommunizmust legalábbis otthagy.

A bihari puszta juhászivadékából úgy lett kiváló csopaki borosgazda (kisgazda, sőt,

annál is kisebb, mert legföljebb négy-öt hektót levedzett a Nádas-éri piros föld), hogy könyvből megtanulta, hogyan s miként. Így tudta meg, mi kell e földnek, ezen az éghajlaton, ebbe a tájba. Biza *csopaki szilváni*, fiúk!

*Szilváni*hoz való jó kis szőlő.

A kapásnak, délben, egy kis gulyásleves (főzi napad); ugyanez megteszi szüreten is, csak akkor kétszeresen csúszik.

Hogyne, a kóstolótól!

Óbor. (Mert hogy valamennyinek azért maradnia kell, kitartson újig.)

Must. (Magad facsarod ki, annyit poharazol, amennyit a beled kibír.)

Murci. (Természetesen egy-két héttel korábban sajtolsz egy kis erre való levet, hogy szüretre meginduljon: forrjon, habozzék.)

Hogy te ne habozz nekilátni (a dolognak s az ivásnak).

...Egyebekről nem szólva.

S a Nádas-kút düllejében a corvinkai (kapálástól, metszéstől, permetezéstől, hordómosástól, kénezéstől, borfejtéstől óvakodó) vöből – elég lassan, de biztosan – a hétvégi szőlőmunkás tanoncúót végiggyakorolva már-már borosgazda lett.

Lehetett volna!

Hogy elüsssem valamivel: addig járt a korsajával a Nádas-kútra, míg bele nem feledkezett.

Tiszta forráskútba, sáros (nádas) érbe, balatoni sédibe, égbék égbe, Tóba, Hegybe.

– Maga irtotta ki az égig érő gatz s telepített a helyére szőlőt, ültetett gyümölcsfát, épített pincét.

Öreg napjaira gondolt? (Amikor abbahagyja a főiskolai tanárságot is.)

Nem érte meg. Örömet csak az előtt adhatott neki e föld.

– Nála különb férfit nem ismertem.

Bort.

(Csonka-)Biharban, (balatoni) Bakonyban.

Almádi borocska

Öreghegyi, vöröshegyi, megyehelyi, sátorhegyi, miegyéb a pincében

Az öreghegyi az igazi almádi, a többi berényi, Szárberény szőlőhegyeinek a bora.

– Viszek egy kis borocskát...

Ad a magából.

Öreghegyi sasza.

Egy kis borocskát nem iszol?

Hogy a csudába ne.

A borocska így, amúgy. Ennyit becézni a bort, mint a Balaton-melleyéken, sosem halottam! Persze hogy azért, mert: mennyi dolog volt – van, lesz – velem!

Már szőlőként...

Mi mást tehet, amikor kézbe veszi (borrá fejlett korában). Nagy-nagy szeretettel méregeti, óvja, kínálja, kóstolja, hajtja föl, nyalogatja. Issza ki a kulacsát.

Borocskám.

Borom? Jó hogy nem. Az enyémecke! A borovicska! Az a jóféle *almádi* – *öreghegyi* – *rizling*, azaz *almádi bor*.

Kinek hogy. Mindenesetre mindenkinek: egy kis borocskát...

Az asztalra.

Az orra elé. Poharába-kupájába!

Nincs olyan tárlat, irodalmi teadélután, tudós, avagy közügyi eszmecsere, melyet ne követné egy kis kóstoló – játszóházi pincészeri borcsókolgatás – a gazda, az almádi gazdák borából.

– Viszek egy kis *borocskát*...

Hozza, gazduram, csak mennél többet.

Annyit nem. El nem túlozza. Becsülje – tisztelje! – más is a borát! Az almádi gazda (tisztviselő, iparos, gyári munkás, értelmiségi, paraszt- avagy városi polgárivadék szüllejében termett, pincéjébe ápol) *borocskáját*.

Másképp hogy lehetne.

– Egy kis *borocskát*?

Mármint hogy tölthet-é.

Amennyi beletér, gazduram (az Öreghegy nevű szőlőhegy maradékáról).

Isten, Isten.

Úgy legyen.

– Na, akkor igyuk meg a jános poharat!

Utoljára, búcsúzóul. Hogy legyen mire emlékeznetek!

A negyedikre, ötödikre csak-csak!... Hogy valóban véget vethessenek az emberek a pincézésnek.

– Még egyszer azt a jános poharat!

Ha még egyszer, akkor még egyszer a búcsúkupával.

Újfent szentjánosáldás.

– Ilyen jó *borocskát*...!

Hogy tudná abbahagyni.

A jó hogy ártana meg.

(Már hogyan árthatna meg.)

Vörösberényi jánosbor

Karácsony harmadnapi boráldásra

Karácsony harmadnapján Vörösberényben a római katolikusok újfent megtartották a János-napi boráldást. A templomban az almádi-vörösberényi egyházközség plébánosa és káplánja, János atya és Gábor atya celebrálja a hagyományos boráldást, amelyre ismét jó néhány borosgazda vitt néhány üveggel az új borból. A szertartást követően a plébánián a 2005-ben is kitűnő almádi és berényi borok végigkóstolásával, jó hangulatú baráti beszélgetéssel folytatódott a boráldás.

Az új évezred elején újították föl a tóparti városkában a katolikusok a János-napi boráldás szép hagyományát. A néphit szerint a János-bor (tehát az e napon megáldott-megszentelt bor) gyógyító ital, távol tartja a rossz szellemeket, megvéd a villámlástól, mérgezéstől, fulladástól, növeli a szépséget, az egészséget, és előmozdítja a jó házasságot. Egykor Szent János napján szokás volt bort vinni a misére a templomba, hogy a pap megáldja. A szentelt bornak ugyanis varázserőt tulajdonítottak.

A János-evangélium bevezetője ősi imádság is. Német szokás, hogy a János-evangélium kezdőszavát fölvész a viharharangra. János apostolt a szobrászok, nyomdászok, könyvkötők, írók, teológusok, szőlősgazdák patrónusaként tisztelik. Azt tartják róla, hogy segít a barátság ápolásában, megáldja a termést, megvéd a nyavalyatöréstől, a láb különböző betegségeitől, mérgezésektől, égési sérülésektől, jégveréstől.

(Kár, hogy eddig nem tudtad: Szent János a Magyar Írószövetség fővédnöke!)

A berényi boráldást követő, János-bort kóstoló 'plébániai pinceszereken' évről évre kitűnő boros rigmusokkal állnak elő a szőlészettel-borászattal is foglalkozó helybéliek.

Feri bátyád szerint:

*Milyen a jó magyar bor?
Elsősorban katolikus, mert erős.
Másodsorban zsidó, mert keresztetetlen.
Harmadsorban református, mert tiszta.
Negyedsorban luteránus, mert se hideg, se meleg!*

Jenő bá hogyan tudná:

*Három fehér szőlőtőke,
Meg egy fekete,
Dicsértessék az Úr Jézus
Drága szent neve!
Édes Jézus segíts meg,
Ó Mária Te is meg,
Hogy ezt a kis bort
Igyuk meg!*

Ne rontsd a hangulatot, igyuk meg!

Vöröshegyi áldomás

Isten áldja

2001, újbor, Keszei Jóska bátyám kínálja az ádventi nyugalomban: *rizlingszilváni*, van benne egy kis *irsaiolivér*.

– Ez kevésbé savas, mint a *rizling*. Ezért nem áll el sokáig, tavaszra feltöltöm a hordót *rizlinggel*.

Rá a fogyatkozó *szilvánira*, hogy (együtt) megmaradjon.

Éppen mert kevésbé savas: e 'száraz' bor igen jó! Az asszony is elnyalogatja. Tán öcséd, meg fiad is, kinek a gyomra nem bírja a savas nedűt.

December első hetében már tiszta – enyhén gyöngyözik –; nem érzed a ként, sima, kívánatos.

Vöröshegyi vörösbort-színező minapi *kurucvére* helyett *otelló* pirosítja a vérszegény színű borocskát. (Pincészetekben meg spanyol festőbor.) (*Kuruc vére...*) (Vajh mért a *kurucvére* volt a legpirosabb?)

ADJ INNOM! – mondom a (keszthelyi kétfülű kis kelta edény nyakán olvasható) deák DA BIBERE, más cserépen DA VINUM BIBERE helyett. BORT ADJ INNOM.

Wehner Tibor

KES

Portrévázlat Kecskeméti Sándor keramikus-szobrászról

Kecskeméti Sándor keramikus-szobrász – aki évtizedek óta következetesen KES-szignóval jegyzi alkotásait – 2005 telén és 2006 tavaszán négy önálló tárlatot rendezett magyarországi kiállítótermekben: a gyulai Dürer Teremben, a budapesti N&n Galériában, az ugyancsak fővárosi Vízivárosi Galériában és a kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdió Museion-bemutatótermében adta közre legújabb alkotóperiódusának műveit. A gyulai születésű, Kaposváron felnőtt, művészeti tanulmányait a budapesti Iparművészeti Főiskolán abszolváló, a múlt század nyolcvanas éveinek második felétől a magyar fővárosban és a németországi Gündremmingenben – és vissza-visszatérően a világ nagy kerámiaműhelyeiben – dolgozó művész munkálkodása nem a közelmúltban vált ilyen felfokozott aktivitásúvá: ha fellapozzuk az 1999-ben megjelent magyar kerámiaművészet adattárának, vagy a 2000-ben kiadott *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* II. kötetének Kecskeméti Sándor-címszavát, akkor azt regisztrálhatjuk, hogy e művész immár négy évtizede hallatlan dinamizmussal dolgozik, s műveivel folyamatosan jelen van a magyar és a nemzetközi kortárs művészet fórumain.

A lexikoncímszavak adatsorai hosszan jegyzik a Kecskeméti Sándor által 1968 óta elnyert díjakat – többek között a pécsi Országos Kerámia Biennále, a nyoni Porcelán Triennálé, a zágrábi Nemzetközi Mini Kerámia Triennálé, a hamburgi Rosenthal Stúdió rangos elismeréseit, az 1986-os Bajor Állami Díjat és az 1990-es Munkácsy-díjat –, valamint az önálló kiállítások hosszú-hosszú sorát: az 1969-es kaposvári bemutató tárlatot követően Kecskeméti-kompozíciókat láthatott többek között Budapest, Berlin, Bécs, München, Amszterdam, Hannover, Augsburg, majd az ezredforduló éveiben a Távol-Kelet számos nagyvárosának közönsége is: a 2006-os kecskeméti kiállítással egy időben a tokiói Ginza Sudoh Galériájában is bemutatta műveit. A csoportos kiállítások jegyzékét és a megrendelésre készült alkotások regisztrációját böngészve tűnhet fel az olvasónak, hogy Kecskeméti Sándor művészete két, egymástól látszólag elváló, párhuzamos pályán fut: a keramikusi és a szobrászi törekvések által vezérelten. Ezt tanúsítja az is, hogy a Kecskeméti-munkák rendszeresen jelen voltak és jelen vannak a hazai és a külföldi kerámia- és kispasztikai seregszemlék mezőnyében is, és a monumentális alkotások között a kerámiapasztikák és az épületdíszítő kerámiák mellett autonóm, kőbe faragott és bronzba öntött nagyméretű szobrok valósultak meg és kaptak helyet magyar- és németországi köztereken. E látszólagos kettősség háttérében a 20. század utolsó harmadának kerámiaművészeti megújulásának, radikális átalakulásának jelenségvilága, és az alkotó művészi szándékainak rendkívül erőteljes pasztikai indíttatása húzódik meg: Kecskeméti Sándor kerámiaművészete a kezdetektől a szobrászati tárgyformálás szellemiségével és szemléletével áthatott, míg szobrászatát a keramikusi mozgékonyág, elelenség, könnyedség és szabadság jellemzi.

Kecskeméti Sándor – miután Kaposváron elsajátította a fazekasmesterség fogásait – 1967-ben kezdte meg tanulmányait a kitűnő mester, Csekovszky Árpád keze alatt

a budapesti Iparművészeti Főiskolán; abban az időszakban, amikor a nemzetközi művészeti mozgásokat követve a magyar művészet „iparművészet”-nek nevezett ágazatában is mélyreható változások zajlottak le. Amiként az ez idő tájt megújuló textil- és az üvegművészetben, a kerámiaművészetben is megszabadultak az alkotók a funkcionalitás és a díszítés nyűgeitől – valamint a sokszorosítás, a gyári kivitelezési lehetőségek technikai korlátaitól –, s az első magyarországi nemzetközi szimpozionok aspirációival áthatva autonóm művészeti programjaik szellemében kezdtek dolgozni: eszté-

tikai problémákat felvető és boncoló, művészi üzeneteket megfogalmazó, gondolatisággal áthatott, a teret dinamikusan birtokba vevő, izgalmas, alapvetően plasztikai indíttatású egyedi művek jelentek meg a kiállítótermekben és valósultak meg az állami megbízások révén. Gádor István, Gorka Géza, Schrammel Imre és Csekovszky Árpád nyomában és kortársi támogatásával – a korszak szocialista realizmust preferáló művészetpolitikájával dacolva – egy fiatal, erőteljes generáció lépett fel ekkor: Pázmándi Antal, Kovács Gyula, Polgár Ildikó, Orbán Katalin, Tuza László, Kecskeméti Sándor és kortársaik alkotásai új, korábban ismeretlen hangokat szólaltattak meg a magyar művészetben.

Egy rövid, a kaposvári éveket, és közvetlenül a főiskolai tanulmányokat követő időszakot jellemző figuratív korszaktól eltekintve Kecskeméti Sándor törekvései alapvetően a nonfigurativitás tartományában bontakoztak ki: ha meg is jelentek emberalakokra utaló motívumok művein, azok a domináns elvonatkoztatott formarendnek alárendelve, kvázi díszítőelemekként tünedeztek csak fel. Az elvonatkoztatás nemcsak a kisplasztikai munkásságot jellemző, meghatározó vonás a művész pályaképében, hanem az állami vagy magán megrendelésre készített, monumentális kompozíciók karakteres ismertetőjegye is. Az alapvetően a különböző tömegek, a test-tömeget alkotó részek kapcsolódására, az egymáshoz illesztésre, az épülésre – az építőelemek egymásrautaltságára, egymást kiegészítésére és támasztására, feszült rendszerére – hangolt Kecskeméti-kompozíciók az 1970-es és 1980-as években organikus jellegű, szabálytalan formák, hullámzó felületű alakzatok kompozíciói, amelyek a kilencvenes évtizedre organikus-geometrikus formanyelvre váltanak: ekkor a mértani formációk, a szabályos testek oldott, puha, szabálytalan körvonalakkal és elbizonytalanított síkokkal határoltak, mintegy sejtésszerűen körvonalazzák az egymáshoz simuló hasábokat, kockákat, gúlákat. 2000 körül aztán eltűnnek a bizonytalanságok és a formarendet a pontosság, a mérnöki precizitás, a fegyelmezett rend uralja: kiszámított arányok, éles élek, hallatlanul finom illeszkedések határozzák meg a művek auráját.

Ez a nagy fordulatokat mellőző, a munkásság egymásra épülő, egymásból logikusan következő szakaszait mégis szemléletesen kiemelő változássor élesen megrajzolódik a ko-

rábban felvonultatott és a napjainkban bemutatott kiállítási kollekciónak vizsgálata, valamint a korábbi és az újabb monumentális munkák összevetése révén is. „Az 1976–77-es év áttörést jelentett munkásságomban – mondta a művész egy 1987-es interjúban. – A siklósi szimpozionon ismerkedtem meg Székely Péter francia szobrásszal: szoros emberi és alkotói barátságot kötöttünk. Már ekkor szakítottam a hagyományos értelemben vett tárgyformáló kerámiák készítésével. Ezt 1977-ben a budapesti Helikon Galériában kiállított anyagom is jelezte. Ezek a munkák csak anyagukban hordozták a kerámiát. A kiállított művek zömét rajzok és papírplasztikák alkották. Ezt követően meghívást kaptam az NDK-ba egy szimpozionra, ahol minden lehetőséget megkaptam gondolataim kézműves formában való kifejezésére. Az itt készült szobrok alapjaiban hordozzák mai munkáim gondolatiságát. Élményeimet az anyag törvényszerűségeinek kutatásával igyekeztem egyesíteni. A Budapest Galériában 1981-ben mutattam be az itt készített alkotásokat.” Az égetett agyag magas hőfokú megdolgozását tanúsító, technikai bravúrokat csillogtató organikus domborművek és testképződmények, építményrom-kompozíciók és megalitikus kerámiaszobor-konstrukciók mellett rusztikus porcelán-kisplasztikákat mintáz – ezeken jelennek meg az utolsó vacsora-jelenet domborművű részletei, és azok a színes, hegesztőpisztollyal „festett”, az anyagot, a felületet és a díszítést ötvöző textúrák, amelyek technikai kimunkálásáért a Bajor Állami Díjat nyerte el –, s a szobor-tárgyak megalkotása mellett folyamatosan rajzol és papírdomborműveket készít. (A szerteágazó Kecskeméti-munkásságban a szobrászat és a rajz összefonódásának érzékletes jelzése, hogy 1998-ban díjjal ismerik el alkotásait a budapesti Nemzetközi Szobrászrajz Biennálén.) A papír és a kerámia együttes alkalmazása révén született művekről 1979-ben Terebess Gábor adott közre érzékletes leírást a *Művészet* című folyóirat hasábjain, s egyúttal élesen megvilágította a művész kísérletező-újító szándékokkal ösztönzött alkotómódszerét: „Kecskeméti kerámiaművészete a síkkal kezdődik, egy sima agyaglappal. Ha görbít rajta, egyszerre teret fog be vele, mélységet, harmadik dimenziót teremt. Először papírban próbálta kikísérletezni elképzeléseit, de a papír másképp hajlékony, mint a minden behatást őrző, képlékeny agyag. De a papírlapra nyújtva az agyagot, a két anyag kiegészíti, módosítja egymást: a papír fogja az agyaglapot, mintha a bőre lenne, hogy ne repedjen-hasadozzon, kiszívja belőle a vizet, ezért vékonyan is van tartása, s gyűrögetés közben megőrzi az agyaglevél egyik oldalának simaságát. A papírra felvitt agyagrétegnek így van egy tiszta felülete – színe. A gyúrt lap másik oldalát Kecskeméti elrejtí: téglalap alakú háttérre ragasztja – talán emlékeztet a kiindulás keretére –, vagy kettőt háttal összenyom, vagy hatból kockát épít. A lényeg: eltakarja a túlsó oldalt, hiszen felfedése azt jelentené, hogy többé nem a fonákja lenne hátul – felborulna a rend. Egy-egy hullámhegy kanyarodásában, törésében az átnedvesedett papír finom ráncokat sajtol az agyag felületébe, ugyanakkor a szenvedélyes domborulatok fiatalosan duzzadnak-feszülnek, hol a földkéreg gyűrődéseit, hol emberi idomokat sejtetve.”

A lágyan modellált kompozíciók műegyüttesét – még ugyancsak a hetvenes évtizedben – a tégláépítmények és ezek romszerű, roncsolt rendszereinek plasztikai követték. Kecskeméti Sándor számára ebben az alkotószakaszban központi problematikaként jelent meg az építés és a rombolás ellentéte, illetve az építettség és romboltság állapotának együttes megjelenítése: az apró kis téglákból épített falak fájdalmas sebek, sérülések hordozói. Az agyagból megformált majd kiégetett, fémoxidokkal fedett építményplasztikák a hegesztőpisztollyal végzett alakító-roncsoló beavatkozásokkal nyerték el végső, plasztikai és festői szépségeket és különösségeket egyként csillogtató formájukat. A hajlékonyan gyű-

rődő felületek domborművei, a hullámzó palástokkal övezett testplasztikák és az építmény-romszobrok korszakának különleges alkotásai voltak azok a hetvenes-nyolcvanas évtizedfordulón készített kerámia- és üveg-kisplasztikák is, amelyek felnagyított díszletelemként szerepeltek Rajnai András kísérleti televíziós produkcióiban, az *Atlantisz*, a *Világkagyló Mítosza* és a *Héroszok pokoljárása* című filmekben. A művész ezen munkáinak televíziós adaptálása során figyelt fel műveinek monumentális hatásvilágára: „Láttam, ahogyan apró szobraimat elektronikusan óriásivá felnagyítják. Kerámiapalotákat és üvegvárosokat építettem egy asztalon. Aztán láttam felnagyítva ugyanezt, láttam, ahogy utcáin színészek és szereplők sokasága élt és mozgott. Rádöbbsentem, hogy parányi szobraim, térplasztikáim felnagyítva is hatásosak.” – állapította meg egy 1990-ben megjelent újságrportban.

A televíziós díszlet-plasztikák tanulságait kamatoztatva az első monumentális munka megvalósítására egy évvel később, 1982-ben vállalkozhatott Kecskeméti Sándor: a hegyeshalmi határátkelő fogadó-terének fali kerámia-domborművét kollégájával, Kovács Gyulával közösen tervezhette meg és kivitelezhette. Ezt a hasábok és kockák áramlását megidéző dinamikus alkotást nagyszabású organikus reliefek követték a nyolcvanas években: a kráterekre és domború formaburjánzásokra komponált, a természet színes kavargását tükröztető domborművek a balatonföldvári KMP-üdülőben és az üdülőváros általános iskolájában, valamint a budapesti gazdagréti lakótelep iskolájának belső terében kerültek falra. Nagyvonalú, biztos komponálás, leleményes környezetbe illesztés, formai mozgalmasság jellemzi ezeket az alkotásokat. Ez az az időszak, amikor a domborművek mellett megszülethetnek az első, szabad térbe komponált monumentális Kecskeméti-szobrok is. A zalahalapi kőből faragott elvont, tömbszerű, tömbökből épített térplasztika a gazdagréti lakótelep egyik dombjának emblematiszuszobraként 1987-ben került helyére, és ugyanebben az esztendőben egy rangos augsburgi étterem belső terében lelt végleges otthonra *Az ék* című, két és fél méteres magasságú, a mykénéi kapuépítmény konstrukcióját felidéző, arany és kék színekben pompázó nonfiguratív kerámia-szobor. Ugyancsak az 1987-es év terméseként valósult meg Kaposváron, a Toldi városrészben, a városba vezető út mellett felállított hatalmas, csaknem hat és fél méteres magasságú, mészkőből faragott monumentum, amelynek jelszerű, az emberalakokra és elvont, megalitikus építményre egyszerre utaló kifejezése, különös formavilága társtalan a magyar monumentális szobrászatban. Ez a nyers, az elvonatkoztatások és a jelölések kettősségét hordozó formarend élteti a balatonboglári Balaton-part szoborparkjában a kilencvenes évek első felében felállított, bronzba öntött *Család* és *Szerelem* című kompozíciókat is. A domborművek és a nagyméretű szobrok együttese két kisebb léptékű, bensőséges atmoszférát sugárzó alkotással egészült ki a nyolcvanas-kilencvenes évtizedfordulón: Budapesten, az Apor Vilmos téri bevásárlóközpontban egy Kecskeméti Sándor által alkotott bronzkutat 1989-ben, a Károli Gáspár-téren pedig 1990-ben egy gránitból faragott emlékszobrot avattak fel. A Károli-emlékszobor – négy hasábon álló kocka, és a kockába mélyedő ékforma sötétszürke, fenséges kompozíciója – mintegy megelőlegezi Kecskeméti Sándor ezredfordulón kibontakozó minimalista szemléletű, geometrikus-konstruktív szellemiségű korszakának végletesen letisztult hangvételét.

Az augsburgi *Az ék* című monumentális alkotás egy magyar művész magabiztos németországi bemutatkozásának, térfoglalásának tanúja s egyben egy műsorozat nyitánya is volt. Kecskeméti Sándor a nyolcvanas évek második felétől napjainkig ívelő nyugat-né-

metországi, illetve németországi alkotóperiódusa során – az Augsburg melletti kis településen, Gundremmingenben berendezve műhelyét – új és új kiállítási kollektiókat, valamint megbízásra épületdíszítő plasztikákat és szabad térben, frekvenciált környezetben az állandóság igényével elhelyezett kompozíciókat készíthetett el. A gundremmingeni faluközpont-rekonstrukció során, a tervező Egon Kunz építésszel együttműködve az új várostorony, közösségi központ és iskola belső és külső épületdíszítő munkáit – az építészeti koncepcióval és stílussal harmonikusan összehangolt kerámia-frízek, homlokzati szobrok és domborművek, oszlopburkolatok gazdag változatosságú műegyüttesét – tervezhette meg és kivitelezhette, és mindemellett elkészíthette a település központjának kör alaprajzra szerkesztett, gránitból faragott, dekoratív-játékos *Békás kúúját* is. Két elvont bronzplasztikája a franciaországi Ahuille-ben, és a németországi Gundremmingenben – itt a KRB, az atomerőmű parkjában – a kilencvenes évek első felében valósult meg, míg a balatonboglári *Család* című kompozíció kerámia-változatát 1996-ban az augsburgi Landes-Zentralbank modern épülete elé állították. Az ezredforduló éveinek két jelentős kompozíciójaként alkothatta meg az augsburgi Königsplatzra állított *Kapcsolat* című, 250 cm-es gránitszobrot és a Lauingen an der Donau közlekedési csomópontjában elhelyezett, ugyancsak gránitból faragott, három, egymással párhuzamosan álló hármas elemből felépített, *Mozgás* című, lenyűgöző méretű térplasztikát. Áttekinthető, de mégis bonyolult rendszerű a *Mozgás* kompozíciója: az alsó két, egymás felé forduló íves talpkőre támasztva ferdén áll, magasodik fel a szabályos hasáb, de a két, egy irányba forduló szélső elem által közrefogott középső konstrukció kiemelkedő tömbje a szélsőkkel ellentétes irányba fordul. Így az íves és az egyenes záródású testek, az ívek és az élek között tömeg- és forma-párbeszéd indul, a nehéz kőegyüttesben illuzionisztikus mozgás éled, amely a mű körbejárása közben hol felerősödik, hol elcsitul. A tömegek és a formák játéka mellett még egy fontos hatóeleme van ennek az alkotásnak: a szobor-testrészek nagy sima felületei – hol fényt kapva, hol árnyékban maradván – a sötét és a világos ellentétével bontakoztatják ki súlyos plasztikai hatásvilágukat.

Mint a németországi *Kapcsolat* és *Mozgás* című monumentális kompozíciók is tanúsítják, az ezredforduló éveiben ismét egy kisebb elmozdulásra figyelhetünk fel Kecskeméti Sándor művészetében: a tiszta geometria, a szűkszavúságokra redukált plasztikai kifejezés, a konstruktív szellem az alkotó kerámia-szobrait, kőből készített kisplasztikáit és reliefjeit, valamint üvegszobrait is meghatározza, s ezáltal a művészt a 20. század első évtizedei konstruktivista kezdeményezéseinek örökösévé, az amerikai minimalisták, Donald Judd és társai, valamint a magyar Csiky Tibor és tanítványi köre törekvéseinek továbbvivőjévé avatja. Geometriai alapformák, határozott függőlegesek és vízszintesek, párhuzamosok és derékszögek, századmilliméteres pontossággal megmunkált, egymást metsző síkok és élek, talányos áthatásokat feltáró áttörések, sejtelmes rácsszerkezetek által keretelt és szövénységessé alakított terek e munkák építőelemei. A legújabb alkotások anyaga az esetenként feltűnő üveg és fa mellett általában a kemény kő, a fekete és a sötét gránit, amelyet a legkorszerűbb, számítógépes vezérlésű, hallatlanul precíz kivített eredményező kőmegmunkáló gépekkel alakít a művész. A szabályos testek határozott egyenesekkel és síkokkal közrefogottak: nem jelennek meg ívek, és csak kivételes esetekben tűnnek fel meghajló határoló-palástok. Nincsenek díszítőelemek, nincs részletezés: a rideg szabályosságok és keménységek közegét Kecskeméti Sándor mégis oldottá, légies könnyedségűvé varázsolja a bevágásokkal, a szilárd tömegek megbontásával, a belső terek feltárásával, az átláthatóság réseinek, folyosóinak megnyitásával: egy-egy kom-

pozíció sejtelmes derengéssel tűnik fel, hatol át a fény. A csupasz geometriára hangolt kompozíciók a szobrokkal párhuzamosan, puhább kivitelben, az alakító kéz esetlenségét hordozón megvalósultak kerámiában is: a téglaszínű, 1100 fokon égetett agyag-kockák és hasábok kis bevésésekkel megtört felületeit simára és csillogóra polírozta a művész, s ezáltal is kiemelte az őskori mészbetétes kerámiákkal távoli formai kapcsolatokat keltő, technikai bravúrral beépített porcelánlapok élei révén megjelenő fehér rajzolatokat. Amiként a konstruktív-geometrikus alapformákra redukált gránit-kisplasztikák, úgy az új „mészbetétes” kerámiaszobrok is azt reprezentálják, hogy Kecskeméti Sándor korábban oly szenvedélyes értelmekkel, felfokozott érzéki kifejezésekkel áthatott mű-világában a korábbiaknál higgadtabb, meditatívabb, szemlélődőbb hangok szólaltak meg.

Az egyre erősebb szobrászati feladatvállalások, az újabb és újabb németországi nagy munkák mellett nem szorultak háttérbe Kecskeméti Sándor keramikus-szobrászi ambíciói és aspirációi sem: a kisplasztikák és a monumentális kompozíciók elkészítése mellett a művész továbbra is részt vett az európai és a távol-keleti kerámia-szimpozionok munkájában, s ennek eredményeként a Japánban fekvő Shigarakiban két nagyméretű alkotása is megvalósult 1999–2000-ben: egy agyagból égetett nyers kereszt-kompozíció és egy ugyancsak kerámiából megformált nagy, sárga, rusztikus, szimbolikus tartalmakat sűrítő, tiszteletet parancsoló szék. Az alkotómunkától elválaszthatatlan a művész-pedagógusi, az oktatói, mesteri munkássága: Kecskeméti Sándor 1987 és 1994 között a Magyar Iparművészeti Főiskola Mesterképzőjének tanára volt, s emellett tevékenyen részt vett a kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdió művészeti programjának kidolgozásában és a program realizálásában. Széleskörű nemzetközi kapcsolatait kamatoztatva évtizedek óta járja a világot: keramikus-workshopok vezetőjeként az elmúlt évtizedekben dolgozott Innsbruckban, Zürichben, Santiago de Compostelában, Philadelphiában, Reykjavikban, Dorsetben és Aberystwithben és természetesen csaknem minden évben visszatért a legjelentősebb magyarországi keramikus-bázisra, az oly sok Kecskeméti-mű megszületésének színterére: a kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdióba.

Stonehenge köveinek durva, súlyos megformáltsága és nyers szerkezete, Henry Moore, Eduardo Chillida (akinek tiszteletére 2002-ben kiállítást rendezett Kecskeméten) és Pierre Székely szobrászatának megkerülhetetlen tanulságai munkálnak Kecskeméti Sándor szobrászatának első két-három évtizedében, hogy aztán az elvont organikus testek épített plasztikai teret adjanak a napjaink szigorú, racionális fogalmazásmódja szellemében alakított minimalista műveknek. A szabálytalan és a szabályos formák, az organikus és a geometrikus alakzatok, a sejtésszerű jelölések és a szimbolikus kifejezések puhán alakítható és keményen metszett anyagokban öltenek testet. A tömegképzés és a felületalakítás különös formateremtése, egyéni leleménye által műalkotássá lényegített kisméretű és monumentális alkotások egy nyughatatlanságokkal, mozgékonyságokkal, kutató-szellemmel hajtott művész lassan négy évtizedes munkálkodását körvonalazzák. Az 1998-ban megjelent, Kecskeméti Sándor művészetét reprezentáló albumban Probstner János keramikusművész azt írta kortársáról, hogy „...alkotásában nem fontos a méret, melyben egy gondolatnak formát ad, mindegy, mi az anyag, melyből megvalósul, de súlyos az idea, amelyet hordoz”. S ez a súlyos idea: a 20. és 21. század emberének a léte abszurdításával való szembesüléséből fakadó zavar érzéki kifejezése, s az önnön emlékszerűségébe süllyedő lényének, bensőjének kétségbeesett kutatása és a kutatás eredményeinek felmutatása: lázas igyekezetű emlékfoslány-állítás.

Novotny Tihamér

A Székember trónja üres: Gubis Mihály (1948–2006) képzőművész, halott

„Az idős emberek várnak valamire!” – gubizmázta nem is olyan rég az 58. életévét április 4-én betöltő Gubis Mihály képzőművész egyik utolsó kiadványában, aki 2006. május 17-én, délután negyed hat körül, ahogy a különféle hírügynökségek nagyjából megegyező módon jelentették, a dél-németországi Mundelsheimben (Baden-Württemberg tartomány, Ludwigsburgi járás), a *Neck-arkunst II.* (egyébként szabadtéri!) művésztelep műteremnek használt egykori ipari csarnokában (Amannhalle) halálos balesetet szenvedett. Szállítás közben rádőlt és agyonnyomta őt egy körülbelül két és fél méter magas, másfél tonnás

Gubis Mihály 2005. december 6-án, A SZÉK című könyvének békéscsabai bemutatóján.

Fotó: Váradi Zoltán

homokkőszobor. A német rendőrség csütörtöki közlése szerint a tragédia akkor történt, amikor Gubis a mű kínai alkotójának segített volna felrakni egy teherautóra gigantikus monumentumát. Az önnön nehézkedésébe temetkező, süppeteg törmelékébe gyökeret eresztő, álmatag magányából ébresztett, meztelen négy világtáj női bálvány azonban kibillenve egyensúlyából, amelyet a művész (talán ösztönszerűen, hogy össze ne törjön a készülése során, oly sokszor játékosan megszeretgetett, megölelgetett remekmű) testével próbált megtámasztani, saját tehetetlenségénél fogva érzéketlenül tovább dőlt – ez maga a borzalom! –, majd zuhanni kezdett és könnyörtelenül maga alá temette őt. Pontosabban, azzal az egyik keményre faragott, hegyesen terhesedő kőmellével, a földnek szegezett törekeny mellkasból, roppantó satu módjára, könnyörtelenül kipréselte az utolsó szuszt. Előbb azonban letépte a szívós, kicsi, inas ember dermedt szívét, s ijedt lelket a teremtőjéhez úzve, ott azon nyomban kioltotta annak egyetlenegy, drága életét. – A vidám megnyitóünnepség helyett tehát idegekbe hasító sikoly és fájdalom, sokkoló zűrzavar, izgatott lábnyomok, majd egy körülrajzolt baleseti testkép, néma döbbenet és elszámolnivaló, szomorú gyász következett, s a kitűzött, ernyedten kókadozó fekete zászló felhőkkel társalgó tükörképét elnyelték a Neckar folyó tovasiető, csillámló hullámhab fodrai...

Váratlan és buta, szörnyen tragikus, de talán sorsszerű, balladai halál!

Mert úgy hírlík, a folyó ihlette, fából ácsolt, saját monumentális, kitért combú (zászlós?) (asszony) székszobrát, már fölállította a Neckar folyó egyik távolabbi pontján. Mert egy kedves ismerőse sokkos állapotban azt nyilatkozta róla, hogy már kedden hazajöhetett volna, de ő maradni akart, „pedig nem volt oké neki Németország”. Mert akkor, ha autóba ül, gondolom, most kezét rázhatnánk. De nem így történt. Ő maradt, és sorsa lett a váratlanul reátörő halál.

„Ilyenkor szinte teljesen elmegy a kedvem mindentől... Most mit csináljak? Szerencsétlen és teljesen értelmetlen halál” – írta nekem egy elektronikus levélben a keserű hír hallatán, egy Hannoverben élő, magyar származású képzőművész, mindkettőnk barátja.

Mert „keserű gondolat [a halál] annak, aki az élet javait élvezi, de kívánatos kilátás annak, akit az élet sújt. Ezekias siratja küszöbön álló halálát, Jób viszont nagy kiáltásokkal hívja” – fogalmazza a halálról szóló szócikkében Pierre Grelot a *Biblikus Teológiai Szótárban* (1986). Mihálytól (vagy inkább Miseltől, mert minden barátja és ismerőse így szólította őt) a váratlanság tényezője által a kérés vagy az óhajlás lehetősége véttetett el, holott sorsában mindkettő kódolva volt.

„Öregnek lenni jó. Az ízet élvezem, nem pedig a mennyiségét” – gubizmázta nem is olyan rég Gubis Mihály, aki ezt az állapotot nem valódi öregségként, inkább az érett férfikor kiküzdött szabadságaként, a hétpróbák kiállításának jogos jussaként élte meg. Mert egyszerű, úgy tűnik, a hosszú koplalás és szűkölködés után, most látszólag minden összejött neki, hogy szeresse az életet és elhárítsa magától a halál gondolatát. Megörökölte a közelmúltban elhunyt, kiváló festőművész, Vágréti János műtermét Békéscsabán, egymást követően többször NKA-as támogatást kapott, megjelentette *A SZÉK – Vasfaszobrok, avagy melankolikus ábrándozások* című könyvét, amely monumentális székszobor-állítási világprogramjának szellemes foglalata és álnaiv manifesztuma, az eddig megvalósult műveinek és szimbólumainak meggyőző taglalata, s a felépítendő tervezettek meszeszerű gyűjteménye. Megépültek már a *Zászlós szék* (Fony, 1996), a *Csíki szék* (Csíkszereda, 1999), a *Sámán szék* (Kazahsztán, Aksai, 2001), a *Székely szék* (Székelyudvarhely, 2004) című, tíz méter körüli alkotásai, s készült Gyergyószentmiklósról is, meg a többi földrészre, és a németországi Mundelsheimbe is ezért utazott...

„Bízom az emberekben, ezért vagyok ideges” – gubizmázta Gubis Mihály nem is olyan régen, mert ő már csak ilyen volt: szívből ölelt és hirtelen felforrva taszított. A kínai művésszel – mesélik – nagyon összebarátkozott. Mivel mindig is kíváncsian fordult a keleti kultúrák felé és mágnesként vonzották őt a keleti emberek. Végigkövette a kínai nőidoljának kőből vetkőztetett teljes kibomlását – talán az is eszébe jutott, hogy ő meg hosszúra nyúlt pálcika aktokat és Vénusz szobrokat faragott fiatal korában – és naponta nevetve belefektette fejét a kibontakozó keblek kemény párnái közé és mosolyogva körbecsókolta a négy égtáj felé hegyesedő mellbimbókat... Istenem, de gondosan szőtték a sorsát élete Párkái! Mert, ha csak egyetlen egy lépés kimaradt volna azon az előre kikövezett úton – mondjuk, ha nem hagyta volna otthon a rokonoknál (életében talán először!) hűséges puliját, a Bundit, hanem magával viszi Németföldre, vagy, ha a másik szobrással együtt megvárták volna a két kirendelt sírkövet, akik minden bizonnyal hétköznapi rutinnal szállították volna ki a helyére azt a pont náluk és pont akkor megszédült, féltékeny anyafarkassá változott, homokkő bálványt –, akkor most itthon szürcsölhetnének a sűrű halászlét valahol, mint egyik látogatásomkor Békéscsabán, a sétálóutcában. (...)

„Ha lobog az életem, a pernye megalázó” – gubizmázta egykor Gubis Mihály abban a bizonyos *A SZÉK* című könyvében, mert a körülményeskedés bekormozta őt, és ezt a nyűgöt ki nem állhatta. Kár ezért az emberért, nagy kár! Pedig roppant akarateréje, kitartó, bár nehéz természete, és bezárkózva is kiáradni tudó szeretete és szereteténél volt ennek a kicsi embernek! Tulajdonképpen ez volt benne a vonzó. Meg az, hogy egyszerűsége törekedett, meg hogy utálta a mesterkéeltséget. Mert az is egy gubizmája volt, hogy „nem vagyok fűszál nejlonból, sem szél, ami irtózva fújja”. Élete során tehát rengeteg barátot és ismerőst szerzett magának, akik fenntartás nélkül, a legkülönfélébb módon és eszközökkel segítették őt munkájában, pályája sikeres alakulásában. S ezt a temetésen

megjelent nagyon különböző társadalmi helyzetű emberek sokasága is bizonyította.

„*Valaki mindig visz egy pálcát, és elnevezik tendenciának*” – gubizmázta Gubis Mihály egykor, mert ezt a mondatot valószínűleg önmagának (is) szánta. Úgy érzem, mindig is hitt a magányos öntörvényűek irányjelző szerepében, és magát is egyféle tendenciának tarthatta érett férfikorára kiteljesedő „istálló művészetével”. Ugyanakkor alkotásaiban már a '80-as évek eleje óta jelen volt egy bizonyos megnevezhető s egy megnevezhetetlen feszültség és fájdalom, amelyeknek „költői” dramaturgiája egyre inkább tragikus erejűvé fokozódott. Ebben valószínűleg nagy szerepet játszott két különböző anyától született, két súlyos testi fogyatékkal élő leánygyermekének kikerülhetetlen halála: családi kötelékei meglazultak, magánélete egyre bonyolultabbá, néha kétségbeejtően zavarossá, a kiegyensúlyozottabb periódusok mellett, összességében terheltté vált. A kemény, szerkezetes és konstruktív vonalhálókat alkotó, a *Bauhaus* eszméin nevelkedő és a *Budapesti Műhely* jótékony hatása alatt álló egykori Gubis Mihály egymás mellett futó és egymást keresztező egyenesei egyszer csak felpöndörödtek, összekunkorodtak, szálkásodtak, felaprózódtak és összekuszálódtak. Festményei és grafikai arcán a heves kézjegyek, mint a késpengejelek, sűrűn kaszabolt sebhelyeket ejtettek, villámként cikáztak, varasodtak, majd újra bevéreztek. Fokozatosan kialakította kevés alapelemre épülő, leegyszerűsített, mégis igen változatos és beszédesen érzelmes jelképrendszerét. A síkszerűen kiterített, amőbaszerű kereszt és kettős kereszt kontúrvonalú sematikus emberjelet (amely általánosítható szenvedéstörténeti jellegén túl utalhatott az emberi jelenlét hiányára is), a zászlót, a rácsot, a széket, a tolokocsit, a létrát, a fátylat és az obeliszket, hogy csak a legfontosabbakat említsük, amelyeket a képzőművészet minden műfajában, festészetben, grafikában, szobrászatban, tájművészetben, térberendezésben, tárgy-kollázsban és performanszban egyaránt alkalmazott és kombinált, igen nagy leleménnyel. Szobrászatában kizárólag a vasat és a fát alkalmazta. Szerette, amint a felhevített tüzes fém beleég a fába, szerette a láncfűrész sivítését, a csiszolókorong jajgatását, a hegesztőpáka sercegését és villámlását, az olvadó fém lecsorgó és megdermedő könnyecskéjeit. De kővel sohasem foglalkozott!

„*Ha az örökkévalóságnak akarok dolgozni, mindent elrontok*” – gubizmázta nem is olyan régen Gubis Mihály, aki szenvedélyes és keresetlenül ösztönös alkotó volt, saját kifejezésével élve: a *szittyá tárgyak* művelője. S ez körülbelül azt jelentette, hogy számára a szépség megjelenése csak az igazság oldalán képzelhető el, vagyis, ami igaz, az szép is. Ezért ki nem állhatta a kimódolt körülményeskedést, az egyenes, közvetlen megnyilatkozásokat kereste, nem az állagmegóvással, hanem a kifejezés erejével törődött. Művészete az utolsó néhány évben hátrorzongató módon lecsupaszodott, valódi botránnyá, „riasztó világossággá”, „mysterium tremendum”, „rémítő titokká” vált. Érdekes módon az egykori botránnyairól (is) elhíresült szentendrei Vajda Lajos Stúdió folyó év eleji zalaegerszegi kiállításán már nem fe Lugossy László, Kis Tóth Ferenc vagy Krizbai Sándor művei zavarták a Gönczi Galéria és Művelődési Központ látogatóit és használóit, (pedig elhihetik, ezek sem voltak egyszerű képek!), hanem Gubis Mihály egyetlen, a fogadótérben elhelyezett, egy női testet ábrázoló festménye a *Zuhany* sorozatból. A nézők egy bizonyos rétegét olyannyira irritálta a mű eszköztelen, nyers, végsőkéig leegyszerűsített, lecsupaszított, szókimondó formanyelve, hogy felháborodásukban mindenáron meg akartak szabadulni tőle. De az sem lehet véletlen, hogy a hasonló felfogású, 2006 márciusában megrendezett, talán az utolsó kiállítását a kispesti Nagy Balogh János kiállítóteremben, amely az *Asszonyisékek* címet viselte, szintén be akarta zárni a környéken lakó polgárok egy konszolidáltabb értékrendet követő része. (Tudomásom szerint, azt legalábbis elérték, hogy az utcai front portálját a rendező szervnek be kellett függönyöznie.) Ezzel szemben Gubis mester tanítása a következőképpen hangzott:

„Minden szép, ha összehúzod a szemed. Tárd ki!” – Mert ő valóban a szemébe szeretett nézni a meztelen, a leplezetlen valóságnak. A forma, az anyag brutalitása mögött a szent borzalmat, a szellemi erőket, az igazság megnyilatkozást kereste.

„Azért vagyunk bűnösök a földön, mert a tisztaságot keressük” – fogalmazta egyik gubizmájában Gubis Mihály, a székember, aki azóta már halott. És valóban, paradox módon, esetenként éppen a tisztaság utáni vágyunk kinyilvánítása sért és bánt meg más emberi értékeket és érdekeket. És az is való igaz – ezt most már utólag így kell látnunk – élete „végső” periódusában a nő és a szék, illetve az embriószerű ember és az ülőalkalmatosságok egyre tárgyyszerűbb és konkrétabb viszonyának ábrázolásában valami olyan, az élet lényegi kérdéseit érintő témavilággal kezdett el foglalkozni, amellyel, ha öntudattalanul is, a saját bekövetkezendő végétének stációit fogalmazta lépésről lépésre. Ez a „kezdet” azonban inkább folytatás, az előzményekből fakadó, „tökéletes” végkifejlet. Egyre inkább hajlamos vagyok életútjának azt a verzióját elfogadni, amely szerint halála nem a véletlen műve volt, hanem egy zárt fátum beteljesülése.

„Szárnyaljunk az elménkel, ha már a testünkel nem tudunk” – gubizmázta Gubis Mihály, aki bizony egyszer nagyon régen kiemelte volt tolószékéből első feleségétől született első leánygyermekét, hogy Ilikével megtáncoltassák őt angyali szobakozmoszában. *Milyen jó, hogy a tánchoz nem is kell láb!* – fűzte boldogságához mondandóját kettőjük forgó ölelésében a lehunytt szemű Boriska, a bölcs, aki 19 éves korában Misel karjai közt lehelte ki lelkét. (...) Szegény Nórának, a tehetetlen gumibabának, talán már meg sem kellett volna születnie. (...) „Az isten a kövekben alszik, a növényekben ébred, az állatokban mozdul, és az emberekben cselekszik.” – Gubis egyik utolsó festményén, a *Böszörmény* címűn, a hosszúra nyúlt ülőkéjú széken, egy kicsi, embriószerű emberi lény kuporog, oldalnézeti ábrázolásban, akár egy koravén bálvány, gyermek és felnőtt egyszerre, ül, mint maga a törvény, zárkózott póza örökidejű, minden idők tudója. Egy másik képén, a *Hosszúszék 2-ön*, ennek az embriószerű emberi figurának a hasonmásváltozata már olyannyira a szék ülőkéjének a szélére kerül, hogy miként egy tehetetlen kőszobor, lebukik onnan...

Mert vajon mekkorára növekedhetett már benne, (a gubizmázó Gubisban) a korán elment leánygyermekének a fantomképei által az a bizonyos önmagára vett lelki teher?

Mert Gubis Mihályra mintha e gyerekekemberekben összeadódó saját sorsa zuhant volna rá abban a hatalmas kőszoborban, amelynek súlyos terhét törekeny testével már se elhárítani, se késleltetni nem lehetett. Váratlan halála megdőbentett mindnyájunkat. És bizony mondom nektek, a Vajda Lajos Stúdió Kulturális Egyesület, a Patak Képzőművészeti Egyesület és a Patak Csoport, valamint más egyéb szervezetek tagjai, a rokonok, barátok és ismerősök, valamint a szeretők, szerte az országban, s a határokon innen és túl, mind-mind megrendülve gyászolják őt, mert „kinagyítva látjuk bűneinket, egy szeretett ember halálakor”.

A Székember trónja üres. Mert Gubis Mihály körülbelül a '90-es évek közepétől kezdve szinte minden mondanivalóját e témába sűrítette. Nem fizikai lényének, inkább esendő, mégis fejedelmi szellemének készültek ezek a mindenféle nagysággal és emelkedettséggel, nyomorultsággal és sorsproblémával megáldott és megvert székek. Életét, hitét, álmait, gondolatait, szeszélyeit, szorongásait, szomorúságait, szenvedéseit és szenvedélyeit festette, faragta, égette, ácsolta, véste, csiszolta, hegesztette, építette ebbe a más motívumokat is használó, kombinált szimbólumba. Ez a jelkép egyszerre volt a világnézete és a magánélete; az emberiségnek szóló üzenete és őrlődő, személyes végzete.

„Átsuhant a kert fölött kutyám srégen” – gubizmázta Gubis Mihály nem is olyan régen, ezért végezetül engedtessek meg nekem egy személyes kitérőt!

Pár évvel ezelőtt történt velem a 6-os villamoson, hogy egy kiállításról jövet, ugyanazt a nőt láttam felszállni a szerelvényre, akivel már szemmel (!) a megnyitón is találkoztam. Én a forgószámoly harmonikájában foglaltam magamnak állóhelyet, a titokzatos nő pedig tőlem balra egy gyors és határozott mozdulattal leült az első szőlőülésre. Néhány megállónyi időre – mivel szégyelltem a szemem sarkából hosszasan vizsgálni a különös nőt – jobbra fordulva, tettetett melázással merengtem, ám nem bírtam sokáig, tekintetemmel újra kerestem a nőt, de már nem volt a helyén. Eltűnt, mint a kámfor, mintha a föld nyelte volna el! És ülőke sem volt a helyén! Se nő, se „szék”? Valóságérzékelésem hosszú percekre cserbenhagyott. Már-már önmagamban is kételkedni kezdtem, kicsúsztam a lábam alól a talaj. Pedig tudtam, hogy nem hallucinálok. Végül egyetlen reális magyarázatot találtam magamnak a káprázatnak tűnő jelenségre: a nő jött, Mona Lisa mosolyával titokzatosan és kihívóan rám mosolygott, és egy határozott mozdulattal ráült a nem létező ülésre, majd miután zártcombú, szűziesen egyenes pantomimjátékából eleget lett, míg félre fordultam, leszállt, s elegánsan elillant a szürke ködben. Hült helyét azonban, elmémet megnyugtatóan, többszörösen tanulmányoznom kellett, annyira kétségbe ejtett az eset: a hely – akárhogy is meresztettem a szemem – babakocsik számára fenntartott hely volt, ülés nélkül!

Jött egy ember, aki ülést formázott a testéből, s aztán eltűnt az életemből... Se szék, se ember!

Hát gondolom, ezért kellett Gubis Mihályról, a székebberről írnom! – Mert amikor már a székei sem lesznek, legalább maradjon róla az írás, és ha már elégett az összes írás, legalább szóban adjátok tovább, hogy hol volt, hol nem volt egy ember, akinek a neve Székember lett, mert örökké a székekről álmodott, s ő találta mondani a következő mesét valamikor nagyon régen, hajdanán, az ősidőkben: *„Mondják, a valóság látszata a látvány. Nekem nem az. Én az álmokat mesélem el, vagyis inkább szövetséget kötök velük, nem ábrázolom őket, hanem bennük élek. Az álmokkal »festek« nem pedig megfestem azokat. (...) Az anyag már megvan, ez a vas és a fa. A mese is hozzá, így az álmutatózó jármű indulhat világműködési útjára. Ez a vas-fa jármű kerekek nélkül, hajtómű nélkül, elvisz mindenhová, ahová csak szeretnének. Az idő nem számít, mert a járgánynak ugyan vannak lábai, mégis statikus. Úgy suhan, hogy áll egyhelyben. Utazhatunk egy lábbal, két lábbal, három lábbal, négy lábbal vagy még többel. Repülhetünk koldusként és királyfiként. Az sem baj, ha már, ha már nem élünk ezen a földön. Az utazás folytatódik tovább és nincs vége soha. A vas és a fa boldogtalan násza; szeretni nem tudják egymást, és inkább a rozsdá ragaszkodik a vashoz. A vas tudna élni a rozsdá nélkül, de fordítva nem. Tiszta, néma ragaszkodás ez a vonzalom. Állandó és örök. Ebben az egyoldalú nászban, egy idő után a rozsdá egyesül a vassal. A vas megadja magát a rozsdának és elenyésznek az örökkévalóságban.”*

Mondom, a Székember trónja üres! Mindig is az volt, mert az, csak az önmaga teremtetten HIÁNY által létezett. (...) És véssétek a fejetebe! Ő a saját személyében másokért volt önző. –

Gubis Mihály egy páratlanul sokrétű, hallatlanul izgalmas és következetes, kezdetben racionális, majd egyre inkább drámai hangvételű, expresszív anyaghasználatú, istálló szagú, de igazmondóan leleményes és szellemes életművet, és egy adatokkal, tervekkel, dokumentumokkal teli számítógépet, illetve lemezeket hagyott itt nekünk, amelyről – talán alapítványi formában, Benedek nevű felnőtt fia irányításával – feltétlenül gondoskodni, gondoskodnunk kell. De még egy Békéscsabai Modern Városi Képtár létesítését sem tartanám elképzelhetetlennek, amelyben több hagyaték anyagának – köztük Vágrétiának és Gubisénak feltétlenül – szerepelnie kellene.

Gyarmati Gabriella

„Miért ne Munkácsyt gyűjtsön az ember, ha egyszer megteheti”

Beszélgetés Pákh Imre műgyűjtővel¹

Munkácsy Mihály: Önarckép (1870-es évek; kréta, papír; 480×310 mm; Pákh Imre tulajdona)

Az utóbbi évben a Magyar Nemzeti Galéria egy, eddig soha nem látott műmennyiséget felvonultató Munkácsy-kiállítást rendezett, amely közgyűjtemények anyaga mellett magángyűjtemények rejtőzködő kincseit is a közönség elé tárta. A teljes életművet a lehető legnagyobb részletességgel tárgyalni kívánó tárlaton nagy számban szerepeltek olyan művek, amelyeket eddig csupán Végvári Lajos monográfiájának² illusztrációs tábláiról ismerhettünk. Olyan, az életút fontos állomásait jelző, mérföldkö jelentőségű alkotások kerültek elő és (arra az időre) „haza”, amelyek számottevően segítettek Munkácsy Mihály pályájának alaposabb megismerését és pontosabb megítélését. E fontos művek közül több Pákh Imre, New Yorkban élő, kárpátaljai magyar családból származó üzletember gyűjteményébe tartozik. A folyamatosan gyarapodó kollekción – magyar és külföldi közgyűjtemények képzőművészeti anyagával és egy önálló relikvia-összeállítással kiegészítve – 2006. július 13-tól a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum is³ bemutatja.⁴

– *André Kosztolányi szerint vagyunkat szerencsés egyenlő arányban ingatlanba, értékpapírokba és műtárgyakba fektetni. Aki az utóbbi években figyelemmel kísérte Pákh Imre magyarországi működését, kultúrátámogató tevékenységét, aligha vonhatja kétségbe, hogy az ő műgyűjteményének születését más forrásnál kell keresnünk. A hétköznapi ember talán el sem tudja képzelni, milyen összetett dolog egy műgyűjtemény létrehozása. Miképpen indult el Ön ezen az úton?*

¹ Az interjú Pákh Imre 2006. június 6-án, Békéscsabán tett látogatásakor készült.

² Végvári Lajos: Munkácsy Mihály élete és művei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1958. 389 p. + 247 p. képmelléklet

³ Pákh Imre gyűjteményének Munkácsy-egységét a budapesti kiállítás után más városokban is bemutatták, először a debreceni Déry Múzeumban, majd Pécsen volt látható az anyag. A kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban, a szegedi Móra Ferenc Múzeumban és a békéscsabai múzeumban – az intézmények összefogása nyomán – a kollekción kibővítve kerül a közönség elé.

⁴ A Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeumában 2006. július 13-tól szeptember 24-ig látható kiállítás tartalmaz néhány olyan érdekességet, amellyel a korábbi helyszíneken nem találkozhattak a látogatók. A három teremben bemutatásra kerülő Munkácsy-alkotások – külön kiállítási egységekben – kiegészülnek a mestert ábrázoló és az egykori gyűjteményében szereplő műtárgyakkal, valamint egy teljességre törekvő válogatással a több mint négy száz tételt magában foglaló, a múzeum saját tulajdonában lévő relikviaanyagból. A tárlaton szerepel két olyan, az Aradi Múzeumi Komplexumtól kölcsönkért tábla, amelyek a trianoni döntés óta nem szerepeltek magyarországi bemutatón. A kiállítás rendezője és látványtervezője Gyarmati Gabriella.

– Gyermekkorom óta gyűjtöttem valamit, mindig gyűjtöttem bélyeget, gyűjtöttem ezt, azt, amazt, de igazából az egyetemi évek alatt kezdtem orosz ikonokat vásárolni, ami egy nagyobb gyűjtemény része lett most, és a javarésze jelenleg is megvan Amerikában. A fehér falak nagyon idegesítenek engem, én egy olyan családi házban nőttem fel Munkácson, ahol képek borították a falakat, megszoktam, hogy képek vesznek körül, és amikor lehetőségem nyílt képeket vásárolni – immár Amerikában – elsősorban holland, itáliai és francia festőkre szakosítottam magam. A magyar festészet felé tizenöt éve fordultam.

– *Hogyan helyeződött ennyire jelentős mértékben a Munkácsy-művekre a hangsúly?*

– Ez lokálpatriotizmusból indult. Volt a családban egy Munkácsy-rajz, tehát egy Munkácsy-rajzzal nőttem fel, és Munkácsy minden magyar ember számára nagyon nagy név. Sedelmeyer⁵ nagyon sok képet adott el Amerikában, amelyek közül az utóbbi tizenöt évben több is felbukkant aukciókon. Tehát ez volt az egyik tényező, hogy hozzáférhetővé váltak a művek. A másik az, hogy én is munkácsi születésű vagyok, ő is munkácsi születésű; miért ne Munkácsy-képeket gyűjtsön az ember, ha eladók és meg is tudja venni; véleményem szerint Munkácsy a legnagyobb magyar festőművész, hát miért is ne gyűjtse az ember a legnagyobbat, ha van rá lehetősége.

– *A küldetéstudaton túl, amelynek háttérében akár Végvári Lajos megállapítása is állhat, miszerint „Munkácsy a legegységesebb magyar művész”⁶, minek okán az ő műveit feltétlenül gyűjteni kell, fűzi-e személyes kötődés e műtárgyakhoz: vonzónak érzi a festésmódot, a képeken játszódó történéseket esetleg a figurákat?*

– Én a tájképeibe vagyok szerelmes, elsősorban. Nagyon nagy tájképfestőnek tartom Munkácsyt, legalább olyan jónak, mint Paál Lászlót, Mednyánszkyt; a vélemények erről persze különbözhetnek az enyémtől, mert sokan őket tartják a nagy tájfestőknek. De ha az ember megismerkedik egy-két tucat tájképével (keveset festett, mint tudjuk, nem igazán kedvelte ezt a műfajt), engem olykor Paál Lászlóra emlékeztetnek, máskor Corot-ra. És Jean Baptiste Camille Corot az egyik legkedvesebb festőm, ez a Corot-kapcsolat az, ami nagyon izgatott Munkácsy esetében is, és talán ez is az egyik tényezője volt annak, hogy elkezdtem Munkácsyt is gyűjteni. Kikeresem a tájképeit, ha lehetőségem nyílik tájképet venni, meg is veszem.

– *Ahogy a Néprajzi Múzeum is számon tartja a gyűjteményébe került első magyar tárgyat, véletlenül egy Munkácsy Mihály által fiatalon, még az inasévekben készített festett faladát, bizonyára az Ön számára is emlékezetes az első Munkácsy-kép megszerzése. Melyik volt ez?*

– A családunk tulajdonában lévő rajzot én örököltam. Később pedig, amikor elkezdtem képeket vásárolni tőle...; inkább úgy fogalmaznék, az első jelentős kép a *Balлада* volt, amit New Yorkban vettem az Amerikai Magyar Alapítványtól⁷. Ez volt talán a gyűjteményem első komolyabb Munkácsy-képe és ennek megszerzésével indult a gyűjtési mániám.

– *Gyűjteménye a teljes életművet felöleli. A legkorábbi, még a későbiedermeier szellemiségét idéző portrékat, a kritikai hangvételű, realista szemléletű munkákat, szalonképeket, és a tri-*

⁵ Az osztrák származású, de Párizsban működő Charles Sedelmeyerral Munkácsy 1877-ben került kapcsolatba, „... aki nem utolsó sorban a Munkácsy-képek amerikai forgalmazásának köszönhetően a 80-as évek második felére Durand-Ruel és Georges Petit mellett az egyik legnagyobb párizsi műkereskedőnek számított”. (Boros Judit: Egy magyar festő Párizsban. Munkácsy Mihály pályája 1870 és 1896 között. In: Munkácsy a nagyvilágban. Katalógus. Magyar Nemzeti Galéria – Szemimpex Kiadó, Budapest, 2005. 47. p. Szerkesztette: Gosztonyi Ferenc)

⁶ Végvári Lajos: I. m. 5. p.

⁷ American Hungarian Foundation.

lógiként elhíresült műcsoport elemeihez készült vázlatokat is találunk a, ha jól tudom, mintegy harmincöt alkotást magában foglaló Munkácsy-kollekciójában. De Ön tulajdonképpen mely korszakát kedveli leginkább? Esetleg van kedvenc képe a gyűjteményben?

– Kedvenc korszakom és képem, kimondottam kedvenc képem nincs, az általában változik, mindig az utolsó szerzemény a legkedvesebb. Úgyhogy jelenleg az idős férfit jobb félprofilban ábrázoló portré van az első helyen, amely egy, tulajdonképpen a *Falu hőse* című festményhez készült fejtanulmány.

– Motiválják, esetleg befolyásolják műtörténeti szakmai szempontok a művek kiválasztásában? Arra gondolok, hogy objektív szempontok szerint dönt-e, vagy saját ízlését követve?

– Hm, saját ízlésemet? Igen, leginkább az ízlésemet követem, szóval nem vagyok egy hagyományos, professzionális gyűjtő. Nem azok a szempontok vezérelnek, hogy egy mű beleillik-e a gyűjteménybe, vagy „muszáj hogy legyen”, hogy szerepeljen a kollekcióban, hanem inkább az, tetszik-e vagy nem. Ha viszont egy kép megtetszik, akkor szakemberhez fordulok, mert a szakvélemény fontos manapság, és ha a szakvélemény is megegyezik az én véleményemmel, akkor megpróbálom megvenni.

– Ön szerint a gyűjtőnek milyen mértékben kell ismernie a művészettörténetet, a képzőművészetet?

– Szerintem szeretni kell. Ez egy szenvedély. És ha a szenvedély megvan, akkor jó, ha tudás is van, de egy műgyűjtőnek nem muszáj mindenképpen szakértőnek is lennie, azért vannak a szakértők, hogy segítsenek nekünk. Úgyhogy, véleményem szerint ez nem tartozik az elsőrangúan fontos feltételek közé, de jó ha van.

– A gyűjtők számára (is) nyilvánvalóan természetes, hogy jó állapotban kívánják tudni a tulajdonukban lévő műtárgyakat. Ön miképpen viszonyul ehhez a kérdéshez? Ismeretes ugyanis, hogy a bitumentartalmú alapozás⁸ sohasem szárad meg, és idővel szinte elnyeli magát a festményt. A folyamatos kutatások ellenére sincs megnyugtató megoldása a problémának.

– Erre a következőt mondhatom. Elsősorban: Munkácsy nem minden képet festett bitumenes alapozásra. Másrészt, hála istennek, az én kollekciómban szereplő képek java része nem bitumenre készült. Nézze, ezeket a képeket Munkácsy már legalább száztíz éve festette, még velünk vannak. Vannak persze olyan képek, amelyek rosszabb állapotúak. Én most ötvenhat éves vagyok, illetve ötvenhat éves leszek júniusban, szerintem ezek a képek túlélnek engem. Úgyhogy én nem a jövővel foglalkozom, ezek már-már lehetetlen kérdések, hogy mi lesz, mi lehet a képekkel. Sajnos a bitumen kérdést eddig nem tudtuk megoldani; több szakvélemény van, könyveket írtak róla, de a bitumen tovább működik, és valóban elnyeli a képeket, de a képek remélem, túlélnek bennünket.

– Miért érzi – természetesen nagyon tiszteletreméltó módon – kötelességének a köz számára történő bemutatást, azaz megosztani az értéket másokkal?

– Szerintem Munkácsynak is ez lenne a véleménye, ha élne, hisz ő azért festett, hogy közreadják munkáit, a közönség láthassa a képeit. És adatott egy ilyen lehetőség... De más is motivált abban, hogy belekezdjek ebbe a kiállítás-sorozatba. Az én véleményem

⁸ „A 19. század második felében sok művész használt (például Courbet és Makart) sötét alapozómasszát, amelyet már a kortársak is bitumennek, aszfaltnak neveztek. A műkereskedők a festmények hordozóanyagait, a vásznat és a fát alapozással együtt árulták. Ez a (világos) alapozás vízzel hígított enyvoldatból állt, amelyhez lenolajjal cinkfehéret, ólomfehéret és krétát kevertek. A sötétebb tónust igénylő művészek bitumennek nevezett alapozómasszát is vásároltak. Munkácsy nagyon kedvelte és gyakran használta ezt az anyagot. Malonyay szerint egyes Munkácsy-képek állapota – még a festő életében – igen hamar látványos és ijesztően gyors romlásnak indult...” (Wittmann Zsuzsa: A „bitüm”: Munkácsy sötét alapozómasszája. Anyagvizsgálati eredmények. In: Munkácsy a nagyvilágban. 149. p.)

szerint, mivel Munkácsy – mint már mondtam – a legnagyobb magyar festő, vagy a legismertebb, ha az ember másképpen akarja ezt a kérdést megközelíteni. Tehát ezt a művészt vissza kell juttatnunk az őt jogosan megillető helyre. Mert Munkácsy már minden volt, fent volt, lent volt, piedesztálra emelték, majd megfosztották dicsőségétől, különböző ideológiák szolgálatába állították. Szerintem ennek a kiállítás-sorozatnak a látogatottsága arra vall, hogy törekvésünk nem volt eredmények nélkül való. A célkitűzést és magát a vállalkozást is sikeresnek tarthatjuk. Munkácsy az elsők között van, ha nem a legelső.

– *Milyen érzés az, amikor az ember egy teremben találja magát, ahol több tucat, saját tulajdonában lévő Munkácsy-kép között sétálhat? Ez az Ön munkájának a gyümölcse, de Ön miképpen éli ezt meg?*

– Tudja, nálam a képek világos falakon vannak elhelyezve, az ember hozzászokik, hogy ott van a harmincvalahány Munkácsy. Mindennap látom (bár az életformámból adódóan gyakorlatilag nem láthatom minden nap). Ahogy járok a folyosón, a lépcsőházban, azokkal a képekkel állandóan találkozom, de nem mutatnak olyan jól nálam otthon a képek, mint például Szegeden vagy amilyen jól majd bizonyára Békéscsabán fognak mutatni, mert a falak világosak, a ház tele van ablakkal, a világítás nem ilyen professzionális, úgyhogy nekem egy nagy élmény. Nagy élmény nem otthon látni, otthon ugyanis az ember hozzászokik. Habár az én szalonom zöld, nem sötét, inkább világoszöld, ott a szalonképek nagyon jól mutatnak. De egy múzeum, az más. Ezért is nagyon örülök, hogy ilyen lehetőségeket adott nekem az Uristen, hogy összegyűjthetem és ki is állíthatom ezeket a képeket.

– *Báró Hatvany Ferenc, aki többek között Edouard Manet A Folies-Bergère bárja című művét is magáénak tudhatta egykor, budapesti palotájának igényesen berendezett enteriőrjeiben helyezte el több száz tételből álló gyűjteményét. Ön hogyan képzei a hétköznapjait ezzel a festményanyaggal, miképpen helyezi el otthonában?*

– A Munkácsy-képek a házamban vannak a többi 19. században készült festménnyel együtt. Van egy-két Rippl-Rónai még, de kimondottan 18. és 18. századi festmények vannak ott. Próbálok kiemelni és a legjobb helyekre tenni a kedvenc képeimet, mivel meglehetősen nagy a ház, minden képnek találok helyet, de a Munkácsy-művekre különösen vigyázok. A nagy és a kis szalonba került a Munkácsy-képek java része, valamint a lépcsőházba, ahova a bitumenes táblákat tettük. Ugyanis az a legjobban megvilágított része a háznak. Néha besüt a Nap, és bár tudom, hogy az nem tesz jót a képeknek, de természetes fényben, erős fényben lehet a legjobban látni a képeket, akkor élvezhető inkább maga a műalkotás, a festésmód, a színhasználat. Ezt a hatást semmilyen mesterséges megvilágítással nem lehet elérni. Előbbiek mellett még az ebédlőben vannak elhelyezve, például ide került a *Két család a szalonban*. Szóval elférnek és megvannak más képek mellett, ugyanis francia és angol művekkel egészítettük ki. De még egyszer kihangsúlyozom, ez nem egy múzeum, ez csak úgy néz ki mint egy múzeum. Mert ha valaki hozzánk érkezik, azt hiheti, hogy egy múzeumba lépett be. De tudjuk, hogy ez mégsem az. Adottak a falfelületek, az ablakok, az ajtók, adott a helyiségek funkciója, például a biliárdszobában már kiszúrtak egy képet (nem Munkácsy volt), de oda Munkácsyt nem akasztok. Ez egy élő ház, ahol gyereket szaladgálnak, a barátaikkal játszanak reggeltől estig, néha tartok attól, hogy valami történhet egy-egy képpel, magyarázom nekik, hogy gyerekek, ne hadonásszatok, itt képek vannak, most már kezdenek hozzászokni és beleszokni, hogy vigyázniuk kell a képekre. Hát, nem múzeum.

– *Van olyan Munkácsy-mű, amelyet nagyon szeretne a gyűjteményében tudni?*

– Ó, hát több olyan Munkácsy-kép van... De van egy, egy, amiért hajlandó lennék nagyon sokat tenni. A *Poros út*. A feleségem kedvenc képe a *Poros út*.

– *Nem olyan régen eladó volt.*

– Igen, de nem az a *Poros út*, a másik.⁹ Amelyik árverésre került, az nem annyira izgatott, de a másik, az nagyon. Ha a Galériában¹⁰ járok, mindig megnézem a *Poros utat*, a feleségemmel együtt. A feleségem nem olyan nagy rajongója Munkácsynak, a sötét, bitumenes képeket nem nagyon szereti. És meg is értem, mert egy házban, amikor egymás mellé kerül hat-hét-nyolc ilyen kép, fel vannak akasztva...; más ugye a szobalevegő és más a múzeumi légkör. A *Poros út* tehát a kedvenc, már ha lehet kedvenc képről beszélni, neki és nekem is tetszik; kimondottan érdekes, emlékeztet Turnerre is, de nagyon frissen, lendületesen van megfestve, és még azt mondják, hogy Munkácsy mereven elzárkózott az impresszionizmustól, hogy ellenállt volna az impresszionizmusnak. Nézzék meg ezt a képet!

– *Úgy tudom, más alkotók munkáit is gyűjti. Kik és tulajdonképpen milyen jellegű művek érdeklik Munkácsyn kívül? Ismeretlen kortársaktól is vásárol, akiket még nem szentített a szakma?*

– Nekem talán húsz év kellett ahhoz, hogy eljussak a 19. századig, eléggé lassan váltok. És mint mondtam, a gyűjtés ízlés kérdése is. De most a 20. század magyar művészeit gyűjtöm, 19. századi képet már nem is vásárolok, ha csak nem Munkácsy. Lemondtam Benczúrról, lemondtam a többi nagyról, van nekem a képeikből épp elég. De nem ingerelnek annyira. A 20. századiak közül azonban nem egy festőt, hanem egy skálát gyűjtök, ha valami megtetszik, akkor teljesen mindegy, ki festette. A közelmúltban vettem egy nagyon szép Egryt, mostanában még kettőt, most szereztem meg az első Molnár-C. Pál-művet, van néhány Kmetty, az egyik különösen szép, egy 1913-as, kubista szelvényben készült kép. Az egyik legjobb kubista alkotás a magyar festészet történetében (szerintem). Van két rendkívül jó Scheiber Hugó, és egy, csak egy, de múzeumi mércével mérve is igen kvalitásosnak tartott Czóbel-képem, egy korai, párizsi önarckép. Ezek a képek a lakásomban vannak, nem a házban; modern lakás – modern képek. Előbbiek mellett szeretem Vaszaryt, Czigány Dezsőt, Orbánt, Tihanyi Lajost, Perlrott Csaba Vilmost, akitől van is egy – a Munkácsy Múzeum gyűjteményében lévőkhöz némiképp hasonló – párizsi Notre Dame-ot ábrázoló képem. Tíz-tizenöt festőtől van 20. századi képem, de vannak, akiket nem gyűjtök. Van vagy fél tucat Rippl-Rónaim, de az ő munkáit nem célirányosan gyűjtöm. Nem vagyok, és azt hiszem, már nem is leszek Rippl-Rónai-gyűjtő. Én Munkácsy-gyűjtő leszek, habár elég aktívan kezdtem vásárolni a 20. század elején született műveket. Jó nevek és nagyon szépek a képek; szerintem ezek Munkácsyhoz is illelenek. Kérdezték már, hogy miért nem gyűjtöm a Munkácsy körébe tartozó, egykor vele dolgozó festőket. Nem-nem, nekem elegendő Munkácsy, nincs szükségem a tanítványai és a követői jelenlétére. A 20. századi műveket viszont érdekesnek találom, tetszenek, izgat. Most például felfedeztem Egry Józsefet, bár inkább a feleségem fedezte fel. A feleségemmel együtt dolgozom, neki vétőjoga van a 20. századi képek tekintetében, viszont nincs beleszólása a Munkácsy-gyűjtemény alakításába. Megosztottunk. És az is tetszik, hogy neki is tetszik. 20. századi kép csak olyan jöhet a lakásomba, ami a feleségemnek is tetszik, akár New Yorkról, akár Budapestről legyen szó.

⁹ Az 1874-ben készült *Poros út I. / Szárguldás a pusztán* című kép, amely a nászúton született, 2003-ban került eladásra. A magyar aukciós csúcsot azóta is tartó tábla nyomán készülhetett 1874 és 1883 között a *Poros út II.*, amely a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonát képezi. Utóbbi festményre utal a fentiekben Pákh Imre. Közgyűjteményi tulajdonban lévő műtárgy megvásárlása viszont – a vonatkozó törvények (jelenleg érvényben lévő) rendelkezései szerint – nem lehetséges.

¹⁰ Magyar Nemzeti Galéria.

Elek Tibor

„...a teremtett valóság hitelességét tartom fontosnak” Beszélgetés Háy Jánossal

Sokoldalúságod, sok műfajúságod (vers, novella, regény, gyerekirodalom, dráma, festészet) nem jellemző a kortárs magyar alkotói gárdában. Engem nem is az érdekel igazán, hogy mi-ért kezdél egyik műnem, műfaj után a másikba, mert erre a válasz nyilván a kísérletező kedv, a kíváncsiság stb., hanem inkább az, hogy mi tart meg ebben a sokoldalúságban, mert az ritka, hogy valaki közel egy időben több műfajban is érdemelegesen alkosson.

Én nem látok ellentmondást a dologban, miért is hagytam volna abba a versírást, amikor szeretek verset írni vagy a prózáírást, amikor szeretek prózát írni. Ha születik egy negyedik gyereked, nem hajigálsz ki az előző hármat az ablakon. Szóval ezek a műfajok bennem teljesen normálisan elvannak, nem tépik egymás haját, nem akarják egymást kinyírni, nem irigyek egymásra és nem rosszindulatúak, abszolút nem úgy viselkednek, mint a magyarok. Mért is tennék ezt, amikor a vers nem válhat prózává, s a próza sem verssé, nem lehet őket erőszakkal átoperálni. Van olyan megragadni kívánt tárgy, ami a verset, van, ami prózát igényel. Aztán van nálam egy speciális funkciója is ezeknek a műfajoknak. Az író alapvető eszköze a nyelv, s ahogy mondjuk a kapának is eltörik egy idő után a nyele, úgy ez a nyelv is kifárad, elkopik, ha túlhasználjuk. A két regényem nyelvezete például egy kicsit barokkosan archaizáló nyelv, s amikor ez a nyelv számomra már nem tudott új utakat kínálni, hisz minden lehetséges kapuját megnyitottam, már csak termelni lettem volna képes ezen a nyelven, de műalkotást létrehozni: nem. Márpedig a termelés a gazdasági élet sajátja nem a műalkotásé. Új beszédmódra volt szükségem, de ezt az újat, nem annyira egyszerű megtalálni, mert nincs az ember agyába tucatszám beakasztgatva, mint az öltönyök a menedzserek gardrobjában. Szóval elkezdődik egy nyelvzavaros időszak, amikor a régi még ott ólálkodik, sőt, ármánykodik, hogy újra helyzetbe kerüljön, az új pedig még alig vagy egyáltalán nem látszik. Időt kell adni az új kiépülésére. S ez a nyelvi interregnum általában elég rossz időszak egy író számára. Pedig, sokszor szinte hosszabb ez a parkolóidő, mint a ténylegesen aktív, főleg egy-egy jelentősebb munka után. Én ezt a várakozási időszakot tudom kibekkelni, vagy meg rövidíteni a műfajváltással. Ez mondhatni számomra egy létfontosságú menekülési útvonal. Mert ha hosszabb prózáírási idő után versbe kezdek, nem fog belezavarni, beleszólni a próza nyelve. A versnek más a karaktere, szerkezete, szabályrendszere. Tagadhatatlan, hogy van ebben valamiféle önmentő játék a részemről. Persze ez az egész műfajügy ennél sokkal bonyolultabb, nehéz lenne minden apró részletére kitérni, csak egyet még, hogy például a prózához könnyebb nyúlni, mint a vershez, mert a prózánál jobban lehet a mesterségbeli tudásra építeni. A versnél mindegy, hogy tudod-e a hatodfeles jambust, ha nincs ihlet, akkor sorry, bedöglök az egész. Ki kell várni a megfelelő pillanatot, nem érdemes erőltetni.

Eddigi költői pályád fejlődési ívét, azt hogy honnan-hová vezetett, jutott, egy ilyen beszélgetés keretében nem könnyű meghúzni, de az biztos, hogy indulásod idején jellemző volt rád a hagyományos versbeszéd, költői magatartás avantgárd jellegű megkérdőjelezése, ha nem

is igazán úgy, ahogy a hetvenes-nyolcvanas évek neovangárd költészetében. Aztán mintha valamiféle objektív versekezelés, bölcséleti líra, mitologizálás felé tájékozódtnál volna, aztán a humor, a személyiség, az önreflexivitás is nagyobb hangsúlyt kapott, legutóbbi köteted, a Kotródom el pedig már a köznapi létezését középpontba állító, néhány soros, egyszerű dikciójú, látszólag áttetsző nyelvet, a dalforma közvetlenségét alkalmazó verseivel keltett feltűnést. Te hogyan látod belülről a költészeted alakulását?

Amikor írni kezdtem, akkor kizárólag csak verseket írtam, főként olyan verseket, amikben a közvetlen élőbeszéd nyelve jelenik meg, mert idegenkedtem a teatrális, költői megszólalásoktól. Ugyanakkor az is célom volt, hogy olyan koncentrált szövegeket hozzak létre, amelyek egészen szélsőségesen kitágítják az értelmezési horizontot. Rettenetesen izgatott, hogyan lehet bölcséletileg elmélyíteni egy köznyelvi alapokra épülő versnyelvet. Elég sokat vacakoltam akkortájt nyelvfilozófiával, aminek a nyomai abszolút láthatóak az első négy könyvemen. Másrészt a vers, mint rövid műfaj, passzolt az életkoromhoz. Elég intenzív volt a kamaszkorom, és utána is még jónéhány év, amíg a gyerekeim meg nem születtek. Elképzelhetetlen lett volna, hogy akkor valamilyen hosszabb prózába fogjak, mert a prózaíráshoz az agyon kívül fenék is kell. Nincs mese, ott kell ülni naphosszat a gép előtt, nincs lötyögés a városban a haverokkal. Ezzel szemben verset akár fejben is össze lehet dobni. Akkoriban még nagyon jó volt a memóriám. Volt, hogy napokig nem írtam le a készülő szöveget, csak a fejben vacakoltam vele.

Az első három-négy könyvem, bár alapvetően versekre épül, kombinálja a verset és a prózát, és a beszédmódja erőteljesen avantgárd jellegű. Ezt az avantgárd-ügyet én mai napig fontosnak tartom. Alapvetően avantgárd szerző vagyok, és az is maradok. Amin azt értem nagyon egyszerűen, hogy az írástechnikámban alapvetés a konszenzuális irodalmi nyelv megkérdőjelezése. Ez vonatkozik, mint korábban mondtam, a saját magam által kidolgozott, s az én írásaim során az én számomra konszolidálódott nyelvre is. Ami avantgárd jellegű volt még ezekben a kötetekben, az az elképzelés, hogy a kötetek úgymond véglegesítésében az olvasó aktív gondolkodóként részt vehet. A *Marlon és Marion* című könyvemben például egy szerelmi történet van elmondva, de nem lineárisan, mint egy hagyományos regényben, hanem töredezetten. Úgy képzeltem, ez a történet akkor válik teljessé, ha az olvasó hozzáteszi a saját életét. Azt akartam, hogy az én Marlon és Marion-történetem a tebenned lévő Marlon és Marion történetet aktivizálja. Nagyon hittem akkoriban abban, hogy a művészetet ki lehet helyezni az alkotón kívülre, és létre lehet hozni valamiféle kreatív dialógust író és olvasó között. Ez persze – úgy tűnik – tévedés volt a részemről, vagy nem időszerű, ahogy egy csomó dologról kiderült, hogy a valós irodalmi folyamatok ellentmondanak az általam elgondoltaknak. A kilencvenes években az én írói attitűdöm a kísérletező avantgárd és a bölcséleti líra felé orientálódó, ugyanakkor teatralitásoktól mentes alkotói modell, korszerűtlenné vált. Hisz ebben az időszakban épp a látványosabb dalszerű költészet került fókuszba. Nincs ezzel semmi baj, csak jelzem, hogy én másképp közelíték ehhez az egész író-irodalom-olvasó viszonyhoz. Ez részben talán azért is alakult így, mert már a gimnáziumban kiderült, hogy hivatalos tanulmányokat az irodalom terepén nem folytathatok. Ezért aztán az irodalomhoz való magasztos viszony teljesen hiányzik belőlem. Nem a szokványos úton közelítettem meg a terepet: nem jártam x tanár úr egyetemi óráira, nem konzultáltam vele az olvasmány-élményeimről, nem az ő hatására olvastam Csokonait, Petőfit, aztán nem teljesedtem ki a nyugatosoknál, és nem írtam formahű verseket, amelyekben erősen érezhető volt a Nemes Nagy Ágnesen átfolyatott Babits hatása, és nem mondták, megveregette a vállamat, hogy ez még nem igazán eredeti, de már közöljük, nem vártam, hogy bárki is en-

gedélyezze, hogy innétől lehetek egy kicsit eredeti is. Nem így léptem az irodalomba. Be se léptem, mert ez a belépés-ügy is elég ellenszenves volt nekem.

Értem én, és szimpatikus is ez a természetes, ösztönös, olvasóbarát hozzáállás, de azért a szegedi főiskolai orosz-történelem szak után csak elvégezted az esztétika szakot is az ELTE-n.

Ja, hát Lukács Györgyből jó vagyok, most is a táskámban van *A regény elmélete* című olvashatatlan könyve. Az elmélettel nem állok rosszul, de a lényeg az, hogy egy jóval közvetlenebb nyelvet, hozzáállást igyekeztem és igyekszem képviselni, mint az általában jellemző a magyar irodalom tájékán.

A Dzsigerdilen új kiadásában a regényt együtt olvashatjuk a török kori novellákkal, ebből is látható, hogy nem előzmények nélkül született. A Holdak és napokban és a Marlon és Marionban is olvashatók olyan prózai vagy verses szövegek, amelyek a regény világát, helyszíneit, hőseit előlegezik meg. Ezért is írhatták akkoriban, hogy a Dzsigerdilen összefoglalja az eddigi életművet egy regény formájában. Történelmi regénynek is mondhatnánk, mivel történelmi korban, például a török korban játszódik, a Dzsigerdilen 17. század végén, magyar színtereken, a török kori végvári küzdelmeket idézve, a Xanadu pedig a 15. század végi Velencét és korát. Ne menjünk most bele a legújabb kori ún. áltörténelmi regények problémájába, elég sokat értekeztek az utóbbi években erről! Engem inkább az érdekelne, hogy ha már a történelemhez fordultál, akkor miért éppen ezeket a korokat találtad alkalmas keretnek a téged foglalkoztató kérdések, témák, a keresés, a boldogságvágy, a szerelem, a teremtés stb. megjelenítéséhez? A történelmi tanulmányaidnak, ismereteidnek például volt-e ebben valamiféle szerepe?

Számomra azért nem történelmi regények ezek, mert egyáltalán nem volt célom a kort ábrázolni vagyis magát a történelmet. Ugyanakkor azt gondolom, minden, ami az emlékezet terepén meg tud jelenni, az része a saját időmnek, magyarán nem a múlthoz tartozik, hanem az én jelenkori létemhez. Nagyapám éveken át etetett a háborús történeteivel, aminek az lett a következménye, hogy egy idő után a gondolkodásom teljesen átcsúszott a fikció világába, a háború átélt emlékké vált. Azt hiszem, ez is megalapozta, hogy néhány száz év ide-oda, az nekem agyilag teljesen rendben van. De hangsúlyozni kell, hogy bármilyen korban és bármely táján a földnek játszódik egy irodalmi mű, mindig az aktuális belső történetünkhöz kell szólnia. Amennyiben egy irodalmi mű a történelmi archívban marad, azonnal el kell dobni, mert a történelmi ismeretszerzés céljából érdemesebb szakmunkákat olvasni. Szóval, amikor a Dzsigerdilent írtam, a történelem nekem abszolút jelenként mutatkozott. Ezt nem úgy kell érteni, hogy a mai életnek az allegóriáját vagy hasonlatát kerestem a múltban, hanem hogy ugyanazokat a fájdalmakat, ugyanazt az életakaratot, ugyanazokat a dilemmákat akartam megírni, amelyek számomra is alapvetőek. Hogy miért éppen a török kor? Ez egy mintaszerű kor, amihez mindenkinek van valamiféle viszonyulása, és rendszerint pozitív, ami köszönhető Gárdonyinak, meg Jókainak, Mikszáthnak, meg másoknak. Egyszerre háborús, kalandos és meseszerű, szerelmes, fantasztikusan csillogó, és mégis valóságos, olyan, ami létezett. A fantasy irodalmat ki nem állhatom. Másrészt nem akartam olyan korról foglalkozni, mint például a kuruc kor, ahol fellelhető a mai viszályok ösképe, ki kuruc, ki labanc. Nem szerettem volna semmiképpen belebonyolódni a történelmi allegóriába...

És a reformkor, az is egy szép történelmi időszak?

Hát hogy jönnék én azokhoz a szakállas, komoly emberekhez? Mindenki hős volt, meg okos volt, én meg egy ilyen hétköznapi fickó vagyok. Az akkori emberekről a közgondolkodás örökösén olyan magasztosan beszél, a nagy reformerek, a nagy szabadelvű gondolkodók, a polgári Magyarország megteremtői, akik ott fönt vannak a magasban,

a tizediken vagy az égben. Hozzájuk az én stilsztikámmal nem lehet közel kerülni, és te sem fogadnád el, ha olyanokat mondanának, mint a Dzsigerdilen szereplői. Egy Széchenyi vagy a Hitelről beszél és a hídépítésről, vagy megőrül és a Habsburg-ellenes gőzök száguldoznak az agyában.

Jut eszembe, talán azért is jött be nekem nagyon a török kor, mert az udvarunkban, Vámosmikolán, feltártak egy török sírt. Ez azért elég intim viszony köztem és a török világ között. Nem vagyok érintetlen az *Egri csillagok*tól sem, ami az első intenzív szerelmi élményeket váltotta ki bennem Vicuska irányában.

Igen, emlékszem a Nagy könyv kapcsán is beszéltél az Egri csillagokról. De ugorjunk egy nagyot az időben, mert azért te is csak szakítottál aztán a történelemmel, legalábbis a következő prózai köteteidben. A bogósgyümölcskertész fia című novellásköteted például, ha nem is a jelen, de a közelmúlt, a hetvenes-nyolcvanas évek korát idézi meg önéletrajzi ihletésű elbeszélésekben. A történelem után miért fordultál ebbe az önéletrajzi irányba?

Messziről fogom kezdeni a válaszadást, de egy nagyon fontos művészetelméleti kérdésről van szó: az alkotói én és a műben megszólaltatott én közötti távolságtartásról. A kamaszkori verseimmel az volt a problémám, hogy az én nagyon érzelgős személyiségem folytonosan felütötte a fejét a szövegben, a privát világom állandóan összenyálazta a verseket. Úgy éreztem, hogy ettől a privát személyességtől meg kell szabadulnom, mert ez senkit sem érdekel, többek között engem sem. Elhatároztam, hogy teljesen kiiktatom a személyest az írásból, s csak a személyiségem szimpatikusabb, jobban asszimilálható rétegeit, a humort és az okoskodást fogom engedni szóhoz jutni. Ez valamit ugyan megoldott a problémából, ugyanakkor újabb problémát generált, hisz a lélek egy nagyon fontos része kirekesztődik ekként az alkotási folyamatból. Vagyis nem a teljes személyiségre alapozva születnek a művek. El kellett jutnom oda, hogy képes legyek megfelelő distanciát tartani az én érzelgős énemmel, úgy hogy ne zárjam ki az alkotásból. Itt utalok egy kicsit arra, hogy az íráshoz vezető első lépések az önismeretről szólnak. Az önismeretnek olyan fokra kell jutnia, hogy akár a saját életedet is megfelelő tárgyyszerűséggel, a magánélményeket kiiktatva tudd kezelni. Ez a munka – nevezük így –mindenképpen előfeltétele volt a kamaszkorom eseményeit feldolgozó novellasorozatnak. Persze volt egy nagyon hétköznapi oka is a jelenhez fordulásnak, hogy elvállaltam az ÉS-nek egy tárcaorozatot, s azt mégsem nem lehetett a török korban exponálni.

Miközben a történelmi jellegű alkotásokban nem igazán törekszel a tárgy, informatív hi-telességre, kevered a realitást és a fikciót, mitologizálsz stb., a későbbi prózákban és aztán a drámákban is, még ha stilizáltan is, de mintha sokkal inkább valamiféle realiztikus múlt-idézésre törekednél? Ezt a realizmus problematikát azért is próbálom kielezni, mert egy korábbi interjúban valami olyasmit is mondasz, hogy a művészet nagy kalandjának, egyedüli tétjének „az elementáris valóságélmény megszerzését” tartod. Az elmúlt évtizedekben nem volt divat az irodalom valóságvonatköztatási lehetőségeit hangoztatni. Hogyan is viszonyulsz tehát Te az irodalom és a valóság kérdéséhez?

A valóság és a teremtett világ viszonyának problémájával kell kezdenem. Természetesen nincs olyan mű, amelynek a hőse vagy az elbeszélője azonos lenne a szerzővel. Így az élet-rajzilag hozzám legközelebb álló *A bogósgyümölcskertész fia* című kötetem főhőse sem olyan, amilyen én voltam 16 vagy 18 éves koromban. Ugyanígy a drámákban megszólaló személyek sem reális személyek abban az értelemben, hogy valóságosan is így léteztek. Csak egy példa arra, hogy a valóság hogyan pördülhet át irodalomba: A *Gézagyerek* egy húsz év körüli vidéken élő autistikus férfi története – nekem, amikor írtam a darabot volt egy 12-13 éves autista Budapesten élő keresztfiam. Szóval meg is van a valóságos

alap, meg nincs is. Én a teremtett valóság hitelességét tartom fontosnak, nem azt, hogy mennyire kapcsolható, köthető a megfoghatóhoz. A világ feltárásának hitelességét kell éreznie az olvasónak, mert ha az nincs meg, akkor tök mindegy, hogy milyen pazar a stílus, mennyire rafinált a szerkezet, mennyire izgalmas a témafelvetése. Minden mind-egy, ha ez a hitel-alap nincs meg.

*Nemcsak A bogyós gyümölcskertész fiában, de már előtte, a Közötte apának és anyá-
nak, fölötte a nagy mindenségnek című kötetekben is van két olyan elbeszélés, ami aztán
drámák alapjául szolgált, a 2005-ben megjelent A Gézagyerek című kötetben együtt is
(egymás után) olvashatók az elbeszélések és a nagy sikert aratott drámák: A Senák, A Pityu
bácsi fia, A Gézagyerek, A Herner Ferike faterja. Miért éppen ezekből az elbeszélésekből
írtál drámákat, hogyan születtek ezek a művek?*

Hogy miért épp ezek a vidéki környezetben játszódó novellák lettek a drámák alap-
jai? Amikor úgy alakult, hogy drámát kellett írnom, próbáltam szelektálni a meglévő no-
velláim között, hogy melyik az, amiben vannak karakterek, konfliktuslehetőség, nyelvi
lehetőség. Így kerültem ezeknek az egyszerű fickóknak a világába, akik vidéken élnek,
bár a nyelvük egyáltalán nem egy vidéki nyelv, inkább a városi homleszek lepattant nyel-
ve, de onnét is elemelve, természetesen, hisz ez egy irodalmi nyelv, nem szociológiai le-
let. Úgy éreztem, hogy ezek az emberek, és ez a nyelv újra tudja fogalmazni számomra
az alapvető bölcséleti kérdéseket: hogy ki vagyok én, hogy mit jelent élni, milyen az én
és a körülöttem lévő világ viszonya. Úgy éreztem, ezen a nyelven ezeket a kérdéseket
nagyon egyértelműen, de mégsem közhelyesen tehetem föl. Ha Heidegger vagy Nietz-
sche nyelvén írok, valamiféle bölcséleti nyelven, akkor az alapkérdésekről csak nagyon
bonyolult módon lehet beszélni, épp úgy, ahogy már nem is annyira érdekes. A filozófia
néha úgy próbálja megoldani a problémát, hogy beleviszi a bonyolultságba, s ennek so-
rán elveszik a probléma elevevése és zsigeri ereje. Én viszont azt akartam, hogy ezek az
alapkérdések a maguk elevevéseiben, a maguk létre vonatkoztatott direkttségében szó-
ljaljanak meg. Úgy éreztem, hogy ezek az emberek a maguk egyszerű nyelvén feltehetik
ezeket a kérdéseket, elgondolkozhatnak ezeken a kérdéseken, és végre én is azon a szin-
ten gondolkodhatom ezekről, amilyenén képes vagyok. Nem szeretném eljátszani, hogy
többet tudok a világról, mint a munkanélküli cimboráim.

*Kétségtelen, hogy ezeknek a daraboknak a húzóereje nagy mértékben a nyelvben, a di-
alógusokban van. De mennyire törekedtél te arra, hogy színpadszerűvé is tedd ezeket az al-
kotásokat? A színházi szakemberek mindig azért szokták kárhóztatni az írókat, hogy nem
foglalkoznak a dramaturgiával, a színpadszerűséggel. Ha olvassa az ember a darabjaidat,
úgy tűnhet számára, mintha te sem sokat foglalkoztál volna, mégis remek színházi előadások
születtek belőlük. A darabok nyelvezetében lenne akkora erő, ami rendezőket, egész szín-
társulatokat képes meghihetni és termékeny munkára, nagyon hatásos előadások létrehozására
sarkallni?*

Nem értek veled egyet, mert dramaturgiailag jól kidolgozottak ezek a darabok. Az,
hogy nem írtam oda szerzői instrukciókat, hogy ilyen a konyha meg olyan a szobabelső,
az azért van, mert nem akartam elmagyarázni azt, ami nem az én kompetenciám. Na-
gyon sok olyan drámát olvastam már, amiben a rossz dialógusokat végtelenül hosszú inst-
rukciókkal próbálja a szerző feljavítani. Holott csak a dialógus számít, abból el kell tud-
nom képzelni a szereplőt, a szereplők közötti viszonyt és a helyszínt. Kompozicionálisan
pedig, igenis fel vannak építve ezek a darabok, eljutnak valahová, sőt, a négyből kettő
hagyományosan katartikus végre is van hangolva. Ugyan nincs gyilkosság benne. Ami-
kor A Gézagyerek első változatát megnézte néhány színházi ember, azt mondta, hogy

sajnos ez színházilag nem jó, mert a vége nem az, hogy vér folyik, hanem éppen az, hogy nem folyik vér. S akkor azt mondták, csak így, egyszerűen: „Ez egy szakma, Jánoskám, ezt meg kell tanulni”.

Ugye, valami efféle irányult az én kérdésem is.

Hegedűs D. Géza, aki régóta kedvel engem, és persze én is őt, nagyon meg akarta rendezni A Gézagyereket. Egyszer egy színházi rendezvényről kifelé jövet azt mondta nekem nagyon lelkesen és hangosan: „Jánoskám, megcsináljuk, megcsináljuk, de öljük meg, öljük meg!” Kicsit kínos jelenet volt, ahogy ezt kiabálta a társaság közepén: „...öljük meg, öljük meg!”. Én meg mondtam, zavartan csak annyit motyogtam: „Á, nem, Géza, nem öljük meg”.

De mintha mégis csak hatott volna rád, mert a másik két darabnak a végén már ott a haláleset.

A haláleset mint megidézetség mindegyikben jelen van, de nem egy teátrális gyilkossággal. Minden drámám neutrálisan ér véget, nem pedig a nagy esemény megtörténte utáni valamiféle emelkedettséggel, hatásosan villódzó fényekkel, zenével.

A lényeg, hogy egy színdarabnak is ugyanúgy kell felépülnie, mint bármely irodalmi alkotásnak. Alapvetően nem különbözik a próza a drámától, csak eszköztárában, abban, hogy a drámában dialógusokban kell beszélni.

Drámáid nyelvezete kapcsán, nem kerülhetem meg, hogy ne kérdezzek rá A Senák néhány hónappal ezelőtti szatmárnémeti előadása kapcsán támadt viharok tanulságaira. Az ottani közönség egy része vajon miért érezte úgy, hogy szereplőid trágár szóhasználata méltatlan és nem illő a színpadra?

Néhányan ott valamit nagyon félreértettek. A tézesítés mint tematika politikailag érintett, ideológiailag rendkívül terhelt. Ebben az eseményben számosan a mai gondolkodásuk politikai tartópillérét látják. Szerintem is fontos történet, s némiképp én is érintve vagyok benne. Szerepel a darabban egy kisfiú, aki egész éjjel sír, mert az agitátorok verik a szoba redőnyét éjszaka, így akarják rákényszeríteni a szülőkre a belépést. Ez a kisgyerek én voltam. Mikor ennél a témánál kikötöttem, azt gondoltam, hogy ehhez a történethez van személyes közöm, de mégsem viszonyulok hozzá sérelemmel. Úgy akartam megírni az egyébként első látásra teljesen reménytelennek látszó témát (tézesítés), hogy egy mai tizenévesnek is mondjon valamit. Hogy érezze, itt valami olyan történik, ami a mából is értelmezhető. Például, amikor téged rákényszerítenek, hogy 10–20 milliós hiteleket vegyél föl a lakásvásárlásra. Amint ezt a döntést meghozod, egész életed kényszerpályára lökted. Az adós rabszolgaság és a tézesítés közel van egymáshoz, mindannyian átéljük, akik felnőtt sorba kerülünk, mert beadjuk a derekunkat, hisz valahogy élni kell, a gyerekeket fel kell nevelni, össze kell kaparni az élethez szükséges pénzt. Minden történet csak a saját léted státuszából értelmezhető. Ha ahhoz nincs köze, akkor semmi értelme. Egyébként kit érdekel, engem se. Illetve van privát viszonyulás a világhoz, személyes érintettség, de azt elmondom két sör mellett, azért nem írnék drámát. S ezt valahol a szatmárnémeti tiltakozók nem értették meg. Azt, hogy ott ül a színházban százötven gyerek, akinek gőze sincs a tézesítésről, de még a rendszerváltásról sem, és élvezi ezt az előadást. Nagyon sok jó történetet hallottam ezzel a darabbal kapcsolatban, amelyeknek persze nincs esztétikai érvényük. Egy barátom megnézte a szüleiével, s utána a szülők először beszélgettek őszintén arról, hogy miképpen is volt ez az egész tézesítés az ő életükben. Elmentem egy beszélgetésre Szatmárnémetibe, mért ne mentem volna, nekem ezen a téren nincs szégyellnivalóm. Persze én ott voltam, de az acsarkodók nem jöttek el. Ez is ilyen magyar sajátosság, hogy inkább nem megyek el,

inkább megbújok a rosszindulatomban, nehogy megváltozzon a véleményem. Ezen a beszélgetésen mondta egy nálam kicsit idősebb nő, hogy ő alapvetően konzervatív beállítottságú ember, de az a kor olyan mértékben volt trágár, hogy őt egyáltalán nem zavarta az, hogy én ilyen nyelven beszélek róla. Így is fel lehet fogni a dolgot, mert az valóban egy trágár korszak volt.

Végig eddigi pályádon megfigyelhető, hogy műveid befogadása során makacsul ismétlődik egy tétel az ironikusságról. Már Zalán Tibor „ironikus távolságtartás”-ról beszélt első köteted bemutatásakor, később is gyakran emlegették a történelmi, irodalmi hagyományokhoz való ironikus viszonyulódást, a „versbeli közlés ironikus reflektáltságáról” írt Keresztury Tibor is, s eközben Te rendre el szoktad magad határolni az iróniától. Mi lehet az oka, hogy a recepció gyakorta iróniát vél felfedezni ott, ahol szerinted nem az van? Mi az, amit sokan ironikusnak vélnek a műveidben?

Úgy tűnik az iróniához is reflektáltan, mondjuk ironikusan viszonyulok. De nem akarom megkerülni a kérdést: szerintem a humort és a viccet értelmezi a kritika iróniának, holott a humor az egyenesen megy bele a tárgyába, szemben az iróniával, ami örökösen csak kerülgeti, s épp az a lényege, hogy ne a megragadni kívánt tárgy kerüljön a műbe, hanem annak egy fölülírt verziója. Én mindig a tárgy egyenes megragadásában vagyok érdekelt.

Ahogy legújabb novellásköteted, a Házasságon innen és túl című írásaiban is? De mint-ha itt kevésbé a humor eszközeivel élnél. A család, a házasság „szentségének” leleplezése során inkább a tragikum a meghatározó. Sőt, nem is csak a házasság, de általában az emberi viszonylatok, kapcsolatok terén, létezésünk terén a kiüresedés, a sivárság, a romlás valóban ennyire uralkodó lenne?

Nem volt célom, hogy bármit is leleplezzek. Sorsokat akartam megragadni, amely sorsok nem üresek és nem értéktelenek, semmi efféle minősítést nem tűnnek meg, mert életem, és egy író sincs abban a helyzetben, hogy az írásaiban életeket, sorsokat minősítsen. Arról az alapvetésről már nem is beszélve, hogy minden minősítés magában foglal valamifajta erkölcsi paradigmát, amit viszont a művészet egyáltalán nem tűr meg. Erős lét-helyzeteket akartam megragadni, amikor zsigerileg érzed, hogy vagy. Ezeket a hétköznapi vélekedés tragikusnak minősíti, de az igazi tragédia nem az, ha érzed a súlyokat, hanem ha nem érzel semmit.

Már hogy lehetne a művészet erkölcsi paradigmáktól mentes?

A művészet ontológiai paradigmákkal dolgozik, a lét-nemlét kérdésfelvetésében határozza meg magát, ha egyáltalán meg akarná határozni magát. Erkölcsi felvetések csak nevelő célzatú szövegekben adekváltak, de azok ugye nem műalkotások. Az értelmező persze bármikor beemelheti az értelmezés horizontjába a moralitást, ettől azonban a művek nem válnak morálisokká, sem immorálisokká, mégpedig azért nem, mert alapvetően, hogy a nietzschei szót használjam: a művészet amorális, kívül van az erkölcsi felvetéseken. A mondandómat érdemes például Dosztojevszkijen tesztelni, aki nekem a legkedvesebbek közül való. Az esszéi tömve vannak mindenféle ideológiai és morális alapvetésekkel, amik vagy tetszenek vagy nem, nekem általában nem, amikor azonban Sztavrogin személyét írja le: nem minősít, a sztavrogini létet akarja a lehető legmélyebben megragadni, annak ellenére, hogy feltehetőleg a privát értékrendje alapján ő ezt a fickót nyilván összeköpdöste volna.

A kötet négy ciklusából kettő már korábbi kötetek (Budapest – hídfőváros, Közötte apának és anyának...) írásait (két újabbal kiegészítve) közli újra. A házasság, család tematikán túl van-e ennek más oka is? Kérdezem ezt azért is, mert az elbeszélésmódjuk, a stílusuk ugyanakkor eléggé eltér a kötet első két ciklusától.

A hidas novellák erősen kötődnek az első két ciklus hangvételéhez, ugyanakkor megírásukkor céлом volt, hogy az eddig általam használt stilisztikai rétegeket is megjelenítsem, akként ezek a kötetben is hídként szolgálnak az utolsó, stilisztikában és világmegközelítésben eltérő ciklushoz. A negyedik ciklus novellái a kötet legkorábban írott darabjai, szerepeltetésüket fontosnak tartottam, méghozzá nem azért, hogy azt példázzam: lám így írtam én régebben, s ebből fejlődött ki a mai írástechnikám, mert itt nincs szó efféle stilisztikai fejlődésről, ha valamiről, akkor stilisztikai másságról. A cél alapvetően az volt, hogy az olvasó mindazt a rapid menetet, amit az előző három ciklusban kapott az utolsó ciklus megkérdőjelezze, s ezzel más szemléleti pozíció lehetőségét is ki-rajzolja. Mondjuk azt minimum zavarba jöjjön az addigi olvasat tekintetében.

Tudomásom szerint nemsokára elkészülsz egy új regénnyel, az melyik beszédmódhoz, irányhoz áll majd közelebb, vagy valami egészen másra számíthatunk?

A minap egy barátnőmmel futottam össze, aki hozzád hasonlóan hiányolta a régi humort, hogy hol van és mért akarom én az ő pofájába dörgölni, hogy milyen az élete stb... Sajnos a műalkotás nem kívánságműsor, úgyhogy az új regény – amit már végigírtam, s most a finomhangolásnál tartok – sem lesz tánczene.

Kecskeméti Sándor: Szék (Shigaraki)

Figyelő

Darvasi Ferenc

A nyomasztó tükörkép Háy János: Házasságon innen és túl

Bár, tagadni sem próbálnám, nagy híve vagyok Háy János írásainak, kár lenne elhallgatni, hogy némiképp csalódást nyújtott számomra a szerző új(?) munkája. Hangsúlyozom, nem elsősorban a szövegek minőségével voltam elégedetlen, hanem a kötet szerkesztési elveit éreztem problematikusnak. A négy ciklusra felosztott könyvnek ugyanis valójában csak a fele tartalmaz friss kisprózákat, a másik része újraközölt írásokból áll. Valószínűleg az első százhusz oldal önmagában kevésnek, rövidnek találtatott, s ezért csaptak hozzá korábbi textusokat. Ha legalább fel lenne tüntetve ez a kis turpisság a Palatinus kiadványán, az mentene valamit a helyzeten – de nincs. Az még valamelyest elfogadható, hogy a Fejér Gábor *Budapest – hídfőváros* (Népszabadság Könyvek, Bp., 2005) c. fotóalbumához írott „hídnovellákat”, hogy úgymond ne kallódjanak el egy olyan kötetben, amelyet a szépirodalmat kedvelők nem feltétlenül vennének a kezükbe, saját név alatt is meg akarta jelentetni a szerző. Abból azonban – nem szívesen írom le, de tény – süt a merkantilista szemlélet (amelyért a kiadó, a szerkesztő és a szerző egyaránt fekete pontot érdemel), hogy a *Közötte apának és anyának, fölötte a nagy mindenségnek* (Palatinus, Bp., 2000) c. könyvből is átvándoroltak novellák a záró ciklusba. Persze minden érdemnek két oldala van: miért ne lehetne egy-egy írást egy másik kötetkompozícióba beemelni, hiszen jó szerkesztéssel egy alkotás jelentéstartománya akár meg is sokszorozódhat. Másrészt, s ez a racionálisabb,

egyben pesszimistább magyarázat, a könyvpiac is csak üzlet, felesleges úgy tenni, az elitizmus napszemüvegén át szemlélve a világot, mintha nem lenne az. Miért ne kísérelne meg a kiadó két legyet ütni egy csapásra, ha úgy ítéli meg, ugyanaz a terméke újra és újra eladható. Úgyhogy abba is hagyom ezt a keserű (meglehet, bicskanyitogató) dohogást – döntsenek a szövegek, amelyek, hogy egy nagy közhellyel folytassam, mindenféle kiadói-szerkesztői machinációnál fontosabbak, és mégis csak „ők” döntenek el, van-e a kötetnek létjogosultsága avagy sem.

Az első ciklus a legkevésbé áttételes, egy az egyben a párkapcsolatokra fókuszál. Háy budapesti történeteket írt meg (nem csak ebben a részben), ezt folyton jelzi is a helyszínekkel. Hősei „akárik”, a legtöbb esetben még nevet sem kapnak, csupán a nemüket (asszony, nő, lány; férfi, fiú) jelzi a szerző. Hétköznapi, jobbára teljesen félresiklott életű, pitiáner viszonyokban fuldokló emberek, inkább tipikus, semmint egyéni sorssal. Az egyazon témára írott történetekből a sajátos nyelvhasználat miatt, bármennyire nem divatos ez mostanában, egyfajta társadalmi tabló is összeállítható. Háy régebben is írt fellángoló szerelemről, ócska

Palatinus Kiadó, Bp., 2006.

megcsalásról, titkos szerető-viszonyokról, az évek folyamán tönkremenő, unalomba fulladó kapcsolatokról. A korábbi munkáiban azonban egy jóval artikuláltabb, művibb nyelven tette meg ezt, amelyhez képest ezek a történetek szikárabban, a hétköznapi nyelvhez hangolva szólalnak meg. Ráadásul az olvasó sok-sok fogódzót kap ahhoz, hogy referenciálisan értelmezhesse a novellákat, amelyekre így nehéz nem úgy tekinteni, mint hétköznapi létezésünk rendkívül nyomasztó tükörképeire. Szánalmasabbnál szánalmasabb sorsokkal, kapcsolatokkal ismerkedhetünk meg, a kispályáság határtalan: a kötetet nyitó novella, a *Sztreccs* fiúja például csak olyan lányokkal hajlandó megismerkedni, akikkel azonos mobilszolgáltatónál vannak, hogy hívásnál ne fogyjon el sok pénz a kártyájáról. Bár az író érezhetően minél redukáltabb nyelven kíván megszólalni, néhol azért enged a nyelvi tobzódás csábításának. Ilyen a már említett *Sztreccs*, amely játékos formában – és nem szó szerint – a híres Balaton-szláger (*Kész az egész*) és a még híresebb Ady-sort („Minden Egész eltörött”) is megidézi; ez utóbbit feltétlenül érdemes idézni is: „Milyen fura, hogy az ember csak úgy sétál a világörökség részén, gondolta a lány, pedig gondolhatott volna a fiúra is, aki mellette loholt, épp elhagyták az Operát, de nem. Ő a világörökség részére gondolt, hogy régen azt senki nem tudta volna elképzelni, hogy nem járdán vagy úton megy, hanem ilyen különleges dolgon. Egyáltalán, gondolkodott tovább, mi az a világörökség? Az nem az egész világ? S ha igen, akkor *mért kellett részekre bontani, amikor már alig van egészben valami, tegnap például a kedvenc csészéje is eltörött*” [kiemelés tőlem – D.F.]. A kiemelt rész Háy János egy tipikus eljárására is példa, amikor az elvontabb, fogalmi gondolkodást a hétköznapi, szubjektív szinttel ütköztetve oltja ki az író. Még erősebb és gyakoribb humorforrásként szolgál, hogy a narrációba folyton bekapcsolódnak a szereplők személyes szólamai, amelyek a női

magazinok, talkshow-k, közhelyek, pletykák színvonalát reprezentálják. Az első rész tíz novellája gyakorlatilag egy lineáris ívet is kirajzol: fiatalkori szerelmektől elbaltázott házasságokon át egy halállal végződő kapcsolatig vezet, miközben minden egyes felvázolt sorsot reménytelennek mutat.

A második ciklus is a bonyolult családi viszonyok sűrűjébe kalauzolja olvasóját, de ez már – az első rész konkrét házassági, párkapcsolati problematikájával szemben – általánosabb dolgokról, a morálról, az ott-hontalanságról és a részvétlenségről vall. Az emberben meglévő vagy belőle éppen hogy hiányzó erkölcsi törvényt (melynek jelzői több novellában is a csillagok) úgy teszi a novellák témájává a szerző, hogy az első ránézésre erkölcsösnek tűnő szereplők többségét is leleplezi előbb-utóbb. Háy rendkívül sötét képet fest hőseiről, hiszen a legtöbb esetben azt állítja: ha látszólag jót is cselekszik valaki az alakjai közül, azt nem morális megfontolásból, hanem önös érdektől vezérelve teszi meg. *A harmadik fiú*-ban a férjén kiboruló lánynak ezt mondja az anyja: „Nálunk, mondta az anya (...), mintha az ő élete került volna veszélybe, nálunk, a mi családjunkban nem szokás elválni, mindenki kitart a férje mellett, legalább a gyerek miatt. Erkölcsi elvekre hivatkozott [az anya], és a felelősségre, s közben lekicsinyelte a lány férjével kapcsolatos problémákat, hogy lelkiismeret-furdalást ébresszen a lányban. Rettegett, hogy a lány hazaköltözik a gyerekekkel, mert azt ő már nem bírná elviselni, s a férje sem...”. Mit érdekli az anyát a lánya, a lényeg, hogy ne költözzön haza, ezért hivatkozik a házasság szentségére. Ezen a ponton egy tagadhatatlan dilemmába ütköztem. Ezt a minden rosszra, rejtett titokra fényt derítő, omnipotens narratori szólamot elsőre kissé zavarónak, túlzónak, néhol még erénycsőszködőnek is éreztem. Közben viszont rá kellett jöjjek: lehet, hogy csak nehéz szembeülni ezekkel a kegyetlenül őszintén tált, de az emberi kapcsolatokban valóban

meglévő problémákkal. Hogy a két verzió közül melyik felé billen el a mérleg nyelve, arra mostanáig sem tudnék választ adni. Az mindenesetre biztos, hogy az irodalomnak egyáltalán nem árt, ha morális szempontokat is figyelembe vesz (bár aki a szépliteratúrában pusztán a nyelv által saját valóságot konstruáló, a hétköznapi értelemben vett valóságtól viszont teljesen független szövegek halmazát látja, az bizonyára nem ért egyet ezzel a gondolattal). Sőt, ebből a szempontból külön érdekes a *Házasságon innen és túl* szerepe, mert egy olyan korban született, amikor nem feltétlenül divat (jegyezzük meg azért: nem is példa nélküli) az erkölcsi kategóriákat az irodalommal összeházasítani. Az ott-hontalanság és az asszimiláció kérdésével nem most foglalkozik először Háy János. *A Pityu bácsi fia* c. novellában, majd a belőle született drámában nagy teret szentelt a beilleszkedés nehézségeinek az író. Itt főként *A Kovács Laci lánya*, az *Egy budapesti lakos élete* és a *Nehéz* („Nehéz volt. Ha csak a hangokat vesszük, már akkor. Mert ő úgy nőtt föl, hogy legfeljebb a biciklilánc csörrent meg, vagy az állatok bögtek, aztán csönd. Nehéz volt neki, hogy az utcák, ahol a többiek otthonosan közlekedtek, ő meg a nevüket sem bírta megjegyezni, meg a buszok.”) viszi tovább ezt a vonalat. Az emberi részvétlenség pedig a ciklus záró írásaiban, a már említett *Egy budapesti lakos életében*, a *Nehézben*, illetve a *Dönteni kellben* szólal meg a legerőteljesebben.

Az első két ciklus dokumentatívabb jellegű, erősen referenciális (majdhogynem szocio)történeteihez képest a hídnovellák beszédmódja és sztorivezetése jelentékeny váltást mutat. Szembetűnően sok a játékos, már-már infantilis szál ezekben a novellákban. A *Budapesti hidakban* egészen sajátos logikával magyarázza el a narrátor, miért volt szükség átkelőhelyek létesítésére a Duna partján álló két város között. A *Láncban* egy a lassú autóforgalomban rostokoló sofőr elmélkedik a Habsburgok igény-

telenségéről („Lehet, hogy csak akkor lehet valaki uralkodó, ha abszolút nem rendelkezik semmiféle ízléssel. Esetleg ez az egyik legfontosabb tulajdonság, amit ellenőriznek a királlyá koronázás előtt. Aztán az évszázadok során kialakultak ezek a már genetikailag is ízléstelen családok, mint a Habsburgok.”). Az *Erzsébetben* pedig azt is megtudhatjuk: egyesek szerint Trianon miatt nincs szétnyitható híd a Dunán. De nem csupán a történelmi tények, alakok fikcionalizálására tesznek kísérletet a szövegek. A *Budapesti hidak* elmeséli von Finkenstein fazekas sztoriját, aki a *Lágymányosiban* már kapitányként tér vissza. A Finkenstein-legenda lelepleződik, az elbeszélte történet fiktív volta egyértelművé válik – a szépirodalmi művekbe bekerült alakok, sztorik, legyenek azok bármennyire is valóságosak, elvesztik állandó identitásukat, igazságtartalmukat, szükségképpen továbbírja őket az alkotói képzelet. A hídnovellák a történetvezetés szempontjából is izgalmasak. A központinak hitt sztori gyakran elapad, abbamarad s a történet egy egészen más, váratlan irányba kanyarodik el (*Lánc*, *Margit*, *Szabadság*). A *Margit* például egy elhagyott nőt mutat be, de a végén, meglepetésszerűen, a Szigeten üldögélő Arany Jánosra terelődik a szó. Marlon és Marion, Háy két régi (különösen a Xanaduban felejthetetlen) figurája, akiknek már számos alakmását teremtette meg az író, mint két árva gyermek tűnik fel a ciklus elején. Majd Marion lesz az egyetlen pozitív végkicsengésű történet, a *Lágymányosi* lányhőse. Meglehet, elegendő volt már a sok nyomasztó, elhibázott életútból, de a hidas írások közül – már csak generációs alapon is – a *Lágymányosi* fogott meg leginkább, amelyben a szerző egyértelműen szimpatizál fiatal, nem konform hőseivel, de szerencsére elkerüli a jó és a rossz, az értékes és az értéktelen dichotomikus szembeállítását, s képes ironizálni is alakjain (a lánynak egy olyan helyen van fellépése a zenekarával, „ami annyira korszerű és egy-

ben alternatív volt, hogy semmilyen műsorúságban nem szerepel, hogy mikor milyen program van ott”).

A negyedik egység írásai kivezetnek a fővárosból a vidék, a falu világába. A nyitó novellák (*Haza a Senkiházából*, *Gróf Arzenovics Milutinné*, *A halottember*) hátterét a háború adja. A *Haza a Senkiházából* egy kislány istenhitének a megrendüléséről tudósít, valamelyest gyermeki nézőpontból. A *Gróf Arzenovics Milutinné* leginkább a mese műfaji sajátosságaira hajaz. Eztán ballada-, illetve legendaszerű történetek (*A népzénesz*, *A telefonszerelő* és ide sorolható *A halottember* is) következnek, amelyek véleményem szerint az utolsó ciklus legjobb írásai. Ezek közül is kiemelkedik *A telefonszerelő*, amely a falusi és városi identitás összeegyeztethetlenségének, az egyszerű, buszsofőr férfinak és a Nők Lapjába illően szép, „fényképszerű” feleségének a szükségszerűen bekövetkező tragédiáját beszéli el. Hogy a szülők mennyire figyelnek oda gyermekeikre, azt jól példázza, hogy az utolsó két szövegben (*Csöpi*, *Szilveszter*) a kutya és a kislány hasonlóképpen van ábrázolva. „Hangot nem adott ki, csak a lélegzéséről látszott, hogy különbözik a rongyoktól” – mondja az elbeszélő a kutyáról. „A gyereket két nap múlva találták meg (...) akár egy kupac kidobott rongy, olyan volt messziről” – jelenti ki a narrátor [ki-

emelések tölem – D.F.] a *Szilveszterben*, amely a kötet zárásaként nem enged a szorításból s nem nyújt felesleges illúziókat olvasójának. A családi létezés különböző módokon és fontossággal, de ezekben a novellákban is tematizálódik – de nincs ebben több köszönet, mint a nagyvárosi történeteknél.

Nem felejtettem el az elején feltett kérdésemet: *végül is* együtt is működőképesek ezek az innen-onnan összeollózott textusok, kirajzolódik egy világos, egységes kötetkompozíció (bár az üzleti szemléletről tett megjegyzésem a könyvet elolvasva is a fixa ideám maradt). Az utolsó ciklus novellái minden menekülési utat lezárnak, hiszen egy szemernyivel sem mutatják vonzóbbnak a falut a városnál, a vidéki embert a metropoliszban lakónál. De egy ilyen gondolatmenet továbbfűzése már olyan, irodalmon túli területre vezethetne el, hogy jobban teszi a recenzens, ha ezen a ponton elnémul. Vagy esetleg még annyit hozzáfűz: ha nem is sorolná a *Házasságon innen és túl*t a legsikerültebb Háy-kötetek közé, a megbízható színvonalat képviselő novellák csírájában már megmutatnak egy olyan, szikárabb, pszichologizáló prózanyelvet, amely valószínűleg majd a szerző által beígért regényben lesz teljes mértékben megtapasztalható.

Tarján Tamás

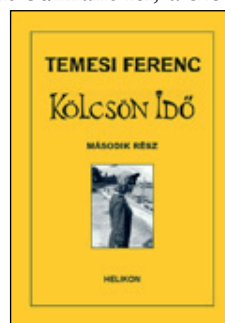
Önarckép – újságregényújságban

Temesi Ferenc: *Kölcson Idő* 1–2.

Ülök az írógép előtt (Hermes IGV 3000, hagyományos mechanikus), ahe-lyett, hogy a labdarúgó világbajnokság előtt ülnék (Portugália–Irán), s olyasmit teszek, amit évtizedek során sohasem: nyújtok egy írást. Növelem a terjedelmet. Inkább az el-lenkezőjére, a rövidítésre volt példa; erre nem. Hozzáírok ahhoz, ami már napvilágot látott (*Újságregényújság*. Irodalmi Jelen, 2006. június). Így szólt a megállapodás a szerkesztő úrral: „az első fordulóban”, vi-szonylag sietve, szorongatva a második kö-tet friss megjelenésétől: 7000 leütés. Két hónappal később, a második-harmadik új-raolvasást követően: ami belefér.

Két bőrt húznánk le egy rókáról (a szer-kesztő úr rólam, én a könyvről)? Nem egészen. Temesi Ferenc ugyanis – persze „nagyban” – majdhogynem ugyanezzel a formálásproblémával nézett szembe a *Kölcson Idő* két tomuszának megkompo-nálásakor (Helikon Kiadó, 2005, 2006). A mesterien kieszelt nagyszerkezetbe, a re-gényújság/újságregény keretei közé kel-lett elhelyeznie mindazt, ami műhelyben – akár folyóiratokban, könyvek lapján már publikálva, akár publikálatlanul – fel-gyülemlett, meg azt, amit eleve ehhez a koncepcióhoz alkotott. Valószínűleg már ennél az írói mozdulatnál eldőlt, hogy e munka jó és sikeres mű lesz, mivel Temesi egyik legnagyobb erőssége a részben iro-dalmon kívülinek tetsző, mégis velejéig literarizált szövegstruktúrák létrehozása és célirányos kitöltése. Ennek csíráit már a bemutatkozó novellagyűjtemény a *Látom, nekem kell lemennem* (1977) építkezésében sem lenne nehéz felfedezni, azonban in-kább az érettebb példák közül sorolunk egyet-kettőt. Az író legnagyobb szabású

alkotása – melyet a *Kölcson Idő* most ter-jedelemben felülmúl –, a *Por I-II*. (1986, 1987) 666 „szócikk” alá rendelve bon-totta ki azt a szótáregény-anyagot, mely műfajilag egyszerűen csak regénynek ne-vezte önmagát. A meg-megszakított tex-tusfolyam nem nagyon hasonlított Milorad Pavić *Kazár szótár* című, 1983-ban nagy feltűnést keltő izgalmas kompilációjához (mely időközben végre magyarországi ma-gyar kiadónál is megjelent), és nem elő-legezte a későbbi hazai szótárepika kí-sérleteit (Zilahy Péterét vagy másokét). De előlegezte – ha közvetett módon is – a két pillérű *Híd* (1993) fejezeteinek címek he-lyett (jel)képek által való kettős sorozatú el-különítését. A tarot jóskártya 78 lapja, il-letve a *Változások Könyve* 64 kuája jelölte az egymással dialogizáló tömbök kisebb egy-ségeit. A *Királyáldozat* (2000) egy sakk-játszma huszonkét lépéspárját és egy ma-gányos lépését használta fel a belső tagolás kialakításához. Valamennyi esetben olyan nagyszerkezet jött létre, amely a könyvek tényleges materiájától – beszédmódjától, epikai koncentrátságától, esztétikai érteke-itől, újdonságaitól, színvonalhullámzásaitól – függetlenül maga is egy regényre való je-lentéssel bírt. A 666 úgymond a Sátán „hat-ványozott” számaként bukkant fel; a szó-tárforma a nyelvi állomány teljes-ségét illuzionálta; a *Por* cím három betűből álló teste (a Kosztolányi-tól vett *Alföldi por*-mottóval és egyéb ráutalásokkal) önmagától is

Helikon Kiadó, Bp., 2006.

lebegni-szállongani kezdett; a szerzői név *Temesi Ferenc regénye* alakban – vagyis szokatlanul, jelentéskeltőn – szerepelt a címlapon; Zoltánfy István *Kocsmá*, illetve *Ajtó* című, a borítókon reprodukált festményei maguk is szuverén elbeszélésekbe kezdtek (a kocsmá mint agora; a szárnyasoltár mint a profán irrealitás szakralizálása stb.). A *Híd* első kiadásának címdalára Regős István hídmitológiánk archehidját, a Lánchidat festette, az irodalmi-történelmi legendáriumunkat Arany Jánosig visszanyitó (és így köztudottan egy másik hídra, a Margit hídra utaló) *Híd-avatás* címmel; a kártyalapokon és a kuákon matematizáló módon a lehetséges egymásmellettségek variációit virtuálisan ki- és megkeverve futott a szem. A *Királyáldozat* a sakkjáték legtekintélyesebb figuráját helyezte új jelentésmezőre (sakk = „Veszélyben vagy, vidd el a sahot!”; lehet-e királyt áldozni a legfontosabb védelmi célért, a király bármi áron történő megvédéséért...?); a sakkozni nem tudó olvasó is próbálkozott a fejezetcímekben ismertetett, *sakkírt* játszma lebonyolításával, egészen addig, míg „sötét feladta”; a lépésjelölések – „e4, e5”, „Hd5, Fxd5” stb. – ugyanúgy nem nyelvi-irodalmi jelekként hatottak, mint Tandori Dezső nevezetes sakkvershármásának (*A betlehemi istállóból egy kis jószág kinéz; Táj két figurával; A gyalog lépésének jelölhetetlensége osztatlan mezőn*) szövegei – szövegparódiái vagy szöveghiányai –; az első kiadás feketén rámászott borítófestményének (Alberto Dapietri: *Caissa, a sakk királynője*) itt is intenzív szimbolizációs aktusok jutottak.

Összességében mindez azért lehet érdekes – még a *Kölcsön Idő* előtt, de kissé már arra is értve –, mert Temesi napjaink java magyar prózaírói között a legkonzervatívabb alkatok egyike, a megjelenítés formatálásában viszont találékony, fáradhatatlan reformer. Könyveiben jobbra akkor is dominál a mindentudó narrátor, amikor e beszélői omnipotenciát rejti, vagy a főhősök fennhatóságá alá utalja. Részletező:

historizál és anekdotizál. Summázó: nem tartózkodik az ítéletektől és szentenciáktól. Akkurátus: aprólékosan gondozza-cizellálja szövegeit, nem mulaszt el másokat megörömi ezen igényesség hiányáért. Mégis, a hagyományosnak mondható előadásmód görget olyan elemeket, amelyek érintkeznek a Milosevits Péter által felvázolt *posztmodern trükkregény* összetevőivel. A saját magát egyszerre véglegesítő és szétbontó, a műfajt szemünk láttára, vagyis olvasás közben megülő és reinkarnáló regényproduktumok sorából Balla D. Károly *Élted volt regénye* című 1998-as műve legalább oly érvényes argumentumnak tűnik, mint a Milosevitsnél – *Az emberiségkölteménytől a trükkregényig*, 2004 tanulmányai közt – emlegetett Esterházy-könyvek, a *Termelési-regény (kissregény)* és a *Tizenhét hatytyúk*, Krasznahorkaitól a *Háború és háború*; vagy épp a *Kazár szótár*. Temesi a *Híd*ban a két regényfél álnaiv egymásra írásával és egymásra olvastatásával – a szöveg és egy személy utáni nyomozással – alkalmaz regényszerző trükköt. Merész trükk, hogy a *Por* és a *Híd* között (!) Szeles András nevű főszereplőjét a Zoltán István nevű főszereplőre cseréli. *Az ugyanarra cserélés* gesztusában a *meghaló és feltámadó hős* részben mint mesei alak jut térhez. A halott helyett valaki más-ugyanaz éli tovább a más-ugyanaz életet. A *Kölcsön Idő* címe is vonatkoztatható arra az időre, amely a részleges Temesi-alteregő Szeles halálos autóbalesete, azaz az író életrajzi énjének majdnem végzetes karambolja óta telik, adatik.

A friss, kétkötetes mű nem definiálja magát regényként, noha szerzője általában ekként beszél róla. A regényforma általános fellazulása idején különösebb nehézség nélkül lehet leregényezni a (kis)regényeket is bevető alkotást. A „trükk”: az „1990-ben alapítottat” fiktív sajtóorgánum (a *Kölcsön Idő*), melyben a „XI–XIII. évfolyó” és a „XIII–XV. évfolyó” 10–10 száma formailag, tipográfiailag egyszerre imitálja a napilapot, a színes hetilapot, a periodikát,

még a kalendáriumot is. A vegyes arculatú kiadvány tüntet rovatainak és egészének olvasmányosságával, az olvasó kiszolgálásával. Persze nem azt kapjuk, amit akár az irodalmi, akár a bulvársajtóban egy rokon vállalkozástól más-más módon kapnánk. A fejléce szerint „Időnként megjelenő lap”, a *számadások* főszerkesztője deklarálta: Temesi Ferenc. A javakorabeli redaktor a rendszer- (értsd, jelenti ki másutt: a gatyá-) váltástól számítja a bölcsen-elégikusan-humorosan felmért, tanítómesteresen megosztott, jelzője által megkülönböztetett *Kölcson Időt*. Számíthatja – erre utalnak a sárga könyvborítókön Kati enyhén elmosódott fényképei – a szerelmes társ baleseti halálától is (a gyászt, a saját élet további hiábavalóságát kevesen írták meg olyan szépen, mint nemegyszer már Temesi). Számíthatja még régebből is, a legáltalánosabb antropológiai, filozófiai értelemben – a József Attila-i „az életet / halálra ráadásul kapja” jegyében –, egészen onnan, hogy a Fennvaló – akár Szeged fölött, akár Kína fölött, akár Mexikó fölött – az első naptól lepergette az időt a hatodikig, a hetedikig. Idő és időtlenség, nappalba-éjszakába fogott és magát nem mérő *telés*: Temesit a népi, folklorikus tudat időszámítása, valamint a keleti filozófiákból való merítés nagyvonalú időkezeléshez, időértéshez segíti. A kettős könyv újságécája pedig nagyvonalú történetkezeléshez. A *nagyvonalú* egyszerre jelent fölényesen elegánsat – és pótmegoldásosan hevenyészettet. A szerkesztő sok történetet forgathat sokféleképp, egymásban szimultán módon. A forma (az újság) nem ellenkezik azzal, hogy a publikációk egy része, alkalmanként az összesítmása romlandó legyen. Ha azonban a Temesi számára oly kedves sakkjáték lóugrásával, vagyis a *huszár* huszárvágásaival haladunk a szövegszövevényben – vállalva a kihagyásokat, a jelentésszegény mezők átugrását –, a lap mozgó teljességgé, szinte végtelen irodalmi univerzummá válik.

A (napi)lap attól domesztikálódik, hogy

állandó, visszatérő rovatai naponta életjelet adnak magukról, s főleg attól literarizálódik – ha ez egyáltalán végbemegy –, hogy (a kiveszőben levő hagyomány szerint) folytatásokban szépirodalmat is közöl. Nap nap utáni adagokba porciózza a betevő Jókait, Mikszáthot, Krúdyt. Vagy Temesit. A *Kölcson Idő* rengeteg üdítő – jól vagy kevésbé jól beváló – fogása közül a legfontosabb, hogy ebben a (regénynek csupán harmadik évezred eleji engedékenységgel, mégis könnyű szívvel tekinthető) mozaikban minden magára ölti az irodalom ábrázatát vagy álorcáját. Minden, vagy szinte minden. Hol halálos komolyan, hol kacsintó játékosággal. Az *Édes-anyú* rovat receptjeiben (*Sülteget; Felhős szelet; Kossuth kifli* stb.) évtizedeket, évszázadokat járhat be a szeretet – és a szereteteli elhatárolódás –, családhistóriát regélhet és roppanthat íz és zamat: miből hány dkg, evőkanál szükséges. A *Todomány* (*Szegény Gutenberg; Game over; Birkák klónozása; Szendvicsjólás* stb.), a *Slágerlista* (*Kölcson Idő = Borrowed Time; Roncs az Országúton; Séta a világ vadabbik felén; Amerikai pite* stb.), a *Sport* (*A kínai sakk rövid története; Sok-sok elmaradt pofon; A kosárlabda művészete* stb.) a beat, a rock, a versenyszellem (az univerzitás stb.) nevelte szabadgondolkodó alig rejtett önéletrajzát, az író plasztikus önképét tárja az olvasó elé. Az 1950-es, 1960-as években felcseperedett, szocializálódott személyiség, a könyvbeli újság szerkesztője nemzedéki reprezentánsként jelenik meg, a szegediségtől a szabadszájúságon, bölcselgésen át a rendíthetetlen szuverenitásig számos specifikus vonással. Az anekdotizáló, adomázó, aforisztikus fogalmazás, a nosztalgiát rögvest kifigurázó emlékező próza, a fokozott személyesség egységesülő tónusú, sokszínű, tartalmas olvasnivalóval tölti fel, regényesíti az egyszemélyes lap hasábjait. Az elemi mesét, mely legjobb helyein eredettörténet, mitológia, népi tradíció, kollektív tudás is.

Az olykor vehemensen támadó, végletes,

személyeskedő ítélezés a vitairat-, pamfletjellegű csigázás. Az önismétlés, a bő lére eresztés nem kendőzi: néha a könyvet rekordidő alatt tető alá hozó Temesinél is volt anyaghiányos lapzártja. Egy-egy laposságban, lapszusban, lappáliában a lap az esendőségről is informál, az ötlet megfizeti árát, a trükk alkalmanként kifulladás.

Valóban egyszemélyes lap lapozódik-e a Temesi-regény mélyén? A *Kölcsön Idő* mint regény egyszemélyes. Önéletrajzi regény, énkép, a pálya felmérése. Bizonyos értelemben összegzés; gereblyezés, újraírás, újragondolás, magasabb igényű csoportosítás, struktúrába szerkesztés révén. Viszont a *Kölcsön Idő* mint lap sokszemélyes. A regény önéletrajzi beszélője, alteregóhőse rengeteg energiát nyer azzal, hogy *seregben látja magát* – amúgy adysan –: énje énsokszorozással készíti az újságot. Helyzetbe hozza korábbi regényhőseit a szerkesztő Temesi. Megint munkára fogja: életre, élésre készíti az alakmásokat. Publicista válik Szeles Andrásból, vagy a *Pejote* (1992) Tengődijéből, akinek a keresztneve most Zoltán. Bedolgoznak a *Kölcsön Idő*-nek. A *Por* 666 fejezetét papírra vető, a Sántán hatos számát sokszorososan funkcióba terelő Temesi Ferenc, maga is kétszer hat betűs nevű, lehetőleg őrzi a hatos misztikáját. De felbukkan például Gárdonyi Géza egyik szerzői neve (Egy katolikus), Ady Endréé is (Lellei András – 2×6), másoké. Még az anonimizáló – is, amelyet (többek között) Arany János használt. Ezekkel a játszói név-választásokkal Temesi a maga életét, sorsát, művét, mondandóját vissza- és szétírja a magyar irodalom(történet) – a magyar (irodalom)történet – egészében. Egynek tudja magát a sokból. Egynek tudja a sokat. Az énsokszorozással, az énből való alkalmi, trükkös-játékos-komoly kilépéssel – a szövegmegosztással – emelkedik a tört, a veszteségeit tudó, az időből-Időből voltaképp már nem kérő ego/alteregó fölé. Megfejteti valót kínál olvasójának. Rébuszt is, a „főszövegek” – regény, dráma, novella,

emlékezés, riport stb. – és az „alszövegek” – tudósítás, paródia, polémia, recept stb. – mellé. A nagy felületű intarziába vicc, tantörténet, parafrázis, (ál)dokumentum stb. is tartozik.

Temesi halmozza a kisformákat: még a nagy formákban is a kis forma az erőssége redaktorunknak. Tehát pontosan átlátja a választott közlési keret sajátosságait. A *Kölcsön Idő*ben nem pusztán emelni kell tudni az építményt. Tagolni is. Így lehet az epikai mikroorganizmusokból makrostruktúra. Még a (nem valami hívtós, ám korfestő) dráma is prózaszerűvé válik az újságregényújságban. Általános az epizálódás, az epikus homogenizálódás. Kaleidoszkopikus próza szolgálja a kivételes olvassmányosságot. *Mai* könyv ez. Szinte bárhol le lehet tenni, be lehet hajtani, bármikor újra fel lehet venni. Medialitása a klipek, a folytatásos tévésorozatok, a hirdetések és egyebek közelségétől tanul. Erénnyé fordítja a kötetek lapjain azt, amit kritikával – a művészet, a kultúra alászállásaként, megcsúfolásaként – szokás kipellengérezni. A *Kölcsön Idő* csúfot űz a csúfból.

A kiadói csapat – s mellettük a jóbarát Száraz Miklós György – kökemény összefogására és egybehangolt munkára lehetett szükség, hogy ez a szokatlan könyvalak igen jónak nevezhető (bár sem formátumát, sem illusztráltságát nézve nem ideális) kivitelben jusson el a közönséghez. Persze ettől a nemes igyekezettől függetlenül az újságcikkekké, rovatokká szétzedett, képzeletben átrendezhető, újra és újra összeszerelhető *román* óhatatlanul ötlettűzijátékként hunyna ki, ha a szövegnek nem lennének rakétabázisai. De vannak, bőven. A *Tenacatita* címen újraformált, újraírt *Pejote* többek között. A *Halál-ok* sorozat „búcsúszimfóniái”, tenyérnyi végtelenségben, olykor gitár- és szájharmonika-átiratokban (Baka Istvánról, Boncz Gézáról, Petri Györgyről, ismeretlenebbekről). A mesteri ecsetre valló port-

rék, élen a Bálint Sándort – Sándor bácsit –, Temesi egyik vezérlő szegedi csillagát megidézövel. Az *Országúthy extra* híradásai, amelyek Federico Fellini korai filmjétől is hívogathatnak kölcsönfényeket, az országúti, szörnyű balesetre is emlékeztethetnek, Jack Londont és Jack Kerouacot is meginvitálhatják vendégnek. Az *Amerikai antológia*, s általában minden, ami ebben a Szeged-centrikus magyar regényben színezően-összevetően küllhoni.

A kisformák az általános novellisztikus-ságban, a novellinókban, elbeszélésekben csúcsosodnak ki. A folytatásosság által a nagyobb szövegek is novellásodnak, illetve az alignovellák, kezdemények is elbeszélés-ként hatnak. A *Kölcsön Idő*: variáció a *De-kameronra*, 20. századi pestissel.

A fényképek (képek, montázsok) leginkább ahhoz az élettrajzi Temesi Ferenc-hez kötődnek, akiből az irodalmi Temesi Ferenc reanimálódik e lapokon, s aki – Temesi-Tengődi-Szeles-Lellei-XXXXXX – már mintha a legutóbbi fél, egész, egy-

két, sok évszázad történetelevelenítő ikon-ja lenne a regényesült *Kölcsön Idő*ben. (Érdekes: hálásnak tűnő publikációtípusok maradtak kiaknázatlanul. Köztük az apróhirdetés legfőképp.) *Mi az újság?* Erről is olvasható (ezen a lényegre – magának a műnek a lényegére – törő címen) egy eszmefuttatás. Temesi újságregénye, regényújságja, újságregényújságja újjászüli a regényben az újságot, az újságban a regényt, s még a textus színvonalának egyenetlenségei is az egyvedi, egyszeri epikai forma beteljesülése-kiteljesülése felé segítik. Érvel magáért az 1030 oldalnyi konglomerátum.

Közben Portugália 2-0-ra megverte Iránt. Nem láttam, de immár benne van az eredmény az újságban.

Korábbi mondataimból változtatás nélkül nem használtam fel egyetlenegyet sem.

Ha másból nem, ebből is tudnám – tisztelet neki –, milyen nehéz lehetett a *Kölcsön Időt* kihordó Temesinek.

Kecskeméti Sándor: Békás kút (Gundremmingen)

Bedecs László

Szevasz, halál!

Zalán Tibor: *szállás rossz ágyon; dűnnyögés, félhangokra*

A 2004-es *a szürrealista balkon* című, az azt megelőző évtized Zalán-költészetét reprezentatív módon bemutató kötetben a kritika egy része a lezárás gesztusát, és ebből következően egy esetleges új korszak kezdetének ígérte látni. Az azóta megjelent két kötet, a 2005-ös *szállás rossz ágyon* és az ideai *dűnnyögés, félhangokra* azonban, furcsa módon, azzal okoz meglepetést, hogy nem szakít a kilencvenes évek Zalán-költészetét meghatározó hanggal, sőt inkább megerősíteni igyekszik a korábbi poétikai eredményeket. Azaz nem az újításokkal, hanem a túlhaladottnak hitt szövegek újrahasznosításával játssza ki az életmű alakulását valamiféle forгатókönyv szerint megjósolni igyekvőket.

A hazai kritikai diskurzusokra egyébként is jellemző, hogy az újdonságokat, a változásokat díjazza, és Zalán Tibor, eddig legálábbis, maximálisan kiszolgálta ezeket az igényeket: költői életműve a töréspontok, a fordulatok és a sokféleség értelmezésének nagyívű története, melyben a nehezen megtalált, és a „hiteles forma” keresése közben esetenként jól bevált poétikai eszközöket is elhagyta valami bizonytalanabb újért. Költészetének karakterét leginkább az újabb megszólalásmódokkal való bátor, az avantgárd zúzástól egyre inkább a klasszikus

formák újrafogalmazása felé vezető kísérletezés alakította. És bár az újító szándék ezúttal sem hiányzik, Zalán most a korábbiaknál árnyaltabb, finomabb módosításokat hajt

végre költészetén a két, lényeges elemeiben különböző, ám az életmű korábbi eredményeihez egyformán kötődő kötetében. A *szállás rossz ágyon* formáját és tartalmát tekintve is sokféle, Zalán csaknem teljes poétikai eszköztárát felvonultató verset közöl, a *dűnnyögés, félhangokra* viszont voltaképp egy eszköz, az intertextualitás működésének sikerére bízva az autentikus versnyelvet a korábbiakhoz hasonló komolysággal kutató szövegeket.

Az új kötetek metszete ennek megfelelően inkább tematikai: a bölcséleti ihletettséggű depresszív, a halál elkerülhetlenségének belátását az élet tartalmatlanságának, megoldhatatlanságának érzésével súlyosbító beszédpozíció a közös pont, mely egyébként ugyancsak régi eleme a Zalán-költészetnek. A két kötet közötti efféle kapcsolatot mi sem jelzi jobban, mint hogy az előbbi lényegében a *Tűnődések az öngyilkosság előnyeiről és hátrányairól* című, közel hétszáz soros verssel zárul, míg a *dűnnyögések* a „Tudod én meg akarok halni” sorral nyit. A halálvágy ilyen erős megjelenése nem egyszerűen a kiüresedéséről és a létfájdalomról árulkodik, hanem a végletes megkeseredésről, a teljes reménytelenségről. Ez az, amit nem orvosolhatnak a szövegekben feltűnő emlékek, régi álmok, szerelmek. A kép olyanra sötétre sikeredik, hogy azt hihetnénk, egy öreg, élete minden örömén túl lévő beszélő bújik meg e szöveg mögött, de épp a számtalan József Attila-utalás figyelmeztet mindenkit, hogy a keserűség, az undor, a halálvágy nincs életkorhoz kötve. És persze nem is személyre szabott: a boldogságkeresés – akár „szakmai”, akár érzelmi természetű –, e költészet szerint eleve reménytelen, ezért az illúzióvesztés előbb-

Tiszatáj Kiadó, Bp., 2005.

utóbb mindenkit elér. Az elégikus, mélabús hang, az egyre ritkábban szürrealisztikus képesség, a versforma szabadsága azonban a korábbi Zalán-szövegeknél mélyebb összefüggések mentén rendez el a létezés permanens válságának, a veszteségtudatnak, a megalázottság, a szenvedés, a pusztulás képeinek egzisztencialista-jellegű tartalmait.

A nem túl szerencsés című, a kötetre nem jellemző, ráadásul gyengécske szó-játékkal próbálkozó *szállás rossz ágyon* ezzel együtt is felkínálja magát a beszéd-módok különbségére figyelő vizsgálatnak. Zalánnak láthatón nincs kedvenc versformája, azaz ugyanúgy jól érzi magát a szabad versben, mint a haikuban, a szonettben vagy a más, sokszor általa kitalált formában. Mondhatni, a témaház igazítja a formát, melybe ráadásul a tördelés megjelenésének vizuális szempontjai is befolyásolják. A kötetet nyitó, a hetvenéves Ilia Mihályt köszöntő vers egyes szakaszai például vitorlára, zászlóra, vagy néhol egy hosszában félbevágott fenyőre emlékeztetnek, annak a máshol is visszatérő technikának köszönhetően, hogy a sorok egy-egy szóval hosszabbak az előttük lévőnél, hogy hét-nyolc sor után újrakezdődhessen a növekedés. A körforgásszerű szerkezet azonban maga az „üzenet” a hetedik ikszen átlépő ünnepeltnek: az élet ugyan véget fog érni, de ez nem jelenti majd a véget. A meglehetősen szokatlan, de épp ezért különös erejű köszöntő egyébként szövegszerűen is kimondja ugyanezt: „zúgva nő a fű a sírokon / sóhajtasz hallgatsz – elérted birodalmad”.

A kötet másik kiemelkedő darabja a már említett *Tünődések az öngyilkosság előnyeiről és hátrányairól* című, mely rövid, jobbra záródó sorokban, a prózához közelítő diktációban arról beszél, milyen hatással van *mások* jövőjére az én öngyilkossága például az elmaradó találkozások vagy a már be nem tartható ígéretek következtében. Zalán egy nagyszerű retorikai eseménnyé alakítja a szöveget, hiszen húsz oldalon

át voltaképp egy hatalmas mondatot kelekít, ismétlésekkel, közbeékelésekkel és önsokszorozó mellérendelésekkel. A vers lendülete elsősorban a tagmondatok szinte zenei szerkezetének és a finom, láthatóan nagy gonddal megrajzolt íveknek köszönhető, melyek mégsem veszik el a beszélt nyelv természetességét, ez esetben a szabad vers szabadságát. A szöveg külön érdekessége, egyben az olvasói figyelem fenntartásának is eszköze, hogy voltaképp egy kimerítő tabló a költő szakmai kapcsolatairól, melybe színházi emberek és írók, szerkesztők is szép számmal kapnak helyet. Ez a fajta „vallomásos” kibeszélés ráadásul nem volt jellemző az elmúlt évtized Zalán-költészetére, sőt azt inkább a külső referenciáktól való elzáródás, a szöveg belső utaláshálója való ráhagyatkozás jellemezte.

De ez az apró elmozdulás az Ilia Mihálynak dedikált versben ugyanúgy jelen van, mint a kötet más, alkalmi jellegű versében. A *Három Kovács-fotó*, az *Örökre nyár* a sikerültebbek közé tartozik, viszont a *Búcsú a Gong-tól* közéleti kesergése már-már méltatlan a kötethez. Ez utóbbi versben a sértett szerző televíziós karrierjét siratja, de a dráma nem ez, hanem az ironia hiánya, a gyerekes lelkesedés reflektálatlansága, a közhelyes megoldások (pl.: „véres a kamera torka”) sokasága. Valamivel jobb az írók focicsapatának sikereit megverselő *Elégia-töredék egy csapatért*, a Tar Sándor emléke előtt tisztelgő *a tünődés ideje* és a házassági évforduló emlékkönyvébe írt *Feleségemnek*, de érezhetően nem az alkalmi verselés Zalán igazán otthonos terepe. Bár, engedjük meg, még válhat azzá.

Ugyancsak bizonytalan az haikuk stá tusza, melyek egyre inkább hozzátartoznak a zaláni életműhöz. Ez már a harmadik kötet, melyben nagy mennyiségben, hangsúlyos helyen szerepelnek, de érzésem szerint még nem integrálódtak a kötet karakterét meghatározó hosszúversek közé. A négy csokorban közölt, összesen nyolc-

vanhárom haiku akár egy önálló kötetben is helyet kaphatott volna – esetleg a korábbiakkal egybegyűjtve –, ha a szerzőnek nem lennének velük ennél távolabb mutató, a verseknek a jelenlegi kötetben is fontos szerepet szánó tervei. Ez a szerep, épp a versritmusok különbségének jelzése lehetne, annak az olvasói tapasztalatnak a tudatosítása, hogy egy ötlet vagy egy gondolat még nem szöveg, azzá csak az esetlegesnek tűnő formát megtalálva válik. Mintha Zalán azt mutatná be, hogy lehet a szabadjára engedett, hosszú oldalakon alakuló versekkel párhuzamosan rövid, csillanásnyi versekben is beszélni, és hogy ez a két forma együtt, egymást kiegészítve teszi egészé a kötetet, zárttá a költői horizontot. Az egyébként méltányolható törekvés azért kap defektet, mert Zalán minden sajátta tevő ötlete ellenére a haikukra inkább már csak emlékeztető szövegek nem kellően erősek ahhoz, hogy e költészet építményét tartó egyik oszloppá váljanak. Juhász Attila már részletesen megírta (J. A.: *Zalán-verziók*. Bp., 2004, 149-150.), milyen visszafogottan tér el a máskor oly radikálisan újító Zalán a hagyományos haiku szabályaitól, de immár bebizonyosodott, hogy az újítás ez esetben nem előrelépés, a tartalmi, szemléleti különbség önmagában nem érték. A *Média* például – „Az előadás / nem maradt el Az élő / adás elmaradt” – alig több olcsó poénnál, de semmiképpen sem az a bölcs és elgondolkodtató vers, amilyen több aforizma-szerű Zalán-haiku is szeretne lenni. De legyünk igazságosak: természetesen vannak sikerült, érdemes darabok is e rövidversek között (*Üzenet, Partitúra, Part, Magyarázat* stb.), ám ezek jellemzően épp azt jelzik, mennyire szűkös a tizenhét szótagos keret, és ezáltal mintegy túllendítenek a szöveg határán, úgy szólván továbbmondatják a leírt, hiányos mondatokat.

Egyébként e tekintetben kapcsolódnak a kötet legjobb verseihez, melyekben az olvasás folyamata valóban a szövegalkotás

folyamatává lép elő. Zalán pontosan érzí, mennyi bizonytalanságot hagyhat a leírt szövegben a központozás hiánya, a hiányos szerkezetek és a bátor vágástechnika segítségével, és tudja, miként vonhatja be ezzel az olvasót a saját, neki tetsző, az ő olvasói igényének megfelelő szövegváltoztatás létrehozásába. Az intonálás rendje ezekben a szövegekben nincs előre programozva, ami a nyitottságra és az ebből következő játékokra érzékeny olvasót egészen biztosan megérinti. Ezzel egyébként szorosan összefügg Zalán asszociációs írástechnikája, melynek a gyors váltások és a távoli képek, gondolatok egymás mellé rendezése ad egyedi jelleget. Ezek a váratlan, és sok esetben esetlegesnek tűnő kapcsolatok ugyanis csak a szöveg terében értelmezhetőek, és így az olvasóra marad továbbgondolásuk feladata, a kapcsolat valódi tartalmának megtalálása – ha ez egyáltalán lehetséges. Ugyanez a helyzet az emlékeztetőredékek összerendezésénél is, melyek sokszor és szerencsére montázsszerűen, az egységesítés elvárható költői aktusa nélkül jelennek meg az olvasó előtt.

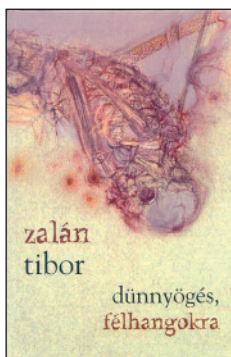
A kötet legizgalmasabb szövege (szövegcsoportja) a *Kévert számok és személyek*, mely egyszerre működteti a legfontosabb szövegszervező eszközöket, a Zalán-vers szinte minden erényét felmutatva:

*ez az épp ez számítottam rá hogy itt lesz zárójel
itt lesznek ha többen vannak zárójel belépek rá-
esik a tekintetem zárójel rájuk esik ha többen
vannak zárójel banális helyzet én belépek ő
ott ül zárójel ők ott ülnek ha többen vannak*

*záró-
jel vár zárójel várnak ha többen vannak
zárójel a*

A vers újra csak egy bravúros retorikai megoldás-sorozat eredménye, sodró lendületű, fordulatos és izgalmas szöveg, melynek értelmezését nagyban befolyásolja a ki nem tett írásjelek helye, a kisbetűs mondatkezdetek, illetve az írásjel (a zárójel)

helyett a „zárójel” szó használata pedig az olvasás folyamatosságát töri meg. Mintha egy nyomtatvány lenne előttünk a „nem kívánt rész kihúzandó” utasítással, azaz a lehetséges szövegváltozatok egyidejű fel-tüntetésével. A vers középpontjában itt is a nyelvi történet áll, mely a grammatikai szabályok működéséről, szavak kötelezően előírt viszonyáról, illetve megérthetőségük kritériumairól árulkodik. A szabad játék, a nyelv intenzív mozgása, a stílusjegyek keveredése csupa efféle, reflexív gesztus, mellyel Zalán közelebb vezet a nyelvhez versének olvasóját. Ugyanakkor, épp a vers harmadik és negyedik részének felsorolásszerű, mechanikus megoldásával azt mutatja meg, mennyivel több a költészet, mint a nyelvtani szabályok kreatív alkalmazása: a száraz, egyszerű viszonyrendszerből egy apró ötlet varázsolhat nyitott és újszerű szöveget.

Kortárs Kiadó, Bp., 2006.

A *dűnnyögések, félhangokra* nem csak a szállás rossz ágyonnál, de alighanem minden korábbinál egységesebb Zalán-kötet. Leginkább talán szonettgyűjteménynek tekinthető, holott

egyetlen szabályos, klasszikus szonett sincs benne. Viszont minden szövegben jelen van egy szonett emléke: a rímekben, a diktóban, a sorok számában, vagy épp hiányában. De azonnal látszik, hogy Zalán sokkal többet tud a szonettől, erről a „régie és elavultnak tűnő formáról”, mint például a haikuról, jobban érzi a kihívásait, jobban ismeri a kitörési pontjait, és talán ezért tudja izgalmasabban átírni a szabályait. A 2000-es *Lassú halált játszik* című kötetének záróciklusa már megmutatta, milyen variációs lehetőségek kínálóznak a szonettformán belül a zaláni eszközök (pl.

a nagy- és kisbetűs szavak sorközbeni változtatása, a központozás elhagyása, a szintagmahatárok elbizonytalanítása stb.) használatával. Érdekes végigkövetni, ahogy a szabályszegések az ismétlések során szabállyá válnak, és bár lehetőség lenne a struktúra visszaalakíthatóságára, ez az igény egyre értelmetlenebbé szűrül.

Az új kötetben azonban Zalán tovább megy, és ha lehet, még élesebbé teszi a határhelyzetet. A címnélküli verstördékek szoroson követik egymást, szó szerint egymásba érnek, ami a töredékességet átforgatva voltaképp egyetlen hosszúverssé formálja a szinte letehetetlenül izgalmas könyv anyagát. A töredékek összetartozást erősíti, hogy a szövegekben jelenlévő József Attila-idézetek is úgy vannak megválogatva, hogy úgy tűnhet, Zalán voltaképp egyetlen, fiktív, pontosabban által létrehozott, habár soha le nem írt József Attila-versből idéz, egy afféle best-of remixből, melybe, miként egy mesterszonettbe, más-más versből kerültek a sorok. Ezt az benyomást azal éri el, hogy elsősorban a kulturális emlékezet centrumában lévő, mindenki által ismert költeményekből, az *Ódából*, az *Eszméletből*, az utolsó versekből, illetve a *Szabad ötletek jegyzékéből* idéz. Zalán tulajdonképpen ráutalja magát erre a lírai kánonra, hiszen csak ismertében működhet az általa kezdeményezett játéknak az a formája, melyben néha finoman torzulnak az idézetek, máskor viszont nincs idézetnek jelezve a hasonlóan átforgált részlet. Előbbire példa „a semmi ágyán” (77.) vagy a „hajtsd le szépen fajodat” (91.), utóbbira a „elvetünk jó mélyre minden elvet” (10.) vagy „a kezében kis kés / volt” (16.) sor, illetve sorrész.

Külön érdekes ugyanakkor, milyen érzékenyen emeli ki Zalán az egyértelműen József Attilához kötődő szavakat, hiszen az sem teljesen evidens, hogy egyáltalán lehetnek ilyen szavak. A kötet azonban evidenciaként állítja – teljes joggal egyébként –, hogy a „rakodópart”, a „libasült”, a „fül-

kefény”, a „vadnyom”, de még a „mama” vagy „vonat” szó is azonnal előhívja a József Attila-költészet emlékeztetőt, és nem csak a verseket, de a versekhez és a költőfigurához tapadt értelmezéseket, mítoszokat és természetesen a sztereotípiákat is. Zalán azonban igen meggyőzően tartja kézben az így aktiválódott szövegek szálait, nem idéz sem többet, sem kevesebbet az optimálisnál – talán nem is lehetne ezt jobban csinálni. Érdekes viszont, hogy a *szállás rossz ágyon* lapjain olvasható, hasonló technikával íródott versek messze nem szólnak meg ilyen erővel (pl.: *Málnaszüret – Motivum-játék a korai Radnóti olvasása közben*), ami József Attila-versek ismertségén túl a *dünnýögések...* kötet az egyes szövegekre visszaható egységének köszönhető. Ez az egység szilárdságával és átgondoltságával az emlékévkapcsán újra felerősödő és megszorodó József Attila-értelmezések legkitűnőbb darabjává avatja a kötetet. Hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy a József Attila-i örökség megőrzése nem a kritika, hanem a most születő költészet lehetőségé, esélye és feladata, és ez máshogy, mint a József Attila-versek kihívásaival való ismételt szembesülés, nem elképzelhető. Ebben a különösen jellemző darabban láthatjuk, hogy Zalán, miközben „beleír” a József Attila-életműbe, saját költészete részévé teszi az átörökölt verseket, sorokat, szavakat, de egyben jelzi a távolságot is a korábbi poétikától. A máshol erősebben jelentkező sűrítések, kihagyások, elhallgatások, bizonytalan utalások egy modernen túli, az idézéstechnika pedig kifejezetten posztmodern beszédpozíciót feltételez. Nyilván eszünkbe jut ugyanakkor a kortárs költészet nyelvének kialakulásában megkerülhetetlen szerepet játszó Petri György sokat idézett nyilatkozata, melyben ő úgyszólván elhatárolódott a József Attila-i örökségtől, azt mintegy folytathatatlannak, bezárultnak nevezve. Ugyanakkor ismeretesek Zalán Tibor korai, programszerű nyilatkozatai is, melyekben Zalán a nemzedéke előtt járó költők (Juhász, Nagy L., Tandori, Petri

stb.) útjait látta járhatatlannak. Ez a kontra és a rá menetrendszerűen megérkező rekontra talán jelzi, hogy Zalán próbálkozásai, melyekben közvetlen elődeihez képest igyekezett másként, elsősorban az avantgárd hagyományt újraértelmezve beszélni, a kilencvenes évek második felétől hogyan válhatott önfeladás nélkül a már klasszikus modern hagyományt továbbörökítő versbeszéddé. Zalán ráadásul nem csak szavakat, hanem magatartástípusokat és poétikai megoldásokat is átvesz – főleg a kései – József Attilától. Aligha szorul egyébként bizonygatásra, hogy a kortárs költészet központi referenciája, azaz az intertextuális kapcsolódások elsődleges célja még mindig a József Attila-életmű. Zalán elsősorban a halál motivikus szerepeltetését és önmegszólító verstípus ént-formációit veszi át. Mindezt azonban úgy teszi, hogy a „valódi” József Attila-szövegek és az új szövegek közötti viszonyt nem a konfrontáció, hanem a folytonosság és az egymásra utaltság jellemzi. Azaz a versben egyszerre beszél József Attila és az ő szerepét felöltő versalany, aki a tipográfia segítségével igyekszik megkülönböztetni magát az elődtől.

Írásomat azzal kezdtem, hogy a 2004 utáni Zalán-kötetek nem hoztak jelentős poétikai újdonságokat, most mégis azt kell mondanom: új minőséggel gazdagodott Zalán Tibor költészete. A költői repertoárjának bejátszásával, eszközeinek strukturáltabb használatával, az öt évtizedek óta foglalkoztató József Attila-örökség helyének megtalálásával, a nézőpontok finom elmozdításával, gondolkodásmódjának reflektáltabbá válásával a jelenkori magyar költészet legjobb teljesítményei közé utalta kötetét. És minthogy korántsem ért el kérdései megnyugtató rendezéséig, a jóslgatás zaláni csapdáját elkerülendő, csak annyit: bizonyos, hogy e költészet ezután is a továbblépésben, a továbbgondolkodásban, a meglepetések keresésében lesz érdekelt. Szállva, dünnýögve, karóval vagy virággal.

Csepregi János Zsolt

A bárány színe

Szegedi Kovács György: Pompeji mozaikok

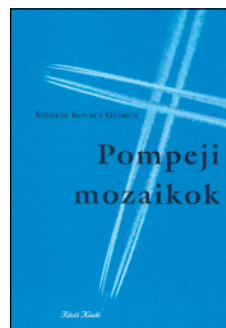
A Vezúv tövében elhelyezkedő ókori város története, és tragédiája széles körben ismert. A történeti források szerint időszámításunk kezdete után 79-ben bekövetkezett – váratlan – csapás, mintegy a történelmi idősíkból kiragadott pillanatot őrizte meg számunkra a vastag vulkanikus hamu alá temetett települést. Ez a konzerválás teszi lehetővé, hogy pontos képet alkothassunk a campaniai város mindennapi életéről, kultúrájáról. S így kerültek napvilágra a mesterien másolt, tökéletes szakértelemmel készült mozaikok is.

A leletek ámulatba ejtők, Szegedi címválasztásának hátterében mégsem holmi nagyképtűsködő párhuzamkeresés áll lírája s az ókori mesterművek között, nem akar rájátszani efféle olcsó humorra, sőt éppen ellenkezőleg, célja a kontraszttámasztás. Örök dilemmákat feszeget: mi értelme az emberi munkának, értékek létrehozásának, s egyáltalán magának az életnek, ha mindezeket egyetlen pillanat alatt teheti semmivé egy váratlan esemény? Marad bárminek is értelme, ha a halál előbb-utóbb úgyis utolér? Van bármiféle bármilyen kiút, olyan értékrend, ami iránymutató lehet? De ennél sokkal messzebbre megy, tudni akarja mi a valódi, s mi az, amiről csak azt mondjuk, vagy annak mutatja magát?

Szegedi kérdései persze még így sem újszerűek, hiszen emberi végességünk ősi, egyetemes talányaiból fakadnak, azonban lírájáról, melyben kétségei és reményége egyaránt testet öltenek, már korántsem mondható el ugyanez. Nyughatatlan, funkcionalista szemléletű alkotóval van dolgunk, akit nem hagy nyugodni ok és okozat, honnan és hová kérdése, de ez nem csak a versek mögött meghúzódó szavakká formált gondolatokból, hanem korábbi

köteteihez képest sokkal érettebb nyelvhasználatán is megfigyelhető. Szerkezetei leegyszerűsödtek, letisztultak. Szűkszavúsága, gyakran sokatmondó egyszerűséget tartogat az olvasó számára. Igazán jó példa erre *A kerítésnél* című verse, ami a magára hagyott, magát elveszítettnek, elárvtulnak látó gyermek panasza, ami talán egy felnőtt szemszögéből tekintve cseppet sem olyan drámai, mint annak, akivel történik: *Eljöttek a nagy, zöld,/ sűrű lombok/ a gerlék huhogása,/ anyám megint itt hagyott.// „A kerítést azt nem szeretem.” // Elnyel a hideg,/ óvoda-szagú ház.*

Gyermekkorának számtalan rejtett, a szakrálisba hajló élményét, emlékfoszlányát elegyíti, vegyíti mai életének szilánkjaiival, mégis úgy tűnik, mintha semmi sem változna, a gondolkodás, a rácsodálkozás talán, de a kérdések soha. Szegedi verseiből hamar kitűnik, hogy keresztény szerzővel van dolgunk, s aki költőként is hívó akar lenni, annak kétszeresen nehéz a feladata, hiszen napjaink kiüresedett vallásossága, az élettelen és életidegenné tett hit, az ideológiák és a történelem tanulsága szerinti hiteltelenség ma sem kevésbé aktuális, mint az elmúlt századok során. Költőnk mégis kísérletet tesz arra, hogy minden akut sztereotípa ellenére megossza velünk azt, amit magának tud, mindezt úgy, hogy közben mégsem prédikál. Ez a szelídség, és a Pompeji mozaikok egészére jellemző szokatlanul nagy intimitás az, ami arra ösztönzi az

Ráció Kiadó, Bp., 2005.

olvasót, hogy igyekezzen megérteni, ki-kutatni a mögöttest, megérteni azokat a folyamatokat, amik a szerző és Istene kapcsolatát, valamint a körülötte örvénylő, változó világ történéseit ábrázolják. Nem pátoszos himnuszokról, eufórikus érzelmekről van itt szó, hanem vívódásokról, kételyekről, izzadság- és életszagról, melynek töredékei közül átsejlik a megváltás reménysége. Szegedi, bár a hétköznapiakba ágyazott végső kérdésekkel foglalatoskodik, mégsem válik teátrálissá. Sem értékrendjét, sem székepsziseit nem akarja ráerőszakolni a gyanútlan olvasóra, inkább közös gondolkodásra hív. Míg úgy tűnik, saját mozaikjai után/között kutat, keresve mi a valódi, s mi az, ami pusztulásra ítélt, addig akaratlanul készlet önvizsgálatra. Szegedi Kovács György ugyanis, ha analizálni akar, kísérleteit magán végzi el.

Világának kidomborodó sajátossága a számára életérzéssé erősödő paradox kettség, mi szerint egyszerre értéktelen, s múlandó, mint önző természetének kiszolgáltatott ember, s végtelenül értékes Istennek, mint teremtményének. Különösen kitűnik ez Fohász című költeményéből:

Behunyom szemem,/ hogy megváltson/ egy hang,/ hogy szárnyaim/ bársonyos tűz emelje/ kihűlt perceim föl./ Világoljék fel/ legalább kis egérlyuknyil/ boldogság,/ melybe úgy se férrünk/ itt lent,/ hogy egy „hűvös hajnalon/ sírni lássam a meggyötört, elárvult Istent.

Istenábrázolása szokatlan, olyan törekény egyensúlyt próbál bemutatni, melyben a szeretet és az igazságosság egyaránt jelen lévő fundamentum, Istent pedig nem számúzi az ítéletre éhes demiurgos szerepébe, nagyon is eleven valóságként mutatja be. Szegedi új könyve kétségtelen tanúbizonyság lehet arra, hogy a vallással kapcsolatos kiüresített, tartalom nélkül maradt szavak új értelmet nyerhetnek, a pátosszá silányult formák számúzése után. *A Pompeji mozaikok*ban egy korábban kevésbé karakteres költészet után most úgy látszik, saját hangját megtalálva mutatkozik be a költő, s alighanem ez az út az, amin érdemes továbbindulnia. S hogy mit is jelent valójában Szegedi negyedik kötetének névválasztása? Azt a kötet markánsan naturális képpel induló, súlyos záró- s egyben címadó darabja árulja el:

*Apjuk szennyes fehér ingeit adták/ a tizennégy éves lányoknak/ vatta helyett/ s arcukat most jól kikenegetik/ festegetik, hogy emberibb legyen/ meg hitelesebb a lár-mázás// nekik a pompeji színes mozaikok kellene/ ugyanis a személyiséghez a szellemiséghez/ csak éppen az illik// ezeknek falazott Baál ama átkos/ kövekből melyeknek füstkutyaí/ idevonzódtak szüntelen a szag-
ra s a lakat/ végleg a tolvajok alá került// nem éppen pillanat ez a morajlás/ az újonnan felnövekvő vulkánok vajúdása/ mert elfojt magzatvizük*

Ekler Andrea

Meghívó egy tanácskozáshoz

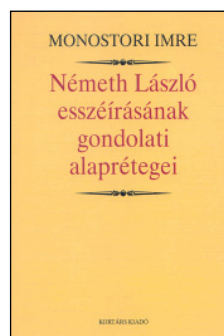
**Monostori Imre: Németh László esszéírásának alaprétegei;
Bertha Zoltán: „Világképteremtő enciklopédizmus”
Tanulmányok Németh Lászlóról**

„munkásságom meghívó egy tanácskozáshoz, melyet önmagammal folytatok”

Monostori Imre *Németh László esszéírásának gondolati alaprétegei* című könyvének mottójában Németh Lászlót idézi: „Az én pályámnak volt egy közvetlen és távolabbi célja: a demenciás magyar nép fölött a tudatot újrászöni, s e tudat újrászövésében az európai gondolkodásnak, öntudatnak is helyet adni.” Visszafordítva a citátum irányát a kötet szerzőjére, Monostori Imre egész pályáját tekintve hangsúlyosnak mutatkozik a törekvés a „tudat újrászövésére”. Félreértések elkerülése végett, ma úgy lehetne fogalmazni, az újragondolás, újraértelmezés igénye számára nem divatigény, hanem permanens gyakorlat. Köztudottan vitathatatlanok Monostori Imre Németh-kutatásban, szellemi hagyatékának méltó „kezelése” érdekében tett erőfeszítései, nem szólva a Németh László Társaság-beli kevésbé publikus áldozatos munkájáról. A kutatók számára megkerülhetetlen, a Németh-életmű olvasói, befogadói számára ajánlott munkái közül csak kettőt emelnék ki, a már terjedelmében is gigantikus, súlyát azonban inkább a Németh-recepció történetében kifejtett és remélhetőleg kifejtő „Én sosem kívántam más emlékművet” Vonulatok a Németh László recepció történetéből; valamint a már említett, vállalkozását tekintve hasonlóképp gigantikus Németh László esszéírásának gondolati alaprétegeit feltáró kötetet. Utóbbi Monostori Imre kutatói munkájának egyik esszenciális foglalata, úgy vélem, a Németh-kutatás egyik sarokköve. Mielőtt szubjektív módon kiemelnék a kötetből néhány számomra kü-

lönösen fontos problémát, kérdést, megállapítást, ki kell térnem Monostori Imre munkamódszerének, szemléletének néhány sajátosságára. A szaktudásról, filológiai igényességről, Németh László pályájának, műveinek irigylésre méltóan lehangoló ismeretéről, az abban való szellemi mozgás könnyedségéről, eleganciájáról beszélni már nevetségesen közhelyes lenne, Monostori kutatási eredményei ezt egyértelműen tükrözik. Fontosabbnak tartom hangsúlyozni annak az általában csak elméleti szinten maradó befogadói, kritikai attitűdnek gyakorlati megvalósulását, melyet tárgyilagosság, határozott egyediség, higgadság, előítélet-mentesség jellemez, mely nem enged semmilyen irányú értelmezési provokációnak – csak néhányat említve a Németh-recepcióból többnyire hiányzó jellemzők közül. Konceptióját tekintve a kötetben szereplő (egységet alkotó) fejezetek rendjét a tematika határozza meg, a fejezeteken belül azonban az időrend érvényesül. Visszatérő témákat, motívumokat vizsgál, valamint a legvitatottabb, legexponáltabb problémák bemutatására törekszik. Célja: rendszert kialakítani Németh László különböző kiadások által még áttekinthetlenebbé vált esszévilágában, egyben bevezetést is kínálni ebbe az inspiratív, vi-

Kortárs Kiadó, Bp., 2005.

tára, de főként gondolkodásra készítő le-nyűgöző világba.

Az *Előhang*ban az üdvösségügy, üdvösségharc kerül vizsgálatának középpontjába. Miközben Németh László pályáján végigvezeti az üdvösségügy problematikáját, olyan meghatározó fogalmak, motívumok tisztázására is vállalkozik, mint a recepcióban rendszeresen előkerülő némethi protes-tantizmus vagy a zászló motívuma. Ezen-közben felvázolja az „egészet”, „egységet” alkotó pálya belső ívét. „Kétségbeesve halt meg vajon Németh László is?” – kérdezi a kötetben nem utoljára. A választ per-sze ő sem tudja, az életmű meggyőző bi-zonyosságát azonban így összegzi: „mint gondolkodó, mint író emberközeli, em-beri léptékű erkölcsfilozófiát szőtt össze versben, esszében, naplóban, levélben, ön-életírásban, regényben és drámában – nem filozófus módra; mely sajátos filozófiát személyes életének válságai, katartikus pil-lanatai, tehát éppen *szenvedései és lel-kiismeret-furdalásai* hitelesítettek.”

„A magyaron a sor, kiáltok...” izgalmas része a kötetnek, amely Németh László meghatározó Babits-élményéből ki-indulva értelmezi a kritikai esszék belső ér-telmét. Németh László következetesen hit-te, hogy az emberi művelődés gócpontjai a történelem során Európa más-más te-rületein jelentek meg, s éppen a Babits-féle *Irodalmi problémák* ösztönözte annak ku-tatására, mi az, ami a magyar irodalomból a világirodalom része lehet. (Egyébként minden problematikussága mellett is mesz-sze túlmutatva a most is dominánsan jel-lemző befelé forduló kanonizációs tö-rekvéseken.) Rendkívül fontos a Babits-ha-tás pontos értelmezése Németh László egész pályáját végigkísérő kritikai szem-lélete, „munkahipotézise” szempontjából is. Monostori Imre miközben Németh gon-dolatiságának gyökereit tárja fel, rámutat annak összetéveszthetetlen egyediségére is, kiemeli a recepcióban többnyire csúcspontokon vizsgált, „fogalmakká” vált tö-

rekvések, célok, irányok első megjelenéseit. Így a húszas években megfogalmazott or-ganizátori törekvést, a „magyar géniusz” megmutatásának vágyát, a „magyar mű-hely” problematikáját. Később külön fe-jezetet szentel ennek, de felveti Németh „faj”-fogalmának tisztázási igényét. Taine miliő-elméletéhez kapcsolódva ír Babits „faji karakter”-ről, az általa taglalt kérdése-ket hozza mozgásba Németh László a *Faj és irodalomban* újra. A címben jelzett pro-blematika mellett a faj, fajiság fogalmait fir-tatja, melyek tisztázásával Monostori Imre óriási félreértéseket számol fel: „A »faj« nála is *szintézis* eredménye. Három összehozó, »összepréselő« erőt sorol fel: a *nyelvet*, a kö-zös *sorsot* és a nemzeti *kultúrát*. A »fajiság« pedig »az egy népet alkotó biológiai cso-portok alól kimosott talajvíz«. S Németh László itteni kérdései úgyszintén Babitstól (és nem Szabó Dezsőtől) ismerősek. »Ho-gyan nyilatkozik az így értelmezett fajiság az emberi dolgok nagy eredőjében, az író-ban? A századok összeszűrte nedv hogy ára-molja át a műalkotást? Hogy válik a fajiság irodalmi jelleggé?» Lényeges továbbá an-nak karakán tisztázása is, miért is szün-tette be Babits Németh László kritikai esz-szésorozatát a Nyugatban, holott annak ki-indulópontja nagyon is egybevágott saját alapgondolatával. „A fő ok nyilvánvalóan az, hogy Babits megérezte: Németh mesz-sze túl kíván lépni az irodalom és az esz-tétika körein, olyan írói-gondolkodói esz-ményt kíván követni, amely nemcsak hogy nem felel meg az ő szerkesztői, írói és kri-tikusi elveinek, de egyenesen riasztja Né-meth nemegyszer valóban könyörtelen kö-vetkezetessége, példátlan elszántsága és – ki tudja, hová? – sodró lendülete.” – írja Mo-nostori. A *Tanú* irodalmi és társadalomkri-tikai esszéi alapján emeli ki a Németh László szemléletét meghatározó, hitvallásként tekinthető minőségeszményt, a napjainkig rendkívül korszerű magyarság és európaiság összefonódását hangsúlyozó igényt.

Németh László Ady-élménye kapcsán,

elismerve a recepció egy részének eredményeit, szerényen csak „egy szálat” húz ki a „gazdag szőttesből”, az azonban az egyik leggubancosabb szál, annak felfejtése, mit is jelent Németh értelmezésében Ady „mélymagyarsága”, ennek kapcsán megkerülhetetlenül annak tisztázása is, mit jelent Petőfi „hígmagyarsága”. Nem Némethnél fordult elő először a fogalom, mégis az ő nevéhez köthető. Monostori fokról fokra tisztítja meg a fogalmat a ráakódott torzító jelentésektől. Feltérképezi eredetét a Németh-életműben. Felállított kronológiájában két időintervallum köré csoportosítja az Adyról és a régi magyarságról szóló esszéket, a húszas évek vége és a harmincas-nyolcvanas évek fordulója köré. A „mélymagyarság” fogalmának szemantikai szegmensei közül páratlan körültekintéssel kiemeli a fogalom történelmi idő képzete szerint való értelmezésének szükségességét, azt mint egy sajátos (nem diszkriminatív) magyarságvédő program megalapozását, mint írói magatartást, szemléletet, lelkiállapotot értelmezi, melynek lényege a „sorslátó” szemlélet, színe a „sötét”, egyben mint a sorsközösség átélését, közös otthonosságot a magyar kultúrában, végül mint az európaisággal való legszorosabb kapcsolatot. Németh a „mélymagyarság” megtestesítőjét Adyban látta. A „hígmagyar”-t Németh eredetileg úgy értelmezte, mint akik nem érintkeztek annyira intenzíven a magyar szellemi örökséggel, gyökereik nem nyúlnak olyan mélyre a magyarság történetében, de a fogalmat szociológiai értelemben is alkalmazza, a felszínes, felületes asszimiláció jelenségeinek minősítésére. A „hígmagyar” példája számára Petőfi. Monostori hangsúlyozza, hogy a két fogalom nem ellentéte egymásnak, nem is egymás ellen fordítható értékrendekről van szó, csupán a sok közül egy értékrendről Németh szellemtörténetében. Ennek alátámasztására idézi Németh Adyt és Petőfit, egyaránt nagyra tartó gondolatait, akiknek művei ugyanúgy értéket képviselnek, de el-

térő jelenségei a magyar irodalomnak. Lebilincselő a „magyar műhely” és a „bartóki modell” sokat vitatott kérdéseiről szóló fejezet. Németh pályáján, törekvésein keresztül Monostori plasztikusan mutatja be azt a kínzó hiányérzetet, melynek oka részben az volt, hogy „magyar műhely” csodálatos elképzelése noha ösztönző, eszmény maradt, s hogy a bartóki életműben megvalósult „keleti lélek” és „nyugati módszer” szintézisére a magyar irodalomban tökéletes példát nem talált. Azonban, mint Monostori Imre hangsúlyozza, nemes törekvést és feladatot hagyott a magyar szellemi élet számára. Mindvégig tárgyilagos, Németh Lászlót sem kímélő kritikai szemlélettel vizsgálja a „faj”, „alkat”, „népi író” fogalmait. Hangsúlyozza a „faj” és „alkat” fogalmainak eltéréseit, különböző tartalmú kategóriákként az alkatot szűkebb tartománykörűnek, egyén esetében tudományosan is vizsgálhatónak tartja, a „fajt” viszont „különböző alkatú csoportokból összeszíneződő, történelmileg kialakult képződményként jelöli meg. A népi író sallangokkal telített szemantikája okán (melynek elég sok rétegét lehántja e fejezetben) némi iróniával válaszolja meg a kérdést, népi író volt-e Németh László? „Igen, mondhatjuk azt is, ha ehhez hozzátesszük, hogy *nemzeti* és *európai* módon s színvonalon. Életművének csúcspontjai – egyik kedves metaforájával szólva – az európai irodalom, az európai kultúra magyar hajtásai.”

Monostori Imre nem kerüli meg a legkényesebb kérdést, a zsidóság kérdését sem. Általános és Németh László életét, pályáját tekintve személyes tényeket vesz számba a kérdésfeltevés oka, s rendszeres visszatérése szempontjából. A sok aspektusból körüljárt, széles spektrumban vizsgált kérdés során többek között kitér Németh zsidó szerzők műveiről írott kritikáira, amelyekben ugyanazon kritikai elvek érvényesülnek, mint Németh más magyar- vagy világirodalmi tárgyú esszéiben, tanulmányaiban,

kritikáiban. Mint Monostori írja, egyént értelmező kritikai attitűd ez, melynek felváltása „egy szociológiai igényű társadalomfigyelői-elemzői aspektusra (ugyanebben a témakörben természetesen) Németh László esszéírásában már nem mindig hoz (saját megítélése szerint sem) ehhez hasonló *érvényességű* eredményeket.” Az *Ember és szerep* zsidópasszusának két szövegváltozatát említi példaként. Monostori a két szövegváltozat egymás mellé helyezésével bemutatja, hogyan írja újra Németh a sokat vitatott passzust, törölve sértő részeket, kifejezéseket, ezzel kísérletet téve arra, hogy felszámolja a recepció egy részében még mindig jelen lévő „humanista inkvizíciót”. Közben mintegy mellékesen tisztázza azt is, hogy „A népi-urbánus egymásnak feszülés (...) soha *nem irodalmi*, hanem elsőrendűen ideológiai és politikai ’kérdés’, azaz ellentét volt.” Németh László zsidó kritikáinak véleményei, melyeket Monostori megidéz, nem elhanyagolható szempontokat vetnek fel az értelmezés és a recepció szempontjából. Monostori alaposan körüljárja a *Kisebbségben* és a második *Szárszói beszéd* zsidókérdést érintő részeit is, azok korabeli és távlatilag is meghatározó recepciójával együtt (tovább finomítva, pontosítva az értelmezés lehetőségeit). Németh hibájaként azt rója fel, hogy nem vett tudomást a történelmi és politikai szituációról, amelyben tipológiája megszületett, ennek eredménye a számos félreértelmezés. Az „idült vádpont”, a *Szárszói beszéd* kapcsán újabb lényeges dolgot tisztáz Monostori Imre, mégpedig, hogy a szövegben nem fordul elő a „harmadik út” kifejezés, a „harmadik út” és „harmadik oldal” metaforák nem összemoshatók, valamint tiltakozik azok leegyszerűsítő értelmezéseivel szemben. Hangsúlyozza továbbá, hogy a *Szárszói beszéd* elsősorban a *magyarság jövőjéről* szól! Monostori alapos, minden megidézett véleményt szükségesen kíméletlen objektivitással vizsgáló, azokkal vitázó levezetésének konklúziója: „egy dol-

got – legalábbis jóhiszeműen – már nem lehet megtenni. Nevezetesen: a Szárszón 1943-ban megfogalmazott, a zsidóságot ért sorozatos diszkriminációk (zsidótörvények) miatt *természetes reakcióként* leírt Németh László-féle történelmi extrapolációt valamely elvakult, antiszemita ember minden alapot nélkülöző rágalmazó víziójának minősíteni. *Állítjuk* ezt annak a nézetünknek a fenntartásával és újbóli rögzítésével, hogy 1943 nyarán az efféle következtetés hangoztatása átgondolatlan, érzelmileg túlszínezett és szomorúan káros volt.”

Németh esszéírásának történetiszemléleti alapvetéseként kezeli Monostori Németh és Szekfű Gyula vitasorozatát. Mint írja, Szekfű hatása jó lehetőség volt, hogy rendszerbe foglalja saját történetiszemléletét, majd bemutatja az eltávolodás fokozatait, végül Bibót idézve utal Németh és Szekfű felfogásának különbségére, hangsúlyozva, arra, hogy nézeteik eltérőek, már „menet közben” rájöttek mindkettőn, „de mindezek személyes, erkölcsi (és politikai) konzekvenciáját kettőjük közül – miként ismert – csak Németh László vonta le”.

Az értelmiségi társadalomról mint a minőségyszocializmus utópiájáról gondolkodva Monostori Imre kibontja Németh egyik kulcsmotívumát is, a „nővényi létformát”, mely „az önmagát szabadon kiteljesítő, az immanens fejlődési forma. A hajlamok, a hagyomány, a belső törvények szabad érvényesülése, akár az egyes emberről, akár társadalmakról (civilizációkról) van szó.” Az értelmiség kérdését Németh folyamatosan újragondolta bázisát, definícióját tekintve. Esszéi gondolkodásra sarkallják az olvasót, óva intenek attól, hogy a fogalmakat, nézeteket fetisizáljuk, mert azok megkövesednek, ránk nehezednek, majd agyonnyomják azt a szabadságot, amelynek az értelmiségi lét alapját kell képeznie. A problematika Monostori Imre lényeglátó interpretációjában: Németh teóriája szerint az értelmiség megszűnne „a *különböző* osztályok, rétegek ér-

dekképviselője, ideológiateremtője, szereptudatosítója lenni; ellenkezőleg: homogén nagycsoportként jelenne meg; s érdekegyesítő, ideológiaki egyenlítő, beolvasztó, tehát az egész társadalmat a saját képére formáló, 'szocializáló' funkciót teljesítene az egész társadalom értelmiséggé válása érdekében. A XXI. század kezdetén úgy tűnik: a világcivilizáció nem Németh László utópiájának irányába tart". Szorosan ehhez a témához kapcsolódik a következő fejezetben tárgyalt népművelés, népnevelés kérdése, Németh „pedagógusi éthosza”. Rendkívül fontos Monostori azon észrevétele, hogy *A XIX. század költői*, a *Magyar műhely*, a *Rádió és népművelés* olyan felismeréseket tartalmaz, melyek az értelmiségi társadalom teóriáját alapozzák meg. Ezen felismerések közül nem egy igen korszerű az értelmiségi létet, tudást papírformájú státusszimbólumként tekintő nézetrel szemben. Így például az, hogy nem szellemi foglalkozások, hanem „szellemiekkel foglalkozók” vannak, akik nem képesítésük és pályájuk szerint válnak azzá, hanem végzetük és szenvedélyük szerint. A kritérium nem a végzettség, hanem a teljesség iránti igény, az egész iránti felelősség érzete. Ez nyilvánul meg a rádió munkatársaként vállalt újabb nagy „vállalkozásban”, s tervezetében, *A Magyar Rádió feladataiban*. Mint Monostori megállapítja, ebben az írásban körvonalazódik a népművelés legteljesebb formája, „a nemzetnevelésé, amely a magyarságtudat öntudattá szublimálását és egy közös, új magyar kultúra megteremtését jelenti”. A parasztkollégium létrehozásának célja az „értelmiség felfrissítése”, Monostori e fogalom esetén figyelmes értelmezőként felhívja a figyelmet arra, hogy ez nem stílusfordulat, hanem tartalmi változás (már nem középosztályról, hanem értelmiségről beszél). S hogy miért ez az elméletben és gyakorlatban képviselt nemzetnevelő küldetéstudat, arra Monostori Németh zseniális „levele”, a *Ha én miniszter lennék* kapcsán ad szintetizáló választ. Az ok, hogy

„csak a kiművelt magyarságnak adatik meg (...), hogy bekapcsolódjék Európa kultúrájának fő áramába”.

Érzékeny, drámai, de az objektivitást továbbra is szem előtt tartó értelmezését nyújtja Monostori Németh 1956 és 1960-as évek közötti időszakának. A sokat vitatott, érzékeny pontokat érintő problémák párbeszédre sarkalló értelmezése között külön örvendetes, hogy Monostori tisztázza a Németh Lászlót bírálók egyik kedvelt „adóját”, a *Pohárköszöntő* 1956-ra vonatkozó szövegrészét.

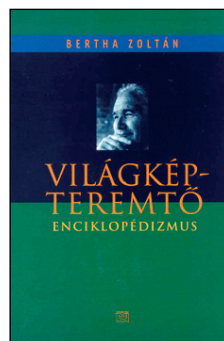
Összefoglalójában utal Monostori Imre azokra, akik igyekeztek kiszabadítani a némethi gondolatvilágot a recepció egy részének (s hatásának) tévedéseiből, ideológiai alapú félreértelmezéseiből kialakult „bénító rácsrendszeréből”. Egy bizonyos, ő mindent megtett a Németh-szövegek önön létjogukon járó szabadságáért.

* * *

Sokat elárul a befogadói attitűdről, irodalomtörténész, kritikus esetében talán nyugodtan állítható, személyiségéről is, mi az, ami magával ragadja egy életmű vagy alkotás

vizsgálatakor. Egy költő mondta egyszer, a kritikusnak, irodalomtörténésznek a legérzékenyebb, legempathikusabb embernek kell lennie, alkotói képzelőerővel, ugyanakkor szaktudással, fegyelemmel, mint egy jó színésznek, aki emocionális azonosulás közben sem feledkezik meg a maga értelmezői szerepéről. Azt hiszem, Bertha Zoltán ilyen. Noha a Németh László tanulmányokat tartalmazó kötetének („*Világképteremtő enciklopédizmus*”) írásai külön-külön olvashatók voltak, így, együtt egészen világosan utalnak arra, hogy szerzőjük a határon túli magyar irodalom terén végzett ál-

Kairosz Kiadó, Bp., 2005.

dozatos, meghatározó jelentőségű munkája mellett, Németh László életművének is jó ismerője, nyitott szemléletű befogadója. A minőség-eszmény, a magyarság sorskérdései iránti érzékenység, az egyéni és közösségi lét, a felelős értelmiségi szerepvállalás éppúgy fontos számára, meghatározza munkáját, miként arra Előszavában Németh László életművét tekintve utal.

A *Minőség és magyarság* Németh László Tanú-korszakáról nyújt sok apró kérdést is érzékenyen és pontosan tisztázó áttekintést. Folyamatosan utal a hatalmas, organikus egységet alkotó, emellett rendkívül sokszínű, szerteágazó, tudományágak és műfajok tekintetében is szinte példátlanul gazdag, bonyolult kapcsolatokra, párhuzamokra, folyamatokra. Az életművet nem vagy csak részben ismerők számára is követhető ívet rajzol meg a lap alapításának előzményeitől annak céljain, törekvésein, alapvonásain, recepcióján keresztül az utolsó lapszámig, a húszas, harmincas években írott esszéinek taglalásáig. Kiválóan érzékelteti a Tanú-korszak meghatározó jellegét az életmű tekintetében („Ekkor válnak jellegadóan erőteljessé a sajátos Németh László-i eszmevilág meghatározó elemei, a történeti enciklopédiatan, a minőség gondolat, a minőség forradalmának ideája, az új nemesség eszménye, a közép-európai ösztartozás, a kislelkes ’tejtisztviselés’ ideálja; s a minőség-eszmény esztétikai-művészeti, morális, gazdasági és nemzettörténelmi vonatkozásrendszere.”). Emellett például a „harmadik út”, „magyar műhely” koncepcióiról, a társadalmi, értelmiségi felelős szerepvállalásról, kritikai szemléletéről is szól, többek között *A Magyar Rádió feladatai*, a *Sznobok és parasztok*, a *Debreceni káté*, vagy a *Magyarság és Európa* kapcsán. Logikusan torkollik a tanulmány a címadó írásba, amelyben Németh eszmevilágának alapvonásait vizsgálja. Elragadtatással, ugyanakkor tárgyyszerűen szól Németh László „világképteremtő enciklopédizmusáról”, eszmevilágának létbölcseleti koordinátáiról,

letaglózó nyelvtudásáról, műveltségéről. A valóban ámulatba ejtő sokrétűség bemutatása mellett érzékeny megállapításokat tesz, igyekszik pontosítani a sokszor rossz kontextusban és/vagy hibás szemantikával alkalmazott Németh László-i fogalmakat, mely mozzanatában e tanulmány külön párbeszédet folytat Monostori Imre könyvével (*Németh László esszéírásának alaprétegei*), még hangsúlyosabbá téve azt a tényt, hogy a Németh-életmű a textológiai „rendrakás” szükségessége mellett, ebben a tekintetben is sok feladatot tartogat még a kutatóknak. A *Magyarság és Európa* című nagyszéles kapcsán pontosan érzékelteti Németh önkritikus, kritikus szemléletét, prognózisalkotó éleslátását, „tervalkót”, „gyógyító javaslatokat” kidolgozó tehetségét. Teszi ezt az esszét filozófiai, politikai kontextusba helyezve, nem tartózkodva a kommunizmus és kapitalizmus kritikájától. Tanulmányát az európaiság és a nemzet, nemzetállam problematikájával zárja, Németh Lászlóval egyetértve tartásra és toleranciára intve, felidézve Németh Illyéssel egybehangzó megállapítását a nacionalizmus és patriotizmus különbségéről, minthogy előbbi jogot sért, utóbbi jogot véd. Ezen a nyomvonalon haladva állapítja meg zárásgondolatként, s voltaképpen következő tanulmányának, a *Sorskérdések*nek nyitógondolatoként is: „Mai szóval: az olyan globalizmusnak, amelynek kislelkes sorvadása, nyelvi, kulturális és egyéb jellegű zsugorodás az ára – az ára így tehát lehet nagy, de értéke többé: nincsen.”

Németh László történeti, politikai, eszmetörténeti, eszmekritikai írásainak mérlegelése, marxizmus-kritikájának, szocializmus-képének, minőségsszocializmusának, társadalomutópiájának értelmezése mellett Bertha Zoltán nem marad adós a maga marxizmus-, szocializmus-kritikájával sem: „A marxizmus ideológiai bukása éppen azért jár együtt gyakorlatilag is a szocializmusnak mint társadalmi berendezkedésnek és mint utópiának, hitnek is az ösz-

szeomlásával, mert a szabadságértékek emberjogi alapjait érintő, azok ellen indított támadás elvileg kompromittálta önmagát, s nem pusztán feltételezett időbeli érvényessége veszett el.” Nem tér ki Németh politikabölcseleti írásainak kényes kérdései elől sem, a kívánatos kritikai szemléletet hangsúlyozva, példákkal illusztrálva a Németh László-i eszmerendszer hányattatásait, fájón pontosan felhívva a figyelmet arra, hogy a félreértelmezések, Németh eszmerendszerének ideologikus kiszolgáltatása még nem ért véget. Tanulmánya 1990-ben jelent meg, az azóta eltelt majd 16 év számos keserű példát szolgáltatott e szellemi bűncselekményre, szabadrablásra. Németh László életművének ismerői, kutatói, értező olvasói mindegyre hivatkoznak az életmű egyes darabjainak korszerűségére, újragondolásának igényére, szükségességére. Bertha Zoltán is ezt teszi: „Csaknem fél-évszázad szovjet kommunizmusa után azonban újra aktuálissá váltak a Németh László által is ápolt esélyek és távlatok: a reális dunai szolidaritás, a szabadság és a megbékélés kölcsönössége. Az összefogás az új, közös, tartalmas célért: az európai demokrácia nagy közös hazájába történő szerves, autonómiamegtartó, egyenrangú illeszkedésért.” Kommentár nélkül itt is jelezném, hogy a tanulmány 1990-ben született...

Azt hiszem, Bertha Zoltán vonzó, mert tárgyilagossága mellett személyes gondolatosságot sem nélkülöző elragadtatottsága a két szeretve tisztelt ember és életmű „találkozásának” vizsgálatában éri el csúcspontját. Az erdélyi magyar irodalom, s Tamási életművének jó ismerője nem fukarkodik Németh László Tamási alkotásait illető pozitív minősítéseinek felidézésével. Aki ismeri Németh kritikai gyakorlatát, tudja, hogy távol állt tőle az üres tekintélytiszteltet, a legnevesebb alkotókat éppoly élesen kritizálta, mint az ígéretes tehetségeket. Bertha Zoltán – no-

ha véleménye nyilván több esetben különbözik Németh Lászlótól – e bírálatokra is rámutat. Irodalomtörténeti értékű a tanulmány azon része is, amely Németh Tamási-kutatásra gyakorolt hatását követi nyomon. A „nagy találkozás” sejtetően kettős szílat eredményez a tanulmányban, egy erőteljesebben megrajzolt Németh-féle Tamási-értelmezést, s egy szerényen meghúzódo Bertha-félét, mely „otthonosabb” kontextust teremt az előbbi befogadásához is. Bertha Zoltán Németh értelmezései kapcsán rávilágít regényszemléletének sajátosságaira is, nemcsak a Tamási-bírálatok megértése érdekében, de párbeszédet létesítve a két szerző prózai alkotásai között is, megidézve a következő tanulmányban értelmezett *Gyászt*.

A *Gyász* igen széleskörű recepciójának fényében is Bertha Zoltán sokrétű, érzékeny vizsgálatának kérdései világosan utalnak a társtudományok eredményeit is bőséggel alkalmazó megközelítés újszerűségére.

Németh László régi erdélyi protestáns drámahőseiről elmélkedve az „igazi devotio” apostolairól szól, olyan hőskről, akiknek áldozatos, „érdekeik ellenére” is élő ragaszkodása szülőföldjükhöz, „nációnjukhoz” racionálisan nem magyarázható. Mint írja: „A feladat beteljesítésének feltétlen parancsát, a minőség és a kötelesség hivatásetikáját kapcsolja össze Németh László a morális ösztön személyességével. A legbelsőbb és legmélyebb indítatások így megfelelnek a külső és felső rendelkezések igazságainak; az egyéniség számára belső erőt és impulzusokat szolgáltató növes- vagy emelkedékényszer értelmi elfogadása összhangba hozhatja a lélek érzelmi és szellemi világát: racionalizálhatja az eredetében nem racionálisat.”

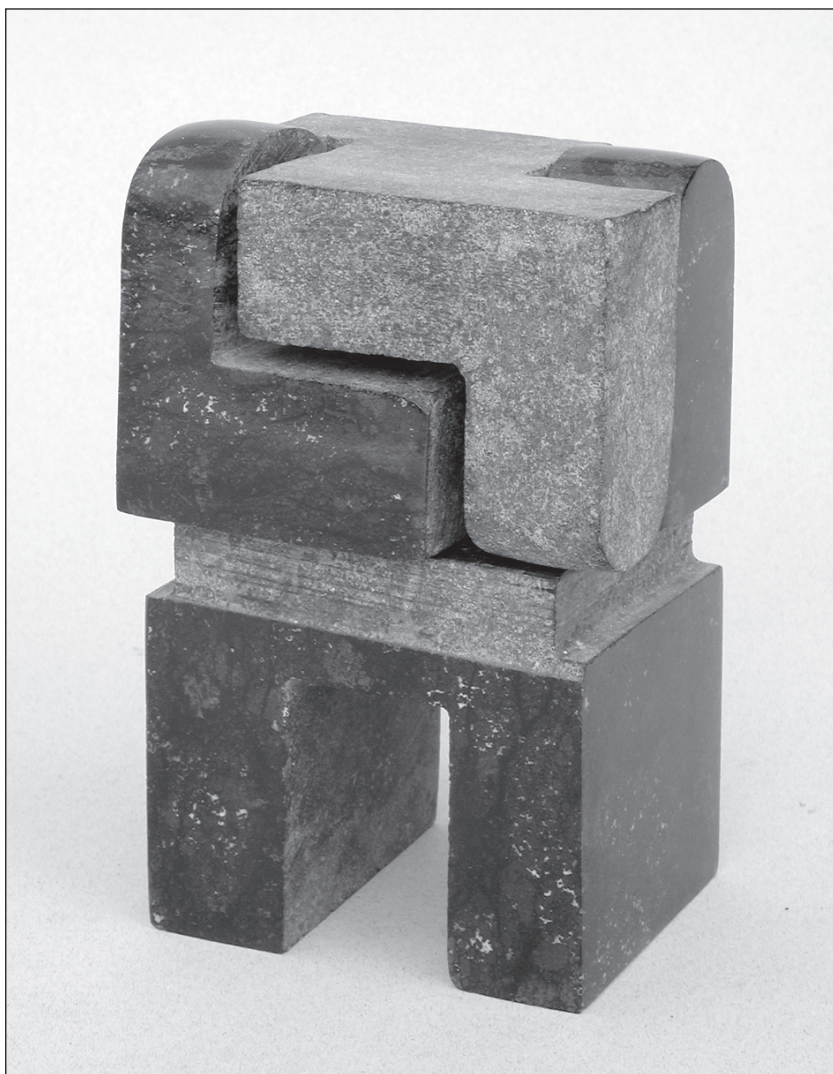
Méltó zárása a kötetnek a Németh László és Sárospatak kapcsolatát kutató írás, az értékeket az irodalomtörténeti tények és Németh László személyes élményei

között párhuzamot vonva, s azoktól elvonatkoztatva általános érvényűen méltó helyükre emelve.

Bertha Zoltán tanulmányai így, gondosan kötetbe rendezve, a Németh-írássok mintájára kapcsolódnak egymáshoz, láthatóan messze túlmutatva az egyes tanulmányok címében megjelölt konkrét korszakokon, műveken, folyamatában is ábrázolva a Németh-életmű jellegzetességeit, állandó jegyeit és változásait, komoly, olvasót segítő filológiai apparátussal,

kritikusan kezelt recepciótörténeti adalékokkal.

A két nagy vállalkozás, Monostori Imrée és Bertha Zoltáné, miként maga a Németh-életmű is „meghívó egy tanácskozáshoz”, melyet mindenkinek önmagával kell folytatnia, de amely mindannyiunkat nemzeti, európai, emberi közösségként is hív, az egyéni és közösségi dialógus kimenetele (egyáltalán megvalósulása) függvényében meghatározva létünk minőségét.

E számunk szerzői

Bedecs László (Budapest, 1974) – Budapest
 Bertha Zoltán (Szentcsanak, 1955) – Debrecen
 Boda Magdolna (Csongrád, 1956) – Szeged
 Bozsik Péter (Csantavér, 1963) – Veszprém
 Csepregi János Zsolt (Pécs, 1980) – Budapest
 Darvasi Ferenc (Gyoma, 1978) – Budapest
 Demény Péter (Kolozsvár, 1972) – Kolozsvár
 Ekler Andrea (Budapest, 1971) – Budapest
 Elek Tibor (Nyíregyháza, 1962) – Gyula
 Géczi János (Monostorpályi, 1954) – Veszprém
 Gyarmati Gabriella (Gyula, 1972) – Gyula
 Hász Róbert (Doroszló, 1964) – Szeged
 Kőszegi Barta Kálmán (Tápiógyörgye, 1949) – Békéscsaba
 Magyar Barna (Nagyszalonta, 1965) – Szeghalom
 Molnár Vilmos (Csíkszereda, 1962) – Csíkszereda
 Novotny Tihamér (Tata, 1952) – Tata
 Polgár Anikó (Vágselye, 1975) – Dunaszerdahely
 Sarusi Mihály (Békéscsaba, 1944) – Balatonalmádi
 Szegedi Kovács György (Szeged, 1959) – Sárszentmihály
 Tarján Tamás (Budapest, 1949) – Budapest
 Tornai József (Dunaharaszti, 1927) – Budapest
 Vörös István (Budapest, 1964) – Budapest
 Wehner Tibor (Sopron, 1948) – Budapest
 Weiner Sennyey Tibor (Győr, 1981) – Szeged
 Zalán Tibor (Szolnok, 1954) – Budapest

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonként. Kiadja a Békés Megyei Könyvtár.

Felelős kiadó: dr. Ambrus Zoltán. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Derkovits sor 1.
 Telefon: 66/530-206; 66/454-354/106. E-mail: barka@bmk.hu. Internet: www.bmk.iif.hu/barka

Szerkesztéségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A társadalmi szerkesztőbizottság tagjai: Ambrus Zoltán (elnök), Banner Zoltán,
 Cs. Tóth János, Erdmann Gyula, E. Szabó Zoltán, Timár Judit.

A lapot tervezte: Lonovics László.

Alapítók: Cs. Tóth János (felelős kiadó), Kántor Zsolt (főszerkesztő),
 †Petőcz Károly (művészeti vezető)

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai előkészítés: Kovács Sándor

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 1800 forint.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni. Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.

Az előző számunk tartalmából

Fekete Vince, Határ Győző, Marno János, Szent Ernő,
Pintér Lajos, Vörös István versei

Újházy László hagyatékban maradt verseiből

Balázs Attila, Garaczi László, Podmaniczky Szilárd prózája

Benyovszky Krisztián dolgozata Tóth Krisztina és Jónás Tamás
költészetéről

Részlet Németh Zoltán készülő monográfiájából: Parti Nagy Lajos
regényei és a recepció

Darvasi Ferenc tanulmánya a Sátántangó világirodalmi környezeté-
hez adott adalékokat

Kritikák Nádas Péter, Szilágyi Zsófia, Darvasi László köteteiről

Bárka

Kéthavonta megjelenő irodalmi, művészeti, társadalomtudományi folyóirat

Kedves Olvasónk, amennyiben folyóiratunk elnyerte a tetszését, legyen a szponzorunk és a megrendelőnk! Ha rendszeresen és biztosan hozzá akar jutni a Bárkához, töltsse ki ezt a megrendelőlapot és küldje el szerkesztőségünkbe! Ajándékozzon barátainak, rokonainak Bárka előfizetést! Köszönjük a bizalmát, a megrendelésben megnyilvánuló szimpátiáját és támogatását!

Címünk: 5601 Békéscsaba, Derkovits sor 1.

Megrendelem a Bárka című folyóiratot példányban.

Név:

Lakcím:

Aláírás:

Vélemény: